

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

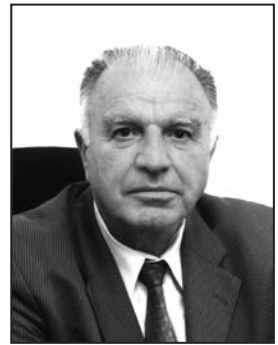

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ >>

1. ՏԱՐԻԵԼ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ	
Տիրապետությունը որպես քաղաքացիաիրավական կատեգորիա և դրա նշանակությունը սեփականության իրավունքի ձեռքբերման գործում	2
2. ԱՐԹՈՒՐ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ	
Վերահսկողության ինստիտուտի հիմնախնդիրները և դրանց իրավական-հոգեբանական ասպեկտները	9
3. ԳԱԳԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ	
Դատական իշխանությունը որպես սոցիալ-իրավական ինստիտուտ	17
4. ԳՆԵԼ ՍՈՒՂՆԵՅՅԱՆ	
ՀՀ վարչական դատարանի քննությանը ենթակա վեճերի որոշման հիմնական չափանիշները	20
5. ԱՆՆԱ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ	
Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ճանաչումը Հայաստանի ժամանակակից քաղաքականության առավել առաջնային լուծումն է	36
6. ՊԵՐՃ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ	
Խորհրդային Միությունում և Հայաստանի Հանրապետությունում հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի առանձնահատկությունների իրավահամեմատական վերլուծությունը	41
7. ՀԱՅԿ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ	
Աշխատողների ընտանիքի անդամների իրավունքները Եվրոպական Միությունում անձանց ազատ տեղաշարժի համատեքստում	49
8. ՄԱՐԳԻՍ ԹՈՐՈՍՅԱՆ	
Թեկնածուներին առաջադրվող պահանջները Հայաստանի Հանրապետությունում	55
9. ՇՈՒՇԱՆ ՉԱՏՈՒՆՑ	
Կրթության և դաստիարակության հարցերը ձնհալի տարիների «Ավանգարդում»	62
10. МАРИНА ГАСПАРЯН	
Отдельные критерии разграничения преступлений против жизни человека (анализ УК РФ и УК РА)	66
11. Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության իրավաբանական ինստիտուտը	
20 տարեկան է	72

ՏԱՐԻԵԼ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՏԵԳՈՐԻԱ ԵՎ ԴՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԵՌՔԲԵՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

*Տիրապետություն է համարվում անձի կամ-
քով կամ օրենքի ուժով առաջացող գույքին փաս-
տացի տիրելու այն հարաբերությունը (գույքի
նկատմամբ փաստացի իշխանությունը), որն
ապահովում է իրը սեփական իշխանության ներքո
պահելու և նրա նկատմամբ իրավունքներն ան-
խոչնդոտ իրականացնելու հնարավորություն:*

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը, հիմք ընդունելով այն հայեցակարգը, որ տիրապե- տությունը, որպես գույքին փաստացի տիրելու (տե- րություն անելու) հարաբերություն, ինքնին իրավա- կան ինքնուրույն նշանակություն չունի, այլ միջաց է տվյալ գույքի նկատմամբ այլ իրավունքի իրակա- նացման համար և կախված է այդ իրավունքի ծա- վալից, բովանդակությունից և տևողությունից¹, այն դիտարկում է որպես սուբյեկտիվ իրավունքների բովանդակության մասը կազմող իրավագորու- թյուն: Այդ պատճառով էլ տիրապետումը մի դեպ- քում հանդիսանում է սեփականատիրոջ իրավագո- րություն, մեկ այլ դեպքում՝ պայմանագրով փո- խանցված իրավասություն (վարձակալի, պահա- ռուի, կոմիսիոնների և այլն), երրորդ դեպքում՝ գույքի ձեռք բերման եղանակը բացահայտող ցուցանիշ (օրինական, անօրինական) և վերջապես այն կա- րող է հանդիսանալ նաև սեփականության առա- ջացման հիմք (ձեռքբերման վաղեմություն):

Նշված դրսևորումներից թերևս տեսաբան- ների կողմից առվել քննարկվողը և գործնական առանձնահատուկ նշանակություն ունեցողը՝ գույ- քի նկատմամբ հակառակ կամ անկախ սեփակա- նատիրոջ կամքի առաջացած տիրապետության՝ ապօրինի տիրապետության իրավական բնույթի հարցն է: Այդ հարցի կարգավորման հիմքը դրվել է դեռևս հռոմեական իրավունքում: Հռոմեական իրա-

վունքում ամրապնդված էր սեփականության ան- վերապահ առաջնություն՝ իրի տիրապետող էր հա- մարվում միայն նրա սեփականատերը: Գույքի սե- փականատեր չհանդիսացող այլ անձինք համար- վում էին ոչ թե տիրապետողներ, այլ սեփականա- տիրոջ գույքը պահողներ: Նման կարգավորման դեպքում բնական է, որ ապօրինի տիրապետողնե- րը (անկախ նրանից բարեխիղճ էին, թե անբարե- խիղճ) ոչ մի պարագայում իրենց տիրապետության ներքո գտնվող գույքի սեփականատեր դառնալ չէին կարող: Հետագայում՝ նոր ժողովուրդների իրավունքում տիրապետման պաշտպանության ինքնուրույն իրավունք վերապահվեց գրեթե բոլոր տիրապետողներին², իսկ Գերմանական քաղաքա- ցիական օրենսգիրքը (այսուհետ ԳԶՕ) գույքի բո- լոր պահողներին ճանաչեց ինքնուրույն պաշտպա- նության իրավունք ունեցող տիրապետողներ: Բա- ցի դրանից ԳՂՀ քաղ. օր. 932 պարագրաֆը նա- խատեսեց, որ բարեխիղճ ձեռք բերողը դառնում է շարժական գույքի սեփականատեր, անգամ այն դեպքում, երբ գույքը օտարողին չի պատկանում, իսկ 935 պարագրաֆը սահմանեց, որ բարեխիղճ ձեռք բերողը 932 պարագրաֆի հիման վրա սեփա- կանության իրավունք չի կարող ձեռք բերել, եթե սե- փականատիրոջից իրը հափշտակել է, նա այն կորցրել է կամ այլ եղանակով գրկվել դրանից: Նման մոտեցումը, հետագայում փոխառվեց գրեթե բոլոր երկրներում (ՀՀ քաղ.օր. 275 հոդվ., ՌԴ քաղ.օր. 302 հոդվ. և այլն), բայց այն տարբերու- թյամբ, որ առանձին երկրների օրենսգրքեր ոչ թե նախատեսեցին, որ նշված հիմքերի առկայության պարագայում բարեխիղճ ձեռք բերողները սեփա- կանության իրավունք ձեռք բերել չեն կարող, այլ սահմանեցին, որ այդ հիմքերի առկայության դեպ-

քում, սեփականատերն իրավունք ունի գույքը բարեխիղճ ձեռք բերողներից ետ պահանջել (ՌԴ քաղ.օր. 295, ՀՀ քաղ. օր. 275 հհ.): Ընդ որում, այդ օրենսգրքերն՝ ի տարբերություն գերմանականի, առանձնակի չկարգավորեցին բարեխիղճ ձեռք բերողին սեփականատեր ճանաչելու հարցը: Այդ բացթողումը որոշ ռուս իրավագետների հիմք տվեց եղրակացնել, որ տիրապետման պրոքլեմը ծագում է այնքանով, որքանով տիրապետությունը հակադրվում է սեփականությանը: Նշված տեսակետն արտահայտողները համոզված են, որ իրի հանձնումը տիրապետողին անխուսափելիորեն առաջացնում է սեփականության իրավունքի փոխանցման կանխավարկած՝ սեփականության և տիրապետման առճակատում³: Նման հանգամանքը նրանք համարում են հակասություն և որպես հակասության շտկման ելք առաջարկում են (Կ.Ի. Սկլովսկի) ընդունել այն իրողությունը, որ հնարավոր է ոչ թե իրավունքի, այլ փաստացի վիճակի պաշտպանություն⁴: Այդպիսի մեկնաբանությունը, մեր կարծիքով, արված եզրահանգումների ճշմարտացիության վերաբերյալ կասկածներ առաջացնելուց զատ որևէ օգուտ տալ չեն կարող: Բանն այն է, որ շարժական գույքը վաճառողի կողմից գնորդին հանձնելը, անկախ նրանից, թե ով է հանձնողը, առաջացնում է ոչ թե սեփականության կանխավարկած, այլ սեփականության իրավունք (քաղ. օր. 176 հոդվ.)⁵: Միայն հետագայում, եթե վիճարկվի ձեռք բերման իրավաչափությունը կարելի է մտածել ձեռք բերողի սեփականության օրինականության մասին: Այսինքն հատուցելի պայմանագրով շարժական իր ձեռք բերողը դառնում է սեփականատեր իրը իրեն հանձնելու պահից: Այլ կանխավարկածը իր մեջ պարունակում է պայմանագրային հարաբերության մասնակիցների մեջ անվտանգություն սերմանելու և գործարար շրջանառությունը ապակայունացնելու վտանգ:

Երկրորդ, իրավունքի առաջացման հիմքը ոչ թե կանխավարկածն է՝ այլ տիրապետման տիտղոսը (օրենք, վարչական ակտ, դատարանի վճիռ, պայմանագիր):

Երրորդ, օրենսդիրը, մեր կարծիքով, ոչ մի պարագայում տիրապետություն եզրույթը սեփականությանը հակադրելու իմաստով չի օգտագործում: Հետևաբար սեփականության և տիրապետման միջև ոչ միայն առճակատում, այլև հակադրություն փնտրելու անհրաժեշտություն չկա: Տիրատե-

տումը հարաբերակցվում է սեփականության հետ ինչպես իրի նկատմամբ փաստացի ներգործություն ունենալու հնարավորությունը իրավականի հետ, կամ իրի նկատմամբ փաստացի իշխանությունն իրավականի հետ: Այդ պատճառով կարելի է լինել իրի տիրապետող չլինելով սեփականատեր, և հակառակը, լինել իրի սեփականատեր, չտիրապետելով այն⁶:

Ճշմարտությունն այն է, որ ինչպես ԳԴՀ քաղ. օր-ով (որը առանձնահատուկ այդ փաստն ընդգծում է), այնպես էլ այլ երկրների օրենսդրությամբ, օտարման հատուցելի պայմանագրով շարժական գույք ձեռք բերող ցանկացած անձ (բացի ապօրինի անբարեխիղճ ձեռք բերողից) դառնում է օտարված գույքի սեփականատերը (անկախ նրանից թե ով է օտարողը՝ սեփականատերը⁷, կոմիսիոները, գրավառուն, ապօրինի ձեռք բերող և այլն) գույքը իրեն հանձնելու պահից, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով (քաղ. օր. 176 հոդվ.): Այս հարցում թերևս բացառություն է ՌԴ քաղ. օր-ը, որը հատուցմամբ շարժական գույքի բարեխիղճ ձեռք բերողին սեփականատեր ճանաչելու համար նախատեսում է ձեռք բերման վաղեմության հիմնադրա ժամկետ (ՌԴ քաղ. օր. 234 հոդվ.):

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրությունը ձեռք բերված շարժական գույքի նկատմամբ բարեխիղճ ձեռք բերողի սեփականության իավունքի ծագման համար որևէ բացառություն չի նախատեսում: Բարեխիղճ ձեռք բերողն էլ սեփականատեր է դառնում շարժական գույքը իրեն հանձնելու պահից, և դա ճիշտ է: Բանն այն է, որ շարժական գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու համար, քաղ. օր-ը, որպես ընդհանուր կանոն, ձևապաշտություն (ֆորմալիզմ - գրանցում, հաշվառում կամ մեկ այլ բան) չի պահանջում: Երկրորդ հատուցմամբ շարժական գույք ձեռք բերողի բարեխիղճ կամ անբարեխիղճ լինելու հարցը քննարկման առարկա է դառնում միայն այն դեպքում, երբ գույքը ձեռք բերողից պահանջելու մասին հայց է հարուցվում: Բանի դեռ նման հայց հարուցված չէ, ոչ ոք նրա սեփականատեր լինելու հանդամանքը կասկածի տակ դնելու իրավունք չունի: Հետևաբար պետք է հիմք ընդունել այն կանխավարկածը, որ բարեխիղճ ձեռք բերողի սեփականատեր դառնալու պահից նախորդ սեփականատիրոջ սեփականության

իրավունքը դադարում է: Նրա իրավունքը կարող է վերականգնվել միայն այն դեպքում, երբ կապացուցի, որ իրեն պատկանող գույքն իր կամքին հակառակ, կամ իր կամքից անկախ օտարվել է գույքն օտարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից:

Բարեխիղճ ձեռք բերողներից գույքը ետ պահանջելիս դատարանը լուծում է ոչ թե սեփականության իրավունքի ճանաչման այլ սեփականության իրավունքի պաշտպանության հարց: Դատարանի խնդիրն է պարզել սեփականատիրոջ տիրապետությունից զրկվելու պատճառները և գույքն օտարելու օրինականությունը: Եթե պարզվի, որ 275 հոդվածում նախանշված հիմքերն առկա չեն, ապա նախկին սեփականատիրոջ դադարած իրավունքը չի վերականգնվի, իսկ ձեռք բերողը հնարավորություն կստանա շարունակել իր՝ որպես սեփականատիրոջ իրավունքների իրականացումը: Այսինքն՝ դատարանը բարեխիղճ ձեռք բերողից գույքը ետ պահանջելու մասին նախորդ սեփականատիրոջ կամ այլ տիրապետողի հայցը քննելիս սեփականության իրավունքի ծագման կամ դադարման խնդրի լուծման առաքելություն չի իրականացնում: Այդ հարցը որոշվում է օրենքով: Եթե օրենքը բարեխիղճ ձեռք բերողին սեփականատեր չհամարի, նրա տիրապետությունը կզրկվի նյութաիրավական հիմնավորվածությունից և կհիմնվի միայն նախորդ սեփականատիրոջ հայցը մերժելու՝ դատավարական իրավունքի իրավական փաստի վրա: Այսինքն, կունենանք տիտղոսի անորոշություն: Նման իրավիճակ երևակայել հնարավոր չէ, որովհետև գույքը ձեռք բերելու պահից ցանկացած ձեռք բերողի իրավունքը հենվում է տիրապետման չկասկածվող տիտղոսի վրա և նրա սեփականատեր լինելու հանգամանքը մինչև գույքը պահանջելու մասին հայց հարուցելը կասկածի տակ չի դրվում: Անգամ քաղ. օր. 275 հոդվածի կարգով, գույքը պահանջելիս, քննարկման առարկա է ոչ թե բարեխիղճ ձեռք բերողի սեփականության օրինականությունը, այլ բարեխիղճ ձեռք բերողին *գույքն օտարողի* գույքին տիրանալու օրինաչափության հարցը: Հակառակ տեսակետը պնդողները պետք է առաջարկեն վերացնել «հայցային վաղեմության» և «ձեռքբերման վաղեմության» ինստիտուտները, որը, սակայն, նրանցից ոչ ոք չի անում՝ իսկ նման առաջարկ չանելը թույլ է տալիս կասկածել տիրապետման համեմատությամբ սեփականության պաշտպանությանն անվերապահ առաջնություն

տվող հայացքների հետևողականության և խորը մտածվածության մասին⁸:

Պետք է ընդունել այն իրողությունը, որ, բարեխիղճ ձեռք բերողներից գույքը ետ պահանջելու հարցը կարգավորելիս, օրենսդիրը առաջնությունը վերապահում է ոչ թե սեփականատիրոջ շահերի պաշտպանությանը, այլ միտումնավոր սահմանափակում է բարեխիղճ գնորդներից գույքը պահանջելու իրավունքը առևտրային շրջանառության կայունությունն ապահովելու և մյուս մասնակցի՝ բարեխիղճ ձեռք բերողի շահերի առավելագույն պաշտպանությունն ապահովելու անհրաժեշտությունը նկատի ունենալով⁹: Ընդ որում, քննարկվող պարագայում շրջանառության պաշտպանությանը նախապատվություն է տրվում չտիրապետող սեփականատիրոջ իրավունքի հանդեպ¹⁰: Հարկ է նկատել նաև, որ ուրիշի ապօրինի տիրապետությունից գույքը պահանջելու իրավունքի սահմանափակումը նախատեսված է ոչ միայն սեփականատերերի, այլև այլ օրինական տիրապետողների համար (գրավառու, կոմիսիոներ, վարձակալ և այլն): Այդ պատճառով էլ բարեխիղճ ձեռք բերողի իրավունքների ցանկացած նսեմացում, քանի դեռ նրանից գույքը վերցնելու մասին հայց չի հարուցվել, արդարացի համարվել չի կարող:

Այդ առումով, առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի բարեխիղճ ձեռք բերողների կողմից անօրինական օտարված գույքի ձեռք բերման կապակցությամբ ՀՀ մաքսային մարմինների և ոստիկանության կողմից իրականացվող պրակտիկան և այն կանոնակարգելու նպատակով կատարված օրենսդրական փոփոխությունները: Մաքսային մարմինները հիմք ունենալով, որ ՀՀ մաքսային օրենսգիրքը իրավունք է վերապահում արգելել այն ապրանքների և տրանսպորտային միջոցների օգտագործումը, որոնց կապակցությամբ մաքսային ձևակերպումը չի ավարտվել, որպես կանոն առանց համապատասխան իրավական հիմքերի, հաշվի չառնելով ձեռք բերման բարեխիղճությունը, ձեռք բերողի նկատմամբ քրեական գործ հարուցված չլինելու հանգամանքը և այլն, առգրավում էին Հայաստանի Հանրապետություն ներկրվող՝ հետախուզման մեջ գտնվող, շարժիչի կամ նույնացման համարը վերադանված, կամ ջնջված համարներով, կամ հափշտակության այլ հատկանիշների առկայությամբ ձեռք բերված տրանսպորտային միջոցները: Այդ պրակտիկան, որը բարեխիղճ ձեռք բե-

www.lawinstitute.am

րողներին տևական ժամկետով զրկում էր իրենց ունեցվածքն օգտագործելու հնարավորությունից և առաջացնում էր վեճեր ու դատական քաշքշուկ՝ իր վրա բևեռեց նաև օրենսդրի ուշադրությունը:

ՀՀ ազգային ժողովը վիճակը շտկելու նպատակով 2009թ. սեպտեմբերի 16-ին ընդունեց օրենք՝ ՀՀ մաքսային և քաղաքացիական օրենսգրքերում լրացումներ կատարելու մասին: Մաքսային օրենսգրքի 134 հոդվածը լրացվեց 4-րդ և 5-րդ մասերով, որոնց համաձայն՝ հետախուզման մեջ գտնվող, ինչպես նաև վերադաճված կամ ջնջված համարներով կամ հափշտակության այլ հատկանիշների առկայությամբ արտաքին տնտեսական գործունեության անվանացանկի 872, 873, 874, 875 ապրանքային դիրքերին դասվող ապրանքների և (կամ) տրանսպորտային միջոցների վերաբերյալ մաքսային հայտարարագիրը մաքսային մարմին է ներկայացվում նշված ապրանքների և (կամ) տրանսպորտային միջոցների նկատմամբ բարեխիղճ ձեռքբերողի սեփականության իրավունքը ճանաչելու մասին դատական ակտը ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում կատարված լրացման համաձայն, «սեփականատերը նշված տրանսպորտային միջոցներն իրավունք ունի հետ պահանջել բարեխիղճ ձեռք բերողից՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով սեփականատիրոջը պատշաճ ծանուցելու իրավասություն ունեցող Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից լիազորված պետական մարմնին իրազեկելու պահից 1 տարվա ընթացքում: Ընդ որում, տվյալ դեպքում 1 տարվա ընթացքում գույքը ետ չպահանջելը համարվում է սեփականությունից հրաժարում, իսկ այդ առարկաների սեփականատերը հայտնի չլինելու դեպքում՝ դրանք ներմուծելու պահից՝ 1 տարի լրանալը հիմք է սեփականության իրավունքից հրաժարվելու փաստը ճանաչելու համար»:

Նշված փոփոխությունները, մեր կարծիքով, հակասում են ՀՀ Սահմանադրությանը, օրենսդրության հիմնարար սկզբունքներին, միջազգային ակտերի դրույթներին, խնդրի ճիշտ լուծում չեն և, մեղմ ասած, ավելորդ քաշքշուկ առաջացնելուց զատ որևէ օգտակար արդյունք տալ չեն կարող:

Մաքսային օրենսգրքում կատարված փոփոխությունը նշանակում է, որ բարեխիղճ ձեռք բերողը նշված ապրանքների նկատմամբ իր իրա-

վունքները կարող է իրականացնել միայն սեփականության իրավունքը ճանաչելու մասին դատական ակտի առկայության դեպքում: Այսինքն օրենսգիրքը պահանջում է, որ նշված ապրանքներ ներկրողը դատարանում ապացուցի, որ ինքը բարեխիղճ ձեռքբերող է: Նման պահանջը հակասահմանադրական է, իսկ իրագործումը՝ ոչ իրատեսական:

Ինչ ենք պահանջում քաղաքացուց որ ինքը դիմի դատարան և ցուցմունք տա, որ իրեն հափշտակված վերադաճված, համարներով ... տրանսպորտային միջոց վաճառողը հանցագործ է և ինքն էլ նրա հանցակիցն է, թե՛, ապացուցի, որ իրեն մեքենա վաճառողը գող, կողոպտիչ, խարդախ կամ, այլ խոսքով ասած, հանցագործ չէ, և ինքն էլ նրա հանցակիցը չէ: Ինչպիսի պահանջ էլ որ ներկայացվի՝ անիմաստ է և հակասահմանադրական: Ըստ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով (21 հոդվ.): Իսկ ՀՀ Սահմանադրության 22 հոդվածի համաձայն՝ ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր ... նկատմամբ: Հետևաբար, մրցակցային դատավարության պայմաններում, երբ հակառակն ապացուցող չկա, ինչ է պահանջում մաքսային օրենսգիրքը քաղաքացուց և դատարանից՝ ստի վավերացում, թե ձևական մոտեցում: Ստացվում է, որ օրենքը քաղաքացուն անուղղակի մեղադրում է հանցակցության մեջ, և պահանջում դատարանով ապացուցել իր անմեղությունը, մոռանալով, որ ըստ ՀՀ Սահմանադրության՝ չփարատված կասկածները մեկնաբանվում են հոգուտ մեղադրյալի (տվյալ պարագայում հոգուտ գույքը ներկրողի):

Անմեղության կանխավարկածից (որն անուղղակի իր ամրագրումն է ստացել նաև քաղ. օր. 275 հոդվածում) հետևում է, որ արտասահմանից ապրանքներ՝ այդ թվում տրանսպորտային միջոցներ հանրապետություն տեղափոխողները, որոնք մեքենան գնելիս չեն իմացել և պարտավոր էլ չէին իմանալ, որ մեքենան նախորդ սեփականատիրոջ տիրապետությունից դուրս է եկել անօրինական եղանակով, անկախ կամ հակառակ նրա կամքի, օրենքի ուժով համարվում են բարեխիղճ ձեռք բերողներ: Հոդվածից բխում է, որ բարեխիղճ ձեռք

բերողի մեղքը բացակայում է և իր բարեխղճությունը դատական կարգով ապացուցելու խնդիր նա չպետք է ունենա: Եթե ձեռք բերողին պարտադրում ենք ապացուցել իր բարեխղճությունը, ապա դրանով իսկ նրան պարտադրում ենք իրեն ճանաչել անօրինական տիրապետող¹¹:

Քաղաքացիական հարաբերությունների իրավական կարգավորման անկյունաքարային սկզբունքներից մեկն այն է, որ իրավական կյանքի բոլոր երևույթները պետք է համապատասխանեն բարեխղճության պահանջներին¹²: Այդ պատճառով էլ քաղաքացիական իրավահարաբերության մասնակիցների գործողությունների բանականությունն ու բարեխղճությունը ենթադրվում է: Իրավագետների կողմից հիմնավորված բարեխղճության կանխավարկածի տեսության համաձայն, շրջանառության մասնակիցների բարեխղճությունը ենթադրվում է: Այն կարող է ժխտվել միայն այն անձի կողմից, որի պահանջի դեմ ուղղված են բարեխղճության մասին առարկությունները¹³: Այսինքն, անձի բարեխղճության վրա կասկածողը ինքն է պարտավոր ապացուցել նրա անբարեխղճությունը: Ավելին, «Ձեռք բերողի բարեխղճությունը ինքնին ենթադրում է վաճառողի կողմից գույքն օտարելու իրավունք ունենալու մասին կասկածների բացակայությունը»¹⁴: Եթե ձեռք բերողին օրենսդրորեն պարտադրում ենք հաստատել իր բարեխղճությունը, օրենսդրորեն ամրագրում, և նրան էլ հարկադրում ենք ընդունել իր իրավախախտող լինելը: Իսկ դա ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ մարդու իրավունքների կոպտագույն խախտում: Դեռևս 19-րդ դարի մտածողները նշում էին «քանի որ յուրաքանչյուր տիրապետող օգտվում է անմեղության ընդհանուր իրավունքից, ապա ենթադրվում է, որ տիրապետությունն օրինական է, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցված այն անձի կողմից, ով վիճարկում է տիրապետման օրինականությունը»¹⁵: Հետևաբար, եթե տիրապետության բարեխղճությունը այլ անձի կողմից չի վիճարկվում տիրապետողը պաշտպանված է տիրապետման բարեխղճության կանխավարկածով (պրեզումցիայով):

Ձեռք բերողների բարեխղճության նկատմամբ կասկած առաջանալու դեպքում նրանց անբարեխղճությունը պարտավոր են ապացուցել համապատասխան պետական մարմինները և մինչև մեղավորությունն ապացուցելը, ոչ ոք բարեխղճ ձեռք բերողի սեփականության իրավունքը սահմա-

նափակելու կամ դրա իրականացմանը խոչնդոտելու իրավասություն չունի:

Երկրորդ, առանց սեփականատիրոջ կամ այլ օրինական տիրապետողի հայցի (անգամ այդպիսի հայցի առկայության դեպքում) **դատարանը չի կարող ճանաչել բարեխղճ ձեռք բերողի սեփականությունը**, քանի որ սեփականության վերաբերյալ քաղաքացիաիրավական վեճ չկա, բարեխղճ ձեռք բերողի սեփականության իրավունքը ոչ ոք չի վիճարկում: Նման դեպքերում վիճարկվում է ձեռք բերման օրինականությունը:

Երրորդ, ավտոմեքենա ներկրողը, բացի ապրանքը հատուցմամբ ձեռք բերելը հավաստող մաքսային մարմին ներկայացրած փաստաթղթերից, այլ ապացույցներ դատարան ներկայացնել չի կարող՝ այդպիսիք չունենալու պատճառով: Հետևաբար, եթե ձեռք բերման օրինականությունը վիճարկող չկա, ի՞նչ պետք է անի դատարանը, հիմք ընդունի գնորդի հայտարարությունն այն մասին, որ իր կնքած գործարքն օրինական է, մեքենան գնելիս չի իմացել հետախուզման մեջ գտնվելու, կամ համարի վերադաճված լինելու մասին: Այդ հանգամանքները, մեր կարծիքով, կասկածից վեր են անձի բարեխղճ ձեռք բերող լինելու փաստի ուժով:

Չորրորդ, վիճարկելի գործարքների հետևանքների կիրառման հարցը և դրանցով ձեռք բերված օբյեկտների ճակատագիրը լուծելը մաքսային օրենսդրության շրջանակների մեջ չի մտնում: Մասնավոր իրավական այդ հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրության նորմերով: Վերջիններիս կիրառությունը, հավասարապես նաև համապատասխան իրավակիրառ որոշումների օրինականության և հիմնավորվածության ստուգման լիազորությունը վերապահված է ընդհանուր իրավասության դատարաններին, որոնք այդ գործառույթներն իրավասու են իրականացնել միայն *քաղաքացիաիրավական վեճի* առկայության դեպքում՝ կոնկրետ գործեր քննելիս: Այդ դիրքորոշումը լրացուցիչ անգամ ամրագրվել է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի Կ. Թորոսյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության և ՀՀ կառավարությանն առնաթեր մաքսային կոմիտեի՝ գույքի նկատմամբ որպես բարեխղճ ձեռք բերողի սեփականության իրավունքը ճանաչելու և ավտոմեքենայի կրկնակի մաքսազերծումից ազատելու մասին թ. 3-438/2007

գործով: Վճարել դատարանը, քննելով գողացված մեքենա ձեռք բերելու կապակցությամբ (այդ փաստը պարզվել է մեքենան մաքսագերծելիս) Կ. Թորոսյանի նկատմամբ կատարված գործողությունների դեմ բողոքը, պատճառաբանական մատուցել է, որ բողոք բերած անձի **բարեխիղճ ձեռք բերող լինելու կամ չլինելու հարցը**, սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջը, Վերաքննիչ դատարանը կարող է մերժել միայն գույքի սեփականատիրոջ կողմից հայցի դեմ առարկելու և գույքը իրեն վերադարձնելու պահանջ ներկայացվելու դեպքում¹⁶: Այսինքն ՀՀ վերաքննիչ դատարանը իր որոշմամբ ամրագրել է գողացված մեքենա այլ անձից հատուցմամբ ձեռք բերողի բարեխիղճության կանխավարկածը և նման ձեռք բերողների իրավունքների իրականացման դեմ անօրինական խոչնդոտներ հարուցելու անթույլատրելիությունը:

Հինգերորդ, մաքսային հայտարարագիրը մաքսային մարմին ներկայացնելը որևէ կապ չունի տրանսպորտային միջոցների նկատմամբ բարեխիղճ ձեռք բերողի սեփականությունը ճանաչելու մասին դատական ակտը ուժի մեջ մտնելու հետ: Ինչպես վերը նշվեց, բարեխիղճ ձեռք բերողի սեփականության իրավունքը ճանաչված է օրենքով գույքը նրան հանձնելու պահից:

Բացի վերոհիշյալից, մեր կարծիքով օրենսդիրը հաշվի չի առել ևս մի շատ կարևոր հանգամանք՝ ինչ է լինելու այն դեպքում, երբ բարեխիղճ ձեռք բերողի սեփականությունը ճանաչելուց հետո գույքի սեփականատերը հայց հարուցի գույքը իրեն վերադարձնելու պահանջով:

Ինչ վերաբերվում է քաղ. օր. 275, 280 հոդվածներում կատարված փոփոխություններին, ապա կարգավորումը հստակեցնելու փոխարեն այդ փոփոխությունները ավելի դժվարացնում են հարցի լուծումը և ծնում են նոր հարցեր: Բանն այն է, որ քաղ. օր. 275 հոդվածի լրացված 4-րդ կետը *վերաբերվում է ոչ թե ընդհանրապես շարժական իրերին, այլ միայն մարդատար, գործածված մարդատար, բեռնատար, ինչպես նաև հատուկ և մասնագիտացված* այն մեքենաներին, որոնք ներկրվում են արտերկրից: Այսինքն այդ կետով առանց անհրաժեշտության, շարժական իրերի շարքից առանձնացվում է արտերկրից ներկրված իրերի որոշակի խումբ և դրանց համար մտցվում են նույն հոդվածի առաջին կետի կարգավորման ընդհանուր տեսականը խաթարող սահմանափակումներ:

Նման պարագայում դժվար է բացատրել՝ ինչ տարբերություն հափշտակված, համարները վերադարձված մեքենան վաճառվել է Հայաստանի սահմաններից դուրս, թե Հայաստանում, ինչ կարգով է բարեխիղճ ձեռք բերողը հաստատելու մեքենայից շատ ավելի թանկ արժեք ունեցող ապարանջանի կամ մատանու նկատմամբ իր սեփականության իրավունքը, ինչ իրավունքով ենք մեր հանրապետության քաղաքացին չհանդիսացող սեփականատիրոջը, մեքենան ներմուծելուց մեկ տարին լրանալու դեպքում, գրկում սեփականության իրավունքից, այն դեպքում, երբ վիճիկացիոն հայց հարուցելու համար, քաղ. օրենսգրքով սահմանված է երեք տարվա վաղեմության ժամկետ և այլն: Շարադրվածն ակնհայտորեն ցույց է տալիս, որ կատարված փոփոխությունները հարցի կարգավորումը հստակեցնելու փոխարեն խաթարում են կարգավորման միասնականությունը, առաջացնում են անհարկի բարդություններ: Բացի դրանից, մեր կարծիքով, տվյալ պարագայում կատարված նորամուծությունները ակնհայտորեն շեղվում են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներից: Ըստ այդ կոնվենցիայի 17 հոդվածի, որևէ պետություն իրավունք չունի կատարելու այնպիսի գործողություն, որն ուղղված է Կոնվենցիայում շարադրված ցանկացած իրավունքի և ազատության վերացմանը, կամ դրանց սահմանափակմանը ավելի մեծ չափով՝ քան նախատեսված է Կոնվենցիայով: Տվյալ դեպքում կատարված նորամուծությունները ոչ միայն սահմանափակում են Կոնվենցիայով երաշխավորված սեփականությունից անարգել օգտվելու իրավունքը, այլև կասկածի տակ են առնում քաղաքացիական իրավաբարբության մասնակիցների բարեվարքությունը:

Ոչ ոք չի ժխտում մասնավոր հարաբերությունների կարգավորման գործում ինքնիշխան պետության կարևոր դերակատարությունը, բայց այդ կարգավորումը պետք է նպաստի հարաբերությունների առավել կանոնակարգմանը, օրենսդրության կիրառման արարողակարգերի հստակեցմանը: Օրենսդիրը պետք է ընտրի կարգավորման այնպիսի եղանակ, որպեսզի օրենքի կիրառությունը հասարակական գիտակցության մեջ չձևավորի հակասական պատկերացում ազգային-իրավական համակարգի և նրա հիմքում ընկած իրավական ու բարոյական սկզբունքների հանդեպ: Այս առումով

կատարված փոփոխությունները, մեղմ ասած, քննադատության չեն դիմանում:

Գույքի «սեփականատերերի» և բարեխիղճ ձեռք բերողների փոխհարաբերությունների կարգավորման համար կարելի էր ընտրել հարաբերության մասնակիցների իրավունքներն ու ազատությունները չսահմանափակող տարբերակներ: Մասնավորապես հարցը կարելի էր կարգավորել Ռուսաստանի Դաշնության (քաղ. օր. 302 հ.) կամ Գերմանիայի Դաշնայի Հանրապետության (քաղ. օր. 932, 935 պարագրաֆ.) օրինակով: Բայց կանալ ավելի քիչ ծախսատար, հարաբերության բոլոր մասնակիցների իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունն արդյունավետ ապահովող այլ տարբերակ, որը հնարավոր է իրականացնել ՀՀ ու-

տիկանապետի հրահանգով: Մեր կարծիքով առավել դյուրին և արդյունավետ կաշխատի հետևյալ մեխանիզմը: *Տրանսպորտային միջոցը օրենքով սահմանված կարգով մաքսագերծել, հանձնել բարեխիղճ ձեռք բերողին: Պետական ավտոտեսչության տրանսպորտային միջոցների հաշվառման քարտում գրառում կատարել տվյալ միջոցի հետախուզման մեջ գտնվելու, վերադառված համարներ ունենալու կամ հափշտակման այլ հատկանիշների մասին և ինչպես բարեխիղճ ձեռք բերողին այնպես էլ այդ մեքենայի յուրաքանչյուր հաջորդ գնորդի ստորագրությամբ (մինչև հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալը)՝ տեղեկացնել տրանսպորտային միջոցը ետ պահանջելու նախկին սեփականատիրոջ իրավունքի մասին:*

¹ Տե՛ս *Естественное право или философия права. Фридриха Адольфа Шилинга. Перевод с немецкого, под редакцией Капустина М.И. М., 1863. С.28.*

² Տե՛ս *Баранова Е.А. Вещные права в системе субъективных гражданских прав. В сб. Актуальные проблемы гражданского права. Вып. 6. Изд-во НОРМ. М., 2003. С. 160.*

³ Տե՛ս *Скловский К.И. Об идиологии защиты владения в современном гражданском праве. В сб. Проблемы современного гражданского права (сборник статей). Городец-М., 2000. С. 114.*

⁴ Տե՛ս *Սկյովսկի Կ.Ի. նշված հոդվածը, էջ 119:*

⁵ Բացառություն նշված ընդհանուր կանոնից նախատեսում է Ռ-Գ քաղ. օր. 234 հոդվածը:

⁶ Տե՛ս *Естественное право или философия права. Фридриха Адольфа Шилинга. Перевод с немецкого, под редакцией Капустина М.И. М., 1863. С. 26-27.*

⁷ Հարկ է նկատել, որ սեփականատերն էլ կարող է իր գույքը անօրինական օտարել (օրինակ՝ գրավ դրված գույքը) և այս դեպքում հարաբերություններ կառաջանան ոչ թե սեփականատիրոջ և նրա գույքը ձեռք բերողի, այլ գրավառուի և ձեռք բերողի միջև:

⁸ Տե՛ս *Սկյովսկիի Կ. Ի. նշված հոդվածը, էջ 121:*

⁹ Տե՛ս *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейной) – М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 1998. С. 548.*

¹⁰ Տե՛ս *Аксюк И. В. Добросовестность приобретения как основание возникновения права собственности на недвижимость. Журнал российского права, 3-2007. С. 69.*

¹¹ Տե՛ս *Սրտուկի Ի. Վ. նշված հոդվածը, էջ 67-68:*

¹² Տե՛ս *Энекперус Л. Курс германского гражданского права. Т 1, полутом 1. Изд-во Иностранная литература. М. С. 178.*

¹³ Տե՛ս *Աբսյուկի Ի. Վ. նշված հոդվածը, էջ 70:*

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 71:

¹⁵ Տե՛ս *Естественное право или философия права. Фридриха Адольфа Шилинга. Перевод с немецкого, под редакцией Капустина М.И. М., 1863. С. 31.*

¹⁶ Տե՛ս *Քաղաքացիական գործ թիվ 3-438 վր 2007թ.:*

ԱՐԹՈՒՐ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԻՐԱՎԱԿԱՆ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Պետական կառավարման յուրաքանչյուր ոլորտում ձևավորված հիմնախնդիրները հաճախ պայմանավորված են ոչ այնքան զուտ իրավական, որքան իրավական-հոգեբանական գործոններով: Ընդ որում, այս չափանիշներով վերլուծությունների ու գիտական հետազոտությունների որոշակի պակասը հնարավորություն չի տալիս համարժեք պատկերացում կազմել ոչ միայն առկա հիմնախնդիրների, այլև դրանց ծագման նախապայմանների ու հնարավորինս արդյունավետ լուծման ուղիների մասին: Սույն հոդվածում խնդիր ենք դրել անդրադառնալ ոչ այնքան հարցադրումների զուտ իրավական, որքան իրավական-հոգեբանական ասպեկտներին, որպեսզի կարողանանք ապահովել համալիր հետազոտություն՝ կապված պետական վերահսկողության և հարակից ինստիտուտների կիրառման ոլորտում գրեթե ավանդույթների վերածված երևույթների հետ:

Պետական կառավարման ոլորտը՝ իրավունքի, մշակույթի և հոգեբանական չափանիշներով հետազոտություններ կատարող բազմաթիվ գիտնականներ գտնում են, որ հոգեբանական նախատրամադրվածությունը մեծամասամբ պայմանավորված է պետական համակարգում տվյալ աշխատակցի գրաված տեղով և գործառույթների բնույթով: Այսպես, վերլուծելով ծառայողների վարքագծի տարաբնույթ դրսևորումները, միջազգային ճանաչված քաղաքագետներ Դեյվիդ Լ. Վեյմերը և Էյդեն Ռ.Վայնինգը արձանագրել են հետևյալը. «Քաղաքականության վերլուծաբանների համար ամենալուրջ էթիկական հակասությունները սովորաբար կապված են պատվիրատուի նկատմամբ պատասխանատվության և այլ արժեքների միջև հակադրությունների հետ: Օրինակ, աշխատանքի կորուստն ուղղակիորեն ազդում է վերլուծաբանի և նրա ընտանիքի տնտեսական և հոգեբանական բարեկեցության վրա»¹:

Պետական վերահսկողության ինստիտուտը, տնտեսության ազատականացման ուղղակի

թելադրանքով ենթարկվեց արմատական վերափոխումների, որի հիմքում դրվեց ձեռնարկատիրության ոլորտում պետության անհարկի միջամտությունը բացառելու դիրքորոշումը: Մասամբ այս խնդիրը կարելի է լուծված համարել, սակայն մի շարք հանգամանքներ՝ փորձի ակնհայտ պակասը, ոչ բավարար իրագեկվածությունը, հնարավորինս սեղմ ժամկետներում կտրուկ քայլեր ձեռնարկելու միտումները, գերատեսչական շահերով ղեկավարվելու անհիմն ձգտումները և այլն, լուրջ խոչընդոտ հանդիսացան անհրաժեշտ հայեցակարգ մշակելու և բացառապես դրա շրջանակներում զարգացումներ ապահովելու տեսանկյունից:

Խորհրդային իրավունքի տեսությունը ստակ սահմանազատում էր «հսկողություն» և «վերահսկողություն» եզրույթները, մասնավորապես «հսկողության» տակ նկատի էր ունեցվում բացառապես օրինականության չափանիշներով իրականացվող ստուգման գործառույթը, իսկ «վերահսկողության» դեպքում՝ ինչպես օրինականության, այնպես էլ՝ արդյունավետության չափանիշները: Այսպես, դատախազական ընդհանուր հսկողության դեպքում դատախազը պարտավոր էր իրավական ակտը գնահատել բացառապես օրինականության տեսանկյունից. նա չէր կարող եզրակացություն տալ այդ ակտի արդյունավետության վերաբերյալ, մինչդեռ, ժողովրդական վերահսկողության կոմիտեն, օրինակ, իրավական ակտը գնահատում էր ինչպես օրինականության, այնպես էլ՝ արդյունավետության տեսանկյունից:

Կարծում ենք՝ վերը նշված դասակարգումը գերծ էր կառավարման մեթոդաբանության որևէ սոցիալիստական ենթատեքստից և կարող էր կիրառելի լինել նաև կառավարման հետագա բարեփոխումներն իրականացնելիս: Ընդ որում, իներցիայով այն, իրոք, կիրառման մեջ դրվեց նաև հետագա տարիներին, սակայն ընդհանուր հայեցակարգի և տեսական անհրաժեշտ զինվածության բացակայությունը հանգեցրեց նրան, որ հիշյալ եզրույթները

կիրառելիս այլևս որևէ չափանիշ հաշվի չի առնվում, պարզապես դրանք օգտագործվում են կամայականորեն՝ առանց խորանալու դրանց տարբերության մասին: Հետաքրքիր մի դիտարկում, իրավական համակարգը արմատական բարեփոխումների ենթարկելիս, գրեթե մշտապես ելակետ է ընդունում այն դիրքորոշումը, ըստ որի նախկին իրավական համակարգի յուրաքանչյուր առանցքային հարցադրման հիմքում ընկած է եղել գաղափարական կոնկրետ ուղղվածություն, տվյալ քաղաքական համակարգի գաղափարախոսությամբ պայմանավորված ուսմունք և այլն: Մինչդեռ, գործնական վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ հաճախ դրանք պայմանավորված են լինում սոսկ ձևավորված ավանդույթներով (օրինակ, այդպիսի դասակարգում ընդունված էր նաև ցարական Ռուսաստանի վարչարարության մասին տեսությունում), նեղ մասնագիտական պատկերացումներով, զուտ գործնական շահերով և այլն:

Նկատենք, որ միջազգային փորձը ևս վկայում է այս կամ այն ոլորտում կամ կազմակերպությունում փաստացի վիճակը պարզելու առնչությամբ տարբերակված մոտեցում դրսևորելուն նախապատվություն տալու մասին: Այսպես, ներկայումս լայնորեն կիրառվող «մոնիտորինգ» և «աուդիտ» եզրույթներն իրենց բովանդակությամբ գրեթե համահունչ են համապատասխանաբար՝ «վերահսկողություն» և «հսկողություն» եզրույթներին:

Այն, որ հիշյալ հասկացությունների կիրառման հարցում այլևս բացակայում է որևէ տրամաբանություն և միասնականություն, վկայում են հենց կոնկրետ օրենսդրական ակտերը: Բերենք մի քանի մասնավոր օրինակներ:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 68-րդ և 71-րդ հոդվածներում ամրագրված են վերացական վերահսկողության և կոնկրետ վերահսկողության ինստիտուտները, մինչդեռ՝ սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ միջազգային պայմանագիրը կամ ազգային իրավական ակտը գնահատել արդյունավետության կամ նպատակահարմարության տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, այսպես կոչված, դատախազական բարձրագույն հսկողությանը փոխարինելու եկած նոր ինստիտուտն անհարկի ձեռք բերեց իր բովանդակությանը չհամապատասխանող անվանում: Հավելենք նաև, որ իր գործունեության սկզբնական շրջանում սահմանադրական դատարանը որոշ դեպքերում իսկապես հանդես էր գալիս, որպես վերահսկողություն իրա-

կանացնող ատյան, քանզի իր եզրակացություններում, հատկապես հիմնավորումների մասով, ոչ միայն գնահատում էր միջազգային պայմանագրերի կամ իրավական ակտերի սահմանադրականության², այլև նպատակահարմարության տեսանկյունից: Այսպես, սահմանադրական դատարանն իր 1998թ. հունվարի 27-ի «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության, Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների արտահանման-ներմուծման բանկի միջև 1997 թ, հուլիսի 21-ին Վաշինգտոնում ստորագրված ծրագրերի աջակցման հիմնական համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» որոշմամբ արձանագրել է. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը պարտավորվում է ծրագրերի ֆինանսավորումը հեշտացնելու և երաշխավորելու նպատակով ձեռնարկել կազմակերպական իրավական բնույթի մի շարք քայլեր»: Տվյալ դեպքում հարց է ծագում, կառավարության նման պարտավորությունը ի՞նչ իրավական արժեք ունի միջազգային պայմանագրի սահմանադրականության հարցի տեսանկյունից:

Կարծում ենք՝ այս դեպքում ևս իրեն զգացնել է տվել զուտ հոգեբանական գործոնը, որի պայմաններում, մանավանդ, երբ դեռ չէին ձևավորվել վերահսկողության շրջանակների և իրականացման եղանակների վերաբերյալ հստակ պատկերացումներ, վճռորոշ է դարձել հնարավորինս լայն լիազորություններով հանդես գալու ձգտումը:

Այն, որ որևէ նշանակություն չի տրվում «հսկողություն» և «վերահսկողություն» եզրույթների տարբերությանը, վկայում է նաև «Հարկերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, որում միևնույն գործառույթը որակվում է ինչպես հսկողություն, այնպես էլ՝ վերահսկողություն. այսպես, օրենքի 17-րդ և 18-րդ հոդվածներում հարկային մարմինների ստուգողական գործառույթը որակվում է որպես հսկողություն, իսկ 33-րդ հոդվածով՝ վերահսկողություն:

Յավոք, եզրույթների հստակ բնորոշման և դրանց բովանդակության բացահայտման հարցում թերացումները անխտիր իրենց բացասական ներազդեցությունն են ունեցել հիշյալ ոլորտին վերաբերող օրենսդրական ակտերում և իրավակիրառ պրակտիկայում:

Թերևս, այդ հիմքով կարելի է բացատրել

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

այն, որ օրենսդրությունում բացակայում են պետական վերահսկողությանն առնչվող այնպիսի կարևոր հարցադրումներ, ինչպիսիք են՝

ա) ստուգման տեսակները և դրանց իրականացման առանձնահատուկ ընթացակարգերը,

բ) ուսումնասիրության իրականացման ընթացակարգերը,

գ) տեսչական գործառույթների իրականացման ընթացակարգերը,

դ) ստուգման, ուսումնասիրության և տեսչական գործառույթների իրականացման հիմքերը:

Ստուգման, ուսումնասիրության և տեսչական յուրաքանչյուր գործառույթ, հանդիսանալով պետական հսկողության և վերահսկողության իրականացման ինքնուրույն միջոց, որպես կանոն, դրսևորվում է պետական լիազոր մարմին և տնտեսավարող սուբյեկտ փոխհարաբերություններում: Կառավարման գուտ վարչական մեթոդների գերակայության պայմաններում այս մոտեցումը գործում է գրեթե առանց բացառության: Սակայն տնտեսության ազատականացման և կառավարման կարգավորման ու տնտեսավարման մեթոդների ներդրմամբ աստիճանաբար նախապատվությունը տրվում է համընդհանուր բնույթի ուսումնասիրություններին ու վերլուծություններին, որոնց դեպքում հարկ չի լինում, առանց որևէ հիմքի, միջամտել որևէ տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեությանը:

Միաժամանակ, ուսումնասիրության պարագայում բնավ պարտադիր չէ, որ այն իրականացվի կոնկրետ որևէ տնտեսավարող սուբյեկտում: Այսպես, «Անասնաբուծության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ անասնաբուծության բնագավառում լիազոր մարմինը «ուսումնասիրում և վերլուծում է կենդանական ծագման մթերքի ու հումքի, անասնաբուծական դեղամիջոցների, անասնաբուծական միջոցների, կերերի և լրացակերերի արտադրության, դրանց վերամշակման, պահպանման, տեղափոխման և իրացման գործընթացները»:

Կարծում ենք՝ ոչ միայն ստուգման, այլև՝ ուսումնասիրության տակ ավանդաբար պետք է նկատի ունենալ բացառապես կոնկրետ տնտեսավարող սուբյեկտում փաստական վիճակը պարզելու նպատակով իրականացվող գործառույթ: Թերևս, դա է պատճառը, որ նույն անասնաբուծության բնագավառում լիազորված մարմինը, ուսումնասիրություններ իրականացնելիս, բացառապես ղեկավարվում է «Հայաստանի Հանրապետությու-

նում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի դրույթներով, մինչդեռ՝ հիշյալ օրենքը սահմանում է բացառապես կոնկրետ տնտեսավարող սուբյեկտում իրականացվող ստուգումների և ուսումնասիրությունների անցկացման կարգը:

Այն, որ ուսումնասիրությունների տակ ավանդաբար հասկացվում է միայն կոնկրետ տնտեսավարող սուբյեկտում համապատասխան գործառույթներ իրականացնելը, հիմնավորվում է նաև այն փաստարկով, որ գործնականում միայն հենց այդ լիազորությունն է այս կամ այն չափով կարգավորվում, իսկ ընդհանուր բնույթի ուսումնասիրություններ անցկացնելու ընթացակարգ սահմանված չէ: Օրինակ, պարզ չէ, թե ինչ ընթացակարգով կարող է անասնաբուծության բնագավառում լիազոր մարմինն ուսումնասիրելու և վերլուծելու կենդանական ծագման մթերքի արտադրության գործընթացները, մասնավորապես՝ ինչպիսի՞ տեղեկատվություն պետք է ձեռք բերի, ի՞նչ աղբյուրներից, ինչպիսի՞ մեթոդաբանությամբ պետք է գնահատի իր տրամադրության տակ եղած տեղեկատվությունը: Ստացվում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում դա սոսկ թելադրված է լինում տվյալ պաշտոնյայի մասնագիտական պատրաստվածության աստիճանով, փորձով, բայց ոչ երբեք նախապես սահմանված ընթացակարգով:

Ընդ որում, առավել մտահոգող է այն, որ հիշյալ բնույթի ուսումնասիրությունները գործնականում նենգափոխվում և իրականացվում են ստուգումների մասին օրենսդրության ընթացակարգով նախատեսված կանոններով: Գործնականում համարժեք չի ընկալվել ինչպես ուսումնասիրության, այնպես էլ՝ տեսչական գործառույթի էությունը:

Մինչդեռ, անգամ ստուգումների մասին վերը նշված օրենքն է բացառում այդպիսի գործելաոճը. այսպես, օրենքի հենց 1-ին հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Սույն օրենքով նախատեսված տնտեսավարող սուբյեկտների պաշտոնատար անձանց և ստուգում իրականացնող անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները գործում են սույն կետի իններորդ պարբերությամբ սահմանված ուսումնասիրությունների անցկացման դեպքում»: Նկատենք, որ 9-րդ պարբերությունը վերաբերվում է միայն հարկային ստուգումներին, ինչից բխում է, որ այլ ոլորտներում ցանկացած բնույթի ուսումնասիրություն կատարելիս, բացարձակապես հիմնագուրկ է այդ օրենքի վրա հղում անելը:

Նկատենք, որ նույն 1-ին հոդվածում տրված է միայն ուսումնասիրության ընդհանուր բնորոշումը, որում դարձյալ ընդգծվում է պետական լիազոր մարմին և տնտեսավարող սուբյեկտ փոխհարաբերությունը. «Ուսումնասիրությունը տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսական ու փաստացի գործունեության վիճակը՝ վերջինիս ներկայացրած հաշվապահական հաշվեկշռի, ֆինանսական և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված այլ հաշվետվությունների հիման վրա, ստուգումն իրականացնող մարմնի կողմից ստուգող մարմնում՝ պարզաբանելու նպատակով իրականացվող ներքին ընթացակարգ է, բացառությամբ սույն կետի իններորդ պարբերությամբ նախատեսված դեպքերի»: Այնուհետև, նույն հոդվածի 3-րդ մասի 8-րդ պարբերությունում սահմանվում է, որ. «ուսումնասիրություն է նաև Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարության պետական հիգիենիկ և հակահամաճարակային ծառայության մարմինների, ինչպես նաև գյուղատնտեսության նախարարության տեսչական մարմինների, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի ստուգումից հետո տրված հանձնարարականների կատարման ճշտման ընթացակարգը»:

Այն, որ երբեմն վերահսկողության բնագավառում դրսևորվում են որոշ սուբյեկտիվ հակումներ, այդ թվում՝ իշխանատենչության տարրեր, որոնք նաև ուղեկցվում են կոռուպցիոն գործոններով, կարծես վիճահարույց չէ: Խոսում է այն, որ այդ հակումները հաշվի առնելով՝ որոշ տեսաբաններ, միանգամայն իրավացիորեն գտնում են, որ ցանկացած երևույթի վերահսկողության, գնահատման դեպքում վճռորոշ պետք է լինեն նվազագույնը երկու կանոններ. «Գնահատման մեջ հիմնական բարոյական պարտականությունները կարելի է խտացնել երկու կանոնում. մի վնասիր ուսումնասիրվող մարդկանց և մի խեղաթյուրի տվյալները: Բայց չնայած իրենց պարզությանը, այս կանոնները կարող են բախվել միմյանց: Խելամիտ մարդիկ առաջնությունը տալիս են կամ մեկին, կամ էլ մյուսին³»:

Այսպիսով, անհիմն է տեսչական ցանկացած գործառույթ համարել, որպես ուսումնասիրություն, իսկ ուսումնասիրությունն արդեն՝ ստուգման կանոններով իրականացվող գործառույթ:

Առավել անընդունելի է ստուգման, ուսումնասիրության և տեսչական գործառույթների հա-

մար անվերապահորեն իրավական հիմք համարել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը: Այսպես, ըստ Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի վերահսկողական ծառայության, Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարության պետական հիգիենիկ և հակահամաճարակային տեսչության կողմից՝ նշված օրենքի 30-րդ հոդվածի պահանջներով հարուցվել է 18 վարչական վարույթ⁴: Տվյալ դեպքում վերացականորեն հիմք է ընդունվել այն, որ վարչական վարույթ հարուցելու հիմքերից է անձի դիմումը և բողոքը, իսկ քննարկվող դեպքում եղել է անձի դիմում: Սակայն տվյալ դեպքում անտեսվել են մի շարք հիմնադրույթներ.

- տվյալ դեպքում «դիմում» հասկացությունը չպետք է շփոթել իրավախախտման մասին հաղորդման հետ, քանզի նշված օրենքի կարգավորման առարկան ոչ թե վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ընթացակարգը կամ վարույթն է, այլ՝ հանրային իրավունքի ոլորտում իրականացվող վարչական մարմինների այն գործողությունները, որոնք չեն առնչվում վարչական վարույթների առանձին տեսակների հետ. «Առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով»: Այսինքն, տվյալ դեպքում վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ դիմումի առկայության դեպքում հարկ էր ղեկավարվել վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով և «ՀՀ բնակչության սանիտարահամաճարակային անվտանգության ապահովման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով,

- եթե վարույթ է հարուցվում նշված 30-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, ապա բացառապես կարող էր ընդունվել այնպիսի վարչական ակտ, որն ընդհանուր ոչինչ չունի վարչական տույժ նշանակելու մասին վարչական ակտերի հետ: Այսպես, նախ, նշված օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթը վարչական մարմնի՝ վարչական ակտ ընդունելու նուղված գործունեություն է, իսկ «Վարչական ակտը, դրա տեսակները և ձևերը» վերտառությամբ 53-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական ակտով կարող են սահմանվել ոչ թե պատասխանատվության միջոցներ, այլ՝ սոսկ պարտականություններ: Նկատենք, որ ըստ վերը նշված տեղեկանքի, նշանակվել է տուգանք՝ 350

հազար դրամի չափով:

Ինչևէ, բերված օրինակը վկայում է մի կողմից վերահսկողական և հսկողական գործառնություններ իրականացնելիս օրենսդրության ոչ համարժեք ընկալման, մյուս կողմից՝ ինչը պակաս անհանգստացնող չէ, ոչ միատեսակ կիրառման բազմաթիվ փաստերի մասին:

Ըստ էության, ոլորտին առնչվող մասնագետները մեծամասամբ միայն հպանցիկ են ծանոթ օրենսդրությանը և բավարար խորությամբ չեն տիրապետում դրա սկզբունքներին ու հիմնադրություններին: Կարծում ենք, ոլորտը չափազանց բազմանիստ է և անհրաժեշտ է նշված գործառնություններն իրականացնելիս համադրել բոլոր օրենսդրական ակտերը և ապահովել համալիր մոտեցում:

Սակայն օրենսդրության ոչ համարժեք կիրառման երևույթը պայմանավորված է ոչ այնքան դրա անկատարությամբ, որքան՝ վերահսկողության կամ հսկողության կոնկրետ ոլորտում վարչարարության իրականացման հստակ ուղեցույցների բացակայությամբ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ դեռևս վարչարարության այդ բարդ ոլորտում ուղեցույցների, մեթոդական ձեռնարկների կիրառման անհրաժեշտության վրա բավարար չափով ուշադրություն չի դարձվում, մինչդեռ այս խնդիրը չափազանց կարևոր է, քանզի համապատասխան պաշտոնատար անձանց կողմից հիշյալ գործառնությունների իրականացման ընթացքում թույլ տրված յուրաքանչյուր, այդ թվում ոչ էական իրավախախտում կարող է հիմք հանդիսանալ վարչարարության արդյունքներով ստեղծվող ակտերը անվավեր ճանաչելու համար:

Գործնականում մտավախություն կար, որ իրավախախտման մասին հաղորդումը կարող է անհարկի նույնացվել վարչարարության ոլորտում դիմումի հետ, թերևս, դա էր պատճառը, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2009թ. մայիսի 29-ի թիվ 594-Ա որոշման նախագծում առաջարկվել էր՝ հատուկ ընդգծել, որ վերջինս չի տարածվում իրավախախտումների վերաբերյալ հաղորդումների հիման վրա հարուցվող և իրականացվող վարչական վարույթի վրա: Ընդ որում, իրավախախտման մասին հաղորդման դեպքում պետք է հարուցվի ոչ թե պարզապես վարչական վարույթ, ինչպես վարվել են առողջապահության նախարարության համապատասխան կառույցում, այլ՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ վարույթ:

Կարծում ենք՝ առավել խոցելի է տեսչական

գործառնությունների իրավական կարգավորման վիճակը: Խնդիրն այն է, որ այս գործառնությունների իրականացման իրավական կարգավորում գրեթե գոյություն չունի, ինչի արդյունքում հաճախ տեսչական գործառնությունները, օրինակ՝ ստուգայցերը, գնությունները և այլն, իրականացվում են ստուգումների համար օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով, ինչն անիրավաչափ է: Թերևս, բացառություն են կազմում այն սակավաթիվ ոլորտները, որտեղ այս կամ այն չափով սահմանված են տեսչական գործառնությունների անցկացման ընթացակարգեր: Օրինակ, պետավտոտեսչությունն իր տեսչական գործառնություններն իրականացնում է «Ոստիկանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված կարգով:

Հաճախ տեսչական ստուգումները օրենսդրությամբ անհարկի նույնացված են ուսումնասիրության գործառնության հետ, ինչն անհարկի տարրընթերցումների ու թյուրըմբռնման տեղիք է տալիս:

Տեսչական գործառնությունների հստակ կանոնակարգման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է իրավախախտումների և անվտանգության ապահովման կանխարգելման առանցքային խնդրով: Տեսչական գործառնությունները չեն կարող իրականացվել ստուգման համար նախատեսված կանոններով, քանզի որևէ կերպ իրավաչափ չեն կարող համարվել ստուգման համար նախատեսված ժամկետները, նախապես իրազեկելը և այլն:

Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի վերահսկողական ծառայության այն դիրքորոշումը, ըստ որի ուսումնասիրությունների (հետազոտությունների) կատարումը սահմանված է ոլորտը կարգավորող օրենքներով, միայն մասամբ է իրավաչափ: Նախ, այդ օրենքներով ուսումնասիրությունների ընթացակարգերը սահմանված չեն: Բացի այդ, հիշյալ մարմինները կոչված են ոչ միայն ուսումնասիրություններ, այլև՝ տեսչական գործառնություններ իրականացնել, որոնց իրավական կարգավորումը ևս բացակայում է:

Նշված բոլոր օրենքները հիմնականում համարվում են նյութական իրավունքի աղբյուրներ, քանզի բացառապես սահմանում են լիազորություններ, սակայն անտեսում են դրանց իրականացման կարգը սահմանելու անհրաժեշտությունը: Այսպես, օրինակ, «Անասնաբուժության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 13-րդ հոդվածը անասնաբուժության պետական տեսուչին վերապահում է բավականին լայն լիազորու-

թյուններ, այդ թվում՝ ստուգման մասին օրենքի ենթակայությունից դուրս գտնվող ստուգումներ իրականացնելու առումով՝ ստուգում է հանրապետության շուկաների տեղանքում, կենդանական ծագման մթերք և հումք իրացնող կետերում անասնաբուժասանիտարական փորձաքննության գործընթացը և դրա իրականացման համար համապատասխան պայմանների առկայությունը, արգելելու անասնաբուժասանիտարական փորձաքննության կարգի պահանջներին չհամապատասխանող կենդանական ծագման մթերքի և հումքի իրացումը և այլն: Սակայն հարց է առաջանում. իսկ ի՞նչ ընթացակարգով կարող է տեսչությունը որոշել՝ համապատասխանում է տվյալ մթերքը սահմանված պահանջներին:

Ավելին, նույն օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ ստուգումները պետք է իրականացվեն Հայաստանի Հանրապետությունում անասնաբուժական պետական վերահսկողության կարգի համաձայն, սակայն այդպիսի կարգ դեռևս չի ընդունվել, թեպետ՝ օրենքն ընդունվել է 2005թ. հոկտեմբերի 24-ին: Հավելենք նաև, որ հիշյալ հարցերը կանոնակարգված չեն նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002թ. նոյեմբերի 21-ի թիվ 1915-Ն որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության սննդամթերքի անվտանգության և անասնաբուժական պետական տեսչության կանոնադրությամբ:

Վերևում մենք արդեն ընդհանուր գծերով անդրադարձանք ոչ էական խախտումների հիմքով վարչական ակտերն առ ոչինչ կամ անվավեր ճանաչելու խնդրին, սակայն, հաշվի առնելով հետազոտման թեմայի հետ այդ հարցի սերտ առնչությունը, նպատակահարմար ենք գտնում այդ հարցադրման առավել հանգամանալից վերլուծությունը:

Նախ, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 62-րդ և 63-րդ հոդվածների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վարչական ակտն առ ոչինչ կամ անվավեր ճանաչելու իրավական հիմքը օրենքի որոշակի խախտումներն են, իսկ այդպիսիք են համարվում հենց նույն օրենքով վարչական ակտին ներկայացվող պահանջները (55-րդ հոդված) չկատարելը: Արտաքուստ այն տպավորությունն է, որ տվյալ դեպքում տեղին չէ որևէ հարց բարձրացնել, քանզի օրենքով հստակ ամրագրված են գրավոր վարչական ակտին ներկայացվող պահանջները, որոնց խախտումն էլ

հենց հիմք է տվյալ ակտը առ ոչինչ կամ անվավեր ճանաչելու համար: Ի դեպ, հենց այսպիսի պատճառաբանություն է բերվում նաև այն պրակտիկ իրավաբանների կողմից, որոնք դեմ են ոչ էական խախտումները վարչական ակտն առ ոչինչ կամ անվավեր ճանաչելու համար, որպես հիմք չհամարելուն: Մասնավորապես, վերջիններս գտնում են, որ օրենքն արդեն իսկ սպառիչ սահմանել է այն «էական» պահանջները, որոնք խախտելը չի կարող անհետևանք մնալ: Այնուհետև, այն եզրահանգումն է արվում, որ որևէ մեկն իրավասու չէ օրենքով ամրագրված պահանջները համարել ոչ էական:

Կրկնում ենք, արտաքուստ բավականին կուռ տրամաբանություն կա այս մոտեցման մեջ, սակայն հարցի անհրաժեշտ խորքային ուսումնասիրությունն ապահովելու տեսանկյունից, փորձենք անդրադառնալ այն հարցին, թե որքանով են այդ պահանջները հստակ ու սպառիչ ամրագրված: Այսպես, եթե վարչական ակտն առ ոչինչ ճանաչելու իրավական հիմքերը վիճահարույց չեն, ապա նույնը չի կարելի ասել այն անվավեր ճանաչելու իրավական հիմքերի մասին: Այսպես, նշված օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Առ ոչինչ է այն վարչական ակտը, որում առկա են, մասնավորապես՝ հետևյալ ակնառու կոպիտ սխալները.

- ա) ակտից հստակ չի երևում կամ միանշանակ պարզ չէ, թե որ վարչական մարմինն է դա ընդունել,
- բ) ակտն ընդունել է ոչ իրավասու վարչական մարմինը,
- գ) ակտից պարզ չէ, թե որոշակիորեն ում է հասցեագրված, կամ հայտնի չէ, թե ինչ հարց է կարգավորում,
- դ) ակտով դրա հասցեատիրոջ վրա դրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն, կամ նրան տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն»: Այս հիմքերի պարագայում, իսկապես, անհիմաստ է խոսել վարչական ակտի իրավաչափությունը հարցականի տակ դնելու մասին:

Սակայն անդրադառնանք վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու որոշ հիմքերի և նույն չափանիշներով վերլուծենք դրանց իրավական արժեքը: Նշված օրենքի 63-րդ հոդվածի համաձայն՝ անվավեր է առ ոչինչ չհանդիսացող իրավական ակտը, որն ընդունվել է օրենքի խախտմամբ: Իսկ օրենքի խախտում առկա է, եթե չեն կատարվել, օրինակ այդ օրենքի 55-րդ հոդվածով ամրագրված

պահանջները և այլն: Արդյո՞ք «օրենքի խախտում» եզրույթը բավականաչափ հստակ է, որպեսզի կարողանանք միանշանակ հանգել այն եզրակացության, որ դրանք բոլորն էլ էական իրավախախտումներ են և անվերապահորեն հիմք կարող են հանդիսանալ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու համար:

Մեր եզրակացությունն այս առնչությամբ բացասական է. նախ, հակառակ որոշ պնդումների, վերը նշված ձևակերպումներից բխում է, որ օրենքը բնավ չի տարանջատել էական խախտումները՝ ոչ էականից, քանզի պարզապես իրավական նշանակություն է տրվել օրենքի բոլոր խախտումներին: Բացի այդ, օրենքի պահանջների մի որոշ մասը կամ միանշանակ բնույթ չունի (օրինակ, նշված օրենքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական ակտը, որպես կանոն, պետք է տեղեկություններ պարունակի նաև այն ծախսերի և դրանք կրողների վերաբերյալ, որոնք կատարվել են ակտի ընդունման կապակցությամբ), կամ խիստ անորոշ ու տարողունակ է (օրինակ, նշված օրենքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական ակտը պետք է ձևակերպվի հստակ ու հասկանալի), կամ վիճահարույց է դրանց էական նշանակությունը (օրինակ, նշված օրենքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի «ը» կետի համաձայն՝ վարչական ակտը պետք է պարունակի ակտի բողոքարկման ժամկետը և մարմինը, ներառյալ՝ դատարանը, որին կարող է ակտը բողոքարկվել):

Բնորոշ է այն, որ վարչական ակտը հստակ և հասկանալի ձևակերպված լինելու վերաբերյալ ոչ պաշտոնական մեկնաբանություններում ևս բավարար չափով պարզաբանված չէ այդ հարցադրումը: Օրինակ, անդրադառնալով վարչական ակտի որոշակիությանը՝ «Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի վերաբերյալ» հրատարակության հեղինակները նշում են. «Օրինակ, հողահատկացման ակտից հստակ պետք է երևա, թե որ հողատարժքը, ինչ չափսերով, երբ և ում է հատկացվում, ինչ նպատակով, ինչ ժամկետով և ինչ իրավունքով (սեփականության, օգտագործման)»⁵: Տվյալ դեպքում հարց է ծագում՝ արդյոք, չի՞ կարող դատարանն անվավեր ճանաչել այն վարչական ակտը, որում հասկանալի չեն ներկայացված վարձակալության պայմանները: Կարծում ենք՝ այս հարցին հազիվ թե տրվի միանշանակ պատասխան:

Վիճարկելի չէ, օրինակ, բողոքարկման

ժամկետն ու մարմինը նշելու պահանջը, սակայն վարչական մարմինը դա կարող է անել ցանկացած այլ եղանակով՝ կից գրությամբ, առանձին ծանուցագրով և այլն, սակայն այդ սոսկ ձևական խնդիրը չի կարող բավարար հիմք հանդիսանալ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու համար: Մեկ այլ օրինակ. օրենքի պահանջներից է նաև վարչական ակտն ընդունող պաշտոնատար անձի ստորագրությունը, ինչն իրավաչափ պահանջ է: Սակայն գործնականում վարչական ակտը անվավեր է ճանաչվում սոսկ այն հիմքով, որ, օրինակ, ստորագրության մի չնչին մասը դուրս է մնում ձևաթղթից (նույն կերպ, վարչական ակտն անվավեր է ճանաչվում այն հիմքով, որ կնիքի մի մասը դուրս է մնացել ձևաթղթից) և այլն:

Համոզված ենք՝ սրանք զուտ տեխնիկական բնույթի, գրագրության ոչ էական խախտումներ են, որոնց հիման վրա վարչական ակտն անվավեր ճանաչելը, թերևս, լուրջ կոռուպցիոն ռիսկեր է պարունակում: Գործնականում դատարանը կամ վերադաս վարչական մարմինը ստանում է անսահմանափակ իրավաչափ հնարավորություն՝ սոսկ ձևական նկատառումով անվավեր ճանաչելու վարչական ակտը:

Իհարկե, առավել նախընտրելի կլիներ, որպեսզի վարչարարություն իրականացնող պաշտոնատար անձինք այնքան պատրաստված լինեին, որ բացառվեր նմանաբնույթ իրավիճակը, սակայն հարկ է նկատել, որ տվյալ դեպքում կարող ենք խոսել բացարձակապես կատարյալ, իդեալական վիճակի մասին, ինչն այնքան էլ իրատեսական չէ: Բացի այդ, հարկ է հարցը քննարկել մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության շահավետության տեսանկյունից: Այսպես, հարց է ծագում՝ վերը նշված տեխնիկական բնույթի խախտումները որևէ կերպ խախտու՞մ են այդ իրավունքներն ու ազատությունները: Կարծում ենք՝ այս դեպքում պատասխանը բացասական է, քանզի, օրինակ անձի համար ոչ մի էական նշանակություն չունի, թե իրեն ինչպիսի փաստաթղթով է ծանուցվում վարչական ակտի բողոքարկման ժամկետը և այլն:

Տվյալ դեպքում, կարող է և հակառակ հետևանքը լինել. անհարկի անվավեր կարող է ճանաչվել այն վարչական ակտը, որը միանգամայն ընդունելի է անձի համար: Ընդ որում, այս դեպքում խնդիրն ամբողջությամբ չի կարող լուծել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի

64-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված այն դրույթը, համաձայն որի.

«Բարենպաստ ոչ իրավաչափ վարչական ակտը, որի հիման վրա ծագում են միաժամանակյա կամ ընթացիկ գույքային պարտականություններ, կամ որն այդպիսի պարտականությունների համար նախադրյալ է համարվում, կարող է ուժը կորցնել միայն դրա անվավեր ճանաչվելու պահից, եթե այդ ակտով օգուտ ստացողը, վարչական ակտի նկատմամբ վատահոլության իրավունքի ուժով արդեն ձեռք է բերել տրամադրված օգուտները կամ տնօրինել է գույքը, որի հետևանքով դրանք չեն կարող վերադարձվել, կամ վերադարձվելու դեպքում կարող է էական վնաս պատճառվել օգուտ ստացողին: Այս դեպքում կիրառվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի անհիմն հարստացման վերաբերյալ դրույթները»: Նկատենք, որ անձը կարող է օգտվել այս օրենսդրական դրույթից, եթե զուտ ժամանակագրական առումով արդեն բավարարում է ստացել, հակառակ դեպքում վերջինս որևէ բավարարում չի ստանա:

Անդրադառնալով պետական կառավարման ոլորտում իրավական ակտերի պահանջների կատարման հարցադրմանը՝ ժամանակակից հետազոտողները գտնում են, որ խնդիրը ոչ այնքան իրավական ակտերի դրույթների անվերապահ կատարումն է, որքան հանրության շահերի, ըստ ամենայնի, պաշտպանությունը: Ըստ այդ հետազոտողների՝ մարդու իրավունքների և շահերի գերակայությունը կարող է հիրավի իրատեսական լինել միայն այն դեպքում, երբ գերակայում է հենց մարդկանց իրավունքների գերակայությունը՝ նաև իրավական կարգավորման շրջանակներից դուրս. «Նոր պետական կառավարման խնդիրն է ոչ միայն հնարավորինս խնայողաբար և արդյունավետորեն իրականացնել օրենսդրական մանդատները, այլև ներազդել հասարակության բոլոր անդամների կյանքի բարելավմանն ուղղված քաղաքականության

վրա և իրականացնել դրանք»⁶:

Ամփոփելով պետական վերահսկողության առնչությամբ վերը նշված տեղեկատվությունը և դրանց առնչությամբ ներկայացված դատողությունները՝ փորձենք համակարգված տեսքով ներկայացնել որոշ եզրահանգումներ՝

- մշակել ստուգումների, ուսումնասիրությունների և տեսչական գործառույթների անցկացման մեթոդական ընդհանուր ուղեցույց, որը հիմք կհանդիսանա յուրաքանչյուր իրավասու գերատեսչության համար կոնկրետացված մեթոդական ուղեցույց մշակելու համար,

- հստակեցնել այն իրավական ակտերի ցանկը, որոնք անհրաժեշտ է սեղմ ժամկետում ընդունել, որպեսզի սպառիչ ու ամբողջական կարգավորվեն վերը նշված հարաբերությունները, մեկ փաթեթում ներառել այդ իրավական ակտերի նախագծերը, որպեսզի բացառվեն ներքին հակասություններն ու անհարկի կրկնությունները,

- կազմակերպել թեմատիկ գիտաժողովներ, ստուգումներ, ուսումնասիրություններ ու տեսչական գործառույթներ իրականացնող ստորաբաժանումներ ունեցող նախարարությունների և հանրապետական կառավարման մարմինների իրավաբանական ծառայությունների հետ, քանզի ներկա վիճակը վկայում է այդ ծառայությունների աշխատանքում մասնագիտական պատրաստվածության անհրաժեշտ մակարդակի բացակայության խնդիրների մասին,

- վերանայել ոչ էական խախտումներով ուղեկցվող վարչական ակտերը և անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ օրենսդրական դրույթները:

Կարծում ենք՝ նշված եզրահանգումներն ամբողջությամբ չեն ընդգրկում արդի հիմնախնդիրները, սակայն դրանք որոշակիորեն կնպաստեն դրանց լուծմանը և կնպաստեն առկա այլ խնդիրների բացահայտմանն ու լուծմանը:

¹Տե՛ս Քաղաքականության վերլուծություն: Հասկացություններ և պրակտիկա, 2010թ., Երևան, «Պետական ծառայություն» հրատարակչություն, էջ 61:

²Տվյալ դեպքում պայմանականորեն «սահմանադրականություն» եզրույթը օգտագործել ենք, որպես «օրինականության» ինստիտուտի տարատեսակ, թեպետ չենք բացառում, որ վերջինս իր բովանդակությամբ շատ ավելի ընդգրկում է:

³Տե՛ս Վեյս Բ.Հ. Գնահատում, ծրագրերի և քաղաքականությունների ուսումնասիրության մեթոդներ, 2010թ., Երևան, «Պետական ծառայություն» հրատարակչություն, էջ 260:

⁴Հայաստանի Հանրապետության Վարչապետի վերահսկողական ծառայության 2010թ. արխիվներ:

⁵Տե՛ս «Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի վերաբերյալ», «Հարդ ընդ Սոֆթ» հրատարակչություն, Երևան 2007, էջ 113-114:

⁶Տե՛ս H.George Frederickson. Toward a New Public Administration, in Frank Marini, ad., Toward a New Public Administration (Scranton, PA: Chander, 1971), էջ 314:

ԳԱԳԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, արդարադատության խորհրդի անդամ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻԱԼ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Իշխանության ֆենոմենը մարդկային հասարակության անբաժան հատկանիշն է: Առանց իշխանության չի կարող գոյություն ունենալ քիչ թե շատ կազմակերպված մարդկային հասարակություն: Իշխանությունը մարդկային համակեցության հիմնային բնութագրիչն է, որին առնչվում ենք կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում¹: Հետևաբար, իշխանությունը ցանկացած սոցիալական համակարգի կենսագործունեության անհրաժեշտ տարրն է և այդ կենսագործունեության հիմնական պայմանը:

Իշխանության, այդ թվում պետական իշխանության առանձնահատուկ տեսակ է դատական իշխանությունը: Դեռ ավելին, ըստ Աստվածաշնչի, դատական իշխանությունն առաջնային է՝ թագավորական իշխանությունից. «Օրենքները» սահմանելուց հետո Աստված հիմնադրում է դրանց պահպանության համար դատական իշխանությունը, որը նախորդում է նույնիսկ թագավորների իշխանությանը: Դատավորաց դարաշրջանի սկիզբը Աստվածաշնչում ներկայացված է որպես Աստծո նախախնամության ակտ. «Տերը նրանց համար դատաւորներ կարգեց» (Գառ. 2:16): Սկզբնական փուլում դատական գործառույթը դրված էր Մովսեսի վրա, չնայած արդարադատության իրականացման գործում մասնակցում էին նաև քահանաները: Դատական իշխանության առկայության մասին են վկայում Աստվածաշնչի հետևյալ դրույթները. «Ընդ Տեր Աստծու քեզ տուած բոլոր քաղաքներում ըստ ցեղերի դատաւորներ ու օրենսգետներ կը կարգես, որպէսզի ժողովրդին դատեն արդար դատարանով» (Երկր. Օր. 16:18), «Նա դատաւորներ կարգեց Յուդայի երկրի բոլոր քաղաքներում, ամեն մի ամրացուած և քաղաքաում» (Բ Մնաց. 19:5), «Օրենսգետներ և դատաւորներ նշանակիր, որպէսզի նրանք դատեն Գետի այն կողմում գտնուող ամբողջ ժողովրդին» (Բ Եզր. 7:25) և այլք²:

Համաշխարհային իրավագիտության

պատմության մեջ դատական իշխանության սոցիալական նշանակության մասին առավել խորությամբ և փաստարկված դատողություններով աչքի է ընկնում Շ. Մոնտեսքիոն: Մոնտեսքիոյի մոտ դատական իշխանության վերաբերյալ նույնպես հետաքրքիր գաղափարներ կան. «Երեք իշխանությունների միջից, որոնց մասին մենք խոսում էինք վերը, դատական իշխանությունը հայտնի իմաստով, կարծես թե ամենևին էլ իշխանություն չէ: Սա ավելի շատ երաշխիք է, քան քաղաքական իշխանություն՝ բացառությամբ ԱՄՆ դաշնային դատարանի, որն իրավունք ունի պաշտպանելու սահմանադրություն՝ չկաշկանդվելով ամեն տեսակի օրենքներից, որոնք կարող է ընդունված լինեն ի խախտումն երկրի գերագույն օրենքի»³:

Սակայն Մոնտեսքիոն դրանով չի բավարարվում և նշում է, որ մարդու ազատության երաշխիքը դատական իշխանության անկախությունն է. «Ազատություն չի լինի նաև այն դեպքում, երբ դատական իշխանությունը տարանջատված չէ օրենսդիր և գործադիր իշխանություններից: Եթե այն միաձուլված է օրենսդիր իշխանության հետ, ապա քաղաքացիների կյանքն ու առողջությունը կհայտնվեն կամայականության իշխանության ներքո, քանի որ դատավորը կլինի նաև օրենսդիր: Եթե այն միաձուլված է գործադիր իշխանության հետ, ապա դատավորը կլինի նաև օրենսդիր: Եթե այն միաձուլված է գործադիր իշխանության հետ, ապա դատավորը կեղեքիչ դառնալու հնարավորություն է ստանում: ... Թուրքերի մոտ, ուր այս երեք իշխանությունները միաձուլված են սուլթանի անձում, սարսափելի բռնապետություն է տիրում»⁴: Կյանքն ապացուցեց մեծ մտածողի իրավացիությունը: Այսօր էլ Շ. Մոնտեսքիոյի գաղափարներն արդիական են, և նորանկախ պետությունները պետք է որ հետևեն դրանց՝ դատական իշխանություն ձևավորելիս:

www.lawinstitute.am

Մոնտեսպիոն դեմ էր միանձնյա դատավորի ինստիտուտին: Այս խնդրին նա նվիրել է առանձին ենթագլուխ՝ «Միանձնյա դատի մասին», որտեղ նշում է. «Այդպիսի դատավոր հնարավոր է միայն բռնատիրական պետության մեջ: Հռոմի պատմությունից մենք տեսնում ենք, թե ինչ աստիճանի կարող են հասնել միանձնյա դատավորի չարաշահումները»⁵:

Զննարկվող հարցի տեսանկյունից, Մոնտեսպիոյի ուսմունքը հանգում է այն եզրակացության, որ անհրաժեշտ է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որպեսզի անմեղ անձը չդատապարտվի. «Եթե պաշտպանված չէ քաղաքացիների անմեղությունը, ապա պաշտպանված չէ նաև ազատությունը»⁶:

Ահա թե ինչու Մոնտեսպիոն դատավորի անկախության հիմնական երաշխիքը տեսնում էր նրան ցմահ նշանակելու մեջ⁷, ինչպես նաև գտնում էր, որ «տեղեկություններ այն լավագույն կանոնների վերաբերյալ, որոնցով անհրաժեշտ է ղեկավարել քրեական դատավարության ընթացքում, և որոնք արդեն ձեռք են բերվել մի որոշ երկրներում, պետք է յուրացվեն մյուսների կողմից, մարդկության համար ավելի կարևոր են, քան որևէ այլ բան աշխարհում»⁸:

Հետսոցիալիստական իրավաբանական գրականության մեջ դատական իշխանության՝ որպես պետական իշխանության ինքնուրույն ճյուղի մասին խոսեցին XX դարի 90-ական թվականներից սկսած⁹:

Դատական իշխանության մասին հետխորհրդային գրականության մեջ ազատական - իրավաբանական գաղափարները միայն 20-րդ դարի երկրորդ կեսերից սկսած օրենսդրորեն ամրագրվեցին ներպետական իրավունքում և միջազգային իրավական փաստաթղթերում, իսկ դրանց իրական կենսագործունեությունը առաջին հնարավոր է միայն արևմտյան երկրների դատաիրավական համակարգերում¹⁰:

Տեսական գրականության մեջ «դատական իշխանություն» սոցիալ-իրավական երևույթի էության և բովանդակության վերաբերյալ հստակ և միատեսակ մոտեցում չկա: Նույնիսկ հաճախ «դատական իշխանությունը» փորձում են պարզաբանել «դատարան», «արդարադատություն», «դատական համակարգ» հասկացությունների միջոցով¹¹:

Այսպես, դեռևս XX դարի սկզբին հայտնի ռուս դատավարագետ Ի. Յա. Ֆոյնիցկին նշել է, որ «Դատարանն անաչառ միջնորդ է երկու շահագրգիռ անձանց (կողմերի) միջև վեճի կապակցությամբ»¹²: Դրա հետ մեկտեղ նա ընդգծում էր, որ «դատարանը ծառայում է ոչ թե առանձին անձանց, առանձին հասարակական խմբերի կամ առանձին գերատեսչությունների շահերի, այլ ընդհանուր պետական շահերից բխող արդարադատության համար»¹³: Եվ քանի որ «բոլոր դատական որոշումները կայացվում են պետության անունից»¹⁴, հետևաբար «արդի պետական կարգում դատարանը պետական իշխանության գործառույթ է»¹⁵:

Այստեղ տեսնում ենք, որ հայտնի գիտնականը միմյանց է խառնում «դատարան», «արդարադատություն», «պետական իշխանության գործառույթ» հասկացությունները:

Հիշյալ հեղինակի ժամանակակից մեկ այլ ռուս հայտնի դատավարագետ Ս. Ի. Վիկտորսկին առավել համարձակ մոտեցում է դրսևորում դատական իշխանության հասկացության սահմանման հարցում: Իր «Ռուսական քրեական դատավարություն» գրքում, հեղինակը մի ամբողջ բաժին է նվիրել դատարանակազմության հիմնախնդիրներին, իսկ առաջին ենթագլուխը՝ «Դատական իշխանությունը և նրա առանձնահատուկ գծերը» վերտառությամբ, սկսվում է պետական մարմինների համակարգում դատական իշխանության տեղի որոշարկմամբ: Հեղինակը գտնելով, որ «օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների հետ մեկտեղ դատական իշխանությունը կազմում է գերագույն իշխանության մասերից մեկը»¹⁶, սակայն այն «ենթաօրենսդրական մարմին է, քանի որ դատարանի խնդիրն է օրենքի կիրառումը պետության կողմից պաշտպանվող բարիքների և շահերի ոտնահարման դեպքում՝ օրենքով սահմանված կարգով»¹⁷:

Այսպիսով, Ս. Ի. Վիկտորսկին դատական իշխանությունը դիտում է ոչ թե առանձին և անկախ պետական իշխանության ճյուղերից մեկը, այլ գերագույն (միապետի) իշխանության ներքո և նրանից պատվիրակված լիազորությունների սահմանում գործող դատական մարմինների համակարգ:

Դատական իշխանության նկատմամբ համանման տեսակետի էին նաև նախահեղափոխական շրջանի գրեթե բոլոր գիտնական իրավաբանները¹⁸:

Նորագույն գրականության մեջ դատական

իշխանության վերաբերյալ միասնական տեսակետ գոյություն չունի: Հաճախ, դատական իշխանությունը նույնացնում են դատարանի, կամ դատական մարմինների համակարգի, կամ էլ արդարադատության հետ¹⁹:

Ինչպես իրավագիտքեն նշում է պրոֆեսոր Բ. Ա. Ստրաշունը, դատական իշխանությունը, ընդհանուր առմամբ մի գործիք է, որի միջոցով իրավունքն ազդում է հասարակական հարաբերությունների վրա²⁰:

Գործող ազգային օրենսդրությունը չի նախատեսում «դատական իշխանություն» սոցիալական երևույթի հասկացությունը: ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված է. «Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա», իսկ Սահմանադրության 6-րդ գլուխը՝ «Դատական իշխանություն»-ը, նույնպես չի բացա-

հայտում այդ երևույթի հասկացությունը և էությունը: Միայն նշված գլխի 91 հոդվածն ամրագրում է դատարանի հիմնական գործառնություններից մեկը՝ արդարադատության իրականացումը. «Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

Դատարանի վերջնական ակտերն ընդունվում են Հայաստանի Հանրապետության անունից»:

Դատական իշխանությունը՝ որպես սոցիալ-իրավական ինստիտուտ, իրեն բնորոշ հատուկ ընթացակարգով կոչված է պաշտպանելու մարդու, հասարակության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը: Ժողովրդավարական պետությունում և քաղաքացիական հասարակությունում դատական իշխանությունը նաև պետք է երաշխավորի իրավունքի գերակայությունը:

¹ Տե՛ս Платонов Ю.П. Технология власти. Том 1. Санкт-Петербург, 2010. С.15-17.

² Սահմանադատական Բարենбойմ Սեյմ. Первая Конституция мира. Библиейские корни независимости суда. М., 1997.

³ Տե՛ս Монтескье Ш. Избранные произведения. М., 1955. С. 160-161.

⁴ Տե՛ս նշված աշխ., էջ 157:

⁵ Տե՛ս նշված աշխ., էջ 85:

⁶ Տե՛ս նշված աշխ., էջ 188:

⁷ Տե՛ս նշված աշխ., էջ 188:

⁸ Տե՛ս նշված աշխ., էջ 188:

⁹ Տե՛ս Судебная власть - начало пути. „Советское государство и право“. N10. 1991. С. 139-146; Алексеева Л. Б. Судебная власть в правовом государстве: М., 1991; Концепция судебной реформы в Российской Федерации. М., 1992.

¹⁰ Տե՛ս Колосапов М. Ф. Суд в системе государственной власти Российской Федерации (конституционные аспекты). Диссертация ... канд. юрид. наук. Саратов, 2001; Абросимова Е. Б. Судебная власть: конституционно-правовой аспект. Диссертация ... канд. юрид. наук. М., 1991.

¹¹ Տե՛ս Колоколов Никита Александрович. Судебная власть как общеправовой феномен. Автореферат дисс. ... док-ра юрид. наук. Владимир, 2006. С.18; Судебная власть. под ред. И. Л. Петрухина. М., 2003. С. 27-39.

¹² Տե՛ս Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб., 1996. Том 1. С. 7.

¹³ Տե՛ս նշված աշխ., էջ 8:

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁶ Տե՛ս Викторский С. И. Русский уголовный процесс: учебное пособие. М., 1997. С. 84.

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 85-86:

¹⁸ Տե՛ս Кокешкин Ф. Ф. Лекции по общему государственному праву. М., 2004. С. 184-186; Комляревский С. А. Конституционное государство. Юридические предпосылки русских Основных Законов. М., 2004. С. 193-208; Чичфин Б. Н. Общее государственное право. М., 2006. С. 61-63, 335-341; Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. СПб., 2004. С. 296-300 և այլն:

¹⁹ Տե՛ս Конституционное право. Учебник. М., 2003. С. 350.

²⁰ Տե՛ս Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Общая часть. Учебник для вузов. Рук. и отв. профессор Страшун Б.А. 4-е издание, обновленное и доработанное. М., 2005. С. 45.

ԳՆԵԼ ՍՈՒՂՆԵՑՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ-փաստաբան,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆԸ ԵՆԹԱԿԱ ՎԵՃԵՐԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ

Հայաստանյան իրականությունում վարչական արդարադատությունը և վարչական դատավարությունը ՀՀ օրենսդրի կողմից իրավական կարգավորման ենթարկվեցին միայն 2007-2008 թվականներին: Մասնավորապես, ՀՀ դատական օրենսգրքի ընդունմամբ¹ այլևս իրողություն էր վարչական դատարանների կայացումը: Նշված նորմատիվ իրավական ակտի 3-րդ հոդվածի 4-րդ մասով վարչական դատարանը նախատեսված է որպես մասնագիտացված դատարան: «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրքը ուժի մեջ մտնելու մասին» ՀՀ օրենքի² 4-րդ հոդվածով սահմանված նորմի համաձայն՝ օրենսգրքով նախատեսված Հայաստանի Հանրապետության դատարանները սկսում են գործել 2008 թվականի հունվարի 1-ից: 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ին ընդունվեց ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը³, որով սահմանվեց հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի քննության կարգը՝ դրանով իսկ իրավական կարգավորման ենթարկելով վարչադատավարական գործընթացը⁴:

Վարչական արդարադատության և դատավարության կայացումից հետո էլ վարչադատավարական հիմնահարցերը դեռևս հավուր պատշաճի չեն ուսում-նասիրվել հայրենական իրավական գիտության շրջանակներում: Նշված հարցերի վերաբերյալ կան ընդամենը մի քանի տեսական աշխատություններ և հոդվածներ⁵, որոնց մի մասը նույնիսկ վերաբերվում է մինչ վարչադատավարական գործընթացի և վարչական դատարանների իրավական ամրագրումը եղած հարցերին, որոնք դատաիրավակիրառական պրակտիկայի կողմից առաջադրվող խնդիրների լուծման հետ կապված, ըստ էության, այլևս արդիական չեն: Իրավական կարգավորման մեխանիզմում վարչադատավարական ինստիտուտի կիրարկումը թե՛ պրակտիկ իրավաբաններին, թե՛ իրավագետներին առաջադրել է

որոշակի խնդիրներ, որոնց լուծումը հնարավոր է միայն այդ խնդիրների՝ տեսական հարթությունում ուսումնասիրության առարկա դարձնելու և որոշակի մեթոդաբանության հիման վրա դրանց լուծման ուղիները մշակելու, ի հայտ բերելու միջոցով: Մեր պնդմամբ՝ սա միակ ընդունելի, ճիշտ ճանապարհն է վարչադատաիրավակիրառական պրակտիկայի կողմից առաջադրված խնդիրներն ուսումնասիրելու, վերլուծելու և գիտականորեն մշակված որոշակի հայեցակարգի (պարադիգմայի) հիման վրա վարչադատավարական ինստիտուտի կառուցողական, արդյունավետ զարգացումն ապահովելու հարցում: Դա կհանգեցնի նրան, որ վարչադատավարական ինստիտուտը իրավական կարգավորման կառուցակարգում հնարավորություն կունենա իրացնելու իր հիմնական գործառույթը՝ անձանց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության գործընթացի արդյունավետ կարգի սահմանում:

Ինչևէ, ներկայումս դատաիրավակիրառական պրակտիկայում բացակայում է միասնական մոտեցումը վարչական դատարանների ենթակայության հարցի վերաբերյալ, ավելին՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթների ոչ ճիշտ մեկնաբանությամբ պայմանավորված՝ երբեմն նույնիսկ ընդհանուր իրավասության դատարաններն են սխալմամբ մերժում անձանց հայցադիմումների ընդունումը՝ պատճառաբանելով, որ վեճերը ենթակա են ՀՀ վարչական դատարանի ենթակայությանը:

Նշված հարցի վերաբերյալ տարբեր, հաճախ իրարամերժ և հակասական մոտեցումները և դրա արդյունքում թույլ տրվող կամայական դատական սխալները լուրջ խոչընդոտներ են ստեղծում անձանց թե՛ հանրային սուբյեկտիվ, թե՛ մասնավոր սուբյեկտիվ իրավունքները դատական կարգով պաշտպանելու հարցում: Մասնավորապես, ՀՀ

www.lawinstitute.am

վարչական դատարանը մերժում է անձանց հայցերի ընդունումը՝ հիմքում դնելով այն հանգամանքը, որ այդ հարցը վարչական դատարանի ենթակայության շրջանակներից դուրս է⁶։ Նույն հայցադիմումների ընդունումը (նույն իրավական ու փաստական հիմքերով և հայցի առարկան կազմող պահանջով) մերժվում է նաև ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից այն պատճառաբանությամբ, որ նշված վեճերն ենթակա են վարչական դատարանի քննությանը⁷։ Շատ դեպքերում հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերը վարչական դատարանը սխալմամբ չի քննում՝ հիմքում դնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ վեճերը հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճեր չեն⁸։ Լինում են նաև հակառակ դեպքեր. մասնավոր հարաբերություններից բխող վեճերը ընդհանուր իրավասության դատարանը չի քննում՝ պատճառաբանելով, որ դրանք հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճեր են⁹։ ՀՀ վարչական դատարանի պրակտիկայում առկա են նաև իրարամերձ ակտեր՝ որոշակի վեճերի՝ ՀՀ վարչական դատարանի քննությանը ենթակա լինելու հետ կապված¹⁰։

Երբեմն պատահում են դեպքեր, երբ ՀՀ վարչական դատարանը գործն ըստ էության լուծող վերջնական դատական ակտեր է կայացնում այնպիսի վեճերի քննության արդյունքում, որոնք մասնավոր իրավահարաբերություններից բխող վեճեր են և վարչական դատարանի իրավասության շրջանակներից դուրս են¹¹։ Նույնաման դեպքեր են պատահում նաև ընդհանուր իրավասության դատարանների պրակտիկայում¹²։

Որոշ դեպքերում ՀՀ վարչական դատարանը և/կամ/ ընդհանուր իրավասության դատարանները հայցի առարկան կազմող փոխկապակցված պահանջների մի մասը քննում են, մյուս պահանջների մասով գործի վարույթը կարճում՝ պատճառաբանելով, որ այդ պահանջների մասով վեճի քննությունն իրենց իրավասության շրջանակներից դուրս է¹³։ ՀՀ վարչական դատարանների ենթակայության հարցի հետ կապված՝ թերի և ոչ ամբողջական պատկերացումներ առկա են ոչ միայն դատարանների անունից հանդես եկող պաշտոնատար անձանց՝ դատավորների մոտ, այլ նաև իրավակիրառական պրակտիկայում գործունեություն ծավալող այլ սուբյեկտների մոտ (փաստաբաններ, դատարաններում անձնանց շահերը ներկայացնող իրավաբաններ, գործադիր իշխանության մարմին-

ներ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ)։ Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք եզրահանգել, որ խնդիրը կրում է համակարգային բնույթ։

Ինչպես արդեն վերը նշվեց, մասն դատական պրակտիկայի առկայությունը պայմանավորված և՛ սուբյեկտիվ, և՛ օբյեկտիվ պատճառներով։ Մասնավորապես, ՀՀ վարչադատավարական օրենսդրությամբ, ի տարբերություն այլ երկրների (Մոլդովայի Հանրապետություն, Ուկրաինա), սահմանված չեն այն նորմատիվ չափորոշիչները, որոնց հիման վրա արդարադատություն իրականացնող սուբյեկտները, ինչպես նաև դատավարության մյուս սուբյեկտները կարող են պարզել կոնկրետ հարաբերության հանրային կամ մասնավոր բնույթը։ Սակայն, մեր խորին համոզմամբ, ելակետային գործոնը տվյալ պարագայում սուբյեկտիվ գործոնն է, քանի որ շատ հաճախ դատարանի անունից հանդես եկող պաշտոնատար անձինք, ինչպես նաև իրավակիրառական պրակտիկայով զբաղվող մյուս սուբյեկտները չունեն իրավական աքսիոմատիկայի բավարար տեսական գիտելիք, որպեսզի կարողանան միմյանցից տարանջատել հանրային և մասնավոր հարաբերությունները և դրանցից բխող վեճերը։

Մեր կարծիքով դատարանների կողմից նշված հարցի վերաբերյալ միասնական ճիշտ պրակտիկայի ձևավորումը հիմք կհանդիսանա նաև այլ սուբյեկտների մոտ հարցի ճիշտ և ամբողջական ընկալման համար։

Ներկա իրադրության մեջ անձիք չեն կարողանում հավուր պատշաճի իրականացնել իրենց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանությունը, ինչով էլ պայմանավորված՝ վարչադատավարական իրավական պաշտպանության միջոցը իրավական կարգավորման գործընթացում չի իրացնում իր հիմնական գործառույթը։ Նման պարագայում ավելի քան հրատապ է նշված խնդրի տեսական վերլուծությունը և դրա արդյունքում այն չափորոշիչների մշակումն ու ներկայացումը, որոնց շնորհիվ արդարադատություն իրականացնող սուբյեկտները, դատավարական հարաբերությունների մյուս մասնակիցները, ինչպես նաև այդ հարցով շահագրգիռ յուրաքաչյուր ոք, կկարողանա հանրային իրավահարաբերությունները (դրանցից բխող վեճերը) տարբերակել մասնավոր հարաբերություններից (դրանցից բխող վեճերից)։

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգր-

քի 8-րդ հոդվածով սահմանված է, որ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը, այդ թվում՝

- 1) հանրային կամ այլընտրանքային ծառայությանն անցնելու կամ իրականացնելու հետ կապված վեճերը,
- 2) վարչական մարմինների միջև այն վեճերը, որոնք ենթակա չեն լուծման վերադասության կարգով,
- 3) հանրային իրավունքի բնագավառում գործող կամ գործելու նպատակ ունեցող միավորումների, այդ թվում՝ արհեստակցական միությունների, գործունեությունը կասեցնելու կամ դադարեցնելու վերաբերյալ վեճերով գործերը,
- 4) վճարման կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ այն գործերը, որոնք բխում են հանրային իրավահարաբերություններից:

Վարչական դատարանին ընդդատյա չեն Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի ենթակայությանը վերապահված գործերը, քրեական վարույթի ընթացքում ծագող իրավահարաբերություններից բխող գործերը, ընդհանուր իրավասության կամ քրեական դատարանի ենթակայությանը վերապահված քրեական գործերը, սնանկության վարույթում ծագող իրավահարաբերություններից բխող գործերը:

Նշված նորմի բառացի մեկնաբանության արդյունքում հանգում ենք այն եզրակացության, որ դրանում ներդրված իրական իմաստի վերհանման և հավուր պատշաճի դատական պրակտիկայում կիրառման համար անհրաժեշտ է պատկերացում կազմել «հանրային հարաբերություն» և «հանրային հարաբերությունից բխող վեճ»¹⁴ հասկացությունների վերաբերյալ:

1. Յուրաքանչյուր անգամ, որպեսզի դատարանը (ինչպես նաև վարչադատավարական հարաբերությունների մյուս սուբյեկտները) պարզի՝ արդյո՞ք վեճը բխում է հանրային իրավահարաբերությունից, թե ոչ, նախ պետք է պարզի իրավահարաբերության (որից բխել է վեճը)՝ հանրային լինելու հանգամանքը:

Նախ՝ հարկ ենք համարում նշել, որ իրավագիտության արքսիոմատիկ դրույթ է այն, որ իրավահարաբերությունը տարբերվում է այլ հասարակական հարաբերություններից նրանով, որ կարգավորման է ենթարկվում իրավական նորմերի միջո-

ցով¹⁵:

Այնուամենայնիվ, ցանկացած հարաբերություն, այդ թվում՝ իրավահարաբերությունը, ուսումնասիրվում է դինամիկ և ստատիկ վիճակներում:

Դինամիկ առումով հարաբերությունն իրենից ներկայացնում է հարաբերության սուբյեկտների միջև իրավական կապ, փոխգործունեություն, միմյանց նկատմամբ փոխազդեցություն: Ստատիկ առումով հարաբերությունն իրենից ներկայացնում է որպես սերտորեն փոխկապակցված որոշակի տարրերի (սուբյեկտ, օբյեկտ, բովանդակություն) մեկ ամբողջություն, ինստիտուտ, համակարգ:

Հանրային իրավահարաբերության վերաբերյալ ամբողջական պատկերացում կազմելու համար, մեր կարծիքով, այն պետք է ուսումնասիրության առարկա դարձնել ստատիկ վիճակում՝ որպես առանձին փոխկապակցված տարրերի (սուբյեկտ, օբյեկտ, բովանդակություն) ամբողջություն, համակարգ:

Ճիշտ է, ցանկացած հարաբերությանը (այդ թվում՝ իրավահարաբերությանը) բնորոշ են վերոնշյալ տարրերը, սակայն այդ տարրերի բովանդակային-որակական տարբերությունն է, որ հնարավորություն է տալիս հարաբերությունները (այդ թվում՝ իրավահարաբերությունները) տարանջատել միմյանցից: Մասնավորապես, հանրային իրավահարաբերությունը մասնավոր հարաբերությունից տարանջատվում է թե՛ սուբյեկտային կազմով, թե՛ բովանդակությամբ, թե՛ օբյեկտով: Սակայն հարկ է նշել, որ հարաբերությունը «հանրային» հատկանիշով բնութագրելու և որպես «հանրային հարաբերություն» որակելու համար անհրաժեշտ են դրա առանձնահատկությունն ընդգծող երեք տարրերի (սուբյեկտ, օբյեկտ, բովանդակություն) միաժամանակյա առկայությունը: Այլ կերպ ասած՝ այդ տարրերն առանձին-առանձին անհրաժեշտ, սակայն իրենց համակցության մեջ նոր միայն բավարար են, որպեսզի փաստվի իրավահարաբերության հանրային լինելը: Այժմ մեր առջև դրված խնդրի պատշաճ լուծման նպատակով և ուսումնասիրության առարկայի վերաբերյալ ամբողջական պատկերացում կազմելու համար այդ տարրերը ներկայացնենք առանձին-առանձին:

ա) Հանրային իրավահարաբերության սուբյեկտային կազմը.

Իրավահարաբերությունը հանրային հատկանիշով բնութագրելու համար անհրաժեշտ է, որ-

պեսզի հարաբերության կողմերից մեկը հանդես գա հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտը (պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին, դրանց պաշտոնատար անձիք, այդ թվում՝ պետական և համայնքային ծառողներ) կամ որոշակի իրավական հիմքերով հանրային գործառույթների իրացմանը ներգրավված մասնավոր անձը¹⁶ :

Իրավաբանական գրականության մեջ (հատկապես ընդհանուր իրավունքի երկրներում) ընդգծվում է այն իրողությունը, որ պետությունը շատ հաճախ հանրային հարաբերություններում հարային շահի սպասարկմանն ուղղված իր գործառույթներն իրականացնելիս անմիջականորեն հանդես չի գալիս, այլ կիսահիմքնություն գործակալությունների (agency) միջոցով, ինչպես նաև մասնավոր ընկերությունների միջոցով¹⁷ :

Արդարության առաջ չմեղանչելու համար պետք է նշենք, որ ՀՀ վարչական դատարանի մի շարք դատական ակտերի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ հանրային հարաբերության սուբյեկտային կազմի վերաբերյալ առկա է քիչ թե շատ ընդունելի մոտեցում: Մասնավորապես, այդ ակտերում ՀՀ վարչական դատարանը արձանագրել է, որ հանրային իրավահարաբերության պարագայում կողմերից մեկը պետք է լինի հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված մարմինը: Սակայն, չգիտես ինչու, «հանրային իշխանության մարմին» եզրույթը ենթարկվում է սահմանափակ մեկնաբանման, և այդ եզրույթի տակ ի նկատի են ունենում միայն գործադիր իշխանության մարմինները՝ դրա ծավալներից դուրս թողնելով հանրային իշխանության մյուս օղակը կազմող տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

Մասնավորապես, ՀՀ վարչական դատարանն իր 2009 թվականի դեկտեմբերի 4-ի թիվ ԵՔԴ/0150/02/08 որոշմամբ ՀՀ վարչական դատարանի օրենսգրքի 3-րդ, 8-րդ, 13-րդ հոդվածներով ամրագրված դրույթների մեկնաբանության արդյունքում հանգել է հետևյալ եզրակացությանը. «...վարչական վեճում կողմերից մեկն անհրաժեշտաբար պետք է լինի **հանրային (գործադիր) իշխանության մարմինը**՝ վարչական մարմինը կամ դրա անունից հանդես գալու իրավունք ունեցող պաշտոնատար անձը»: Նույնաբովանդակ դիրքորոշում ՀՀ վարչական դատարանն հայտնել է նաև իր 2009 թվականի հոկտեմբերի 13-ի թիվ

ՎԴ/4234/05/09 որոշմամբ:

Մեր հավաստմամբ՝ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից «հանրային իշխանության մարմին» իրավական եզրույթի նման ընկալումը և նման կերպ կիրառումը պայմանավորված է հենց ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի ոչ ճիշտ մեկնաբանմամբ, մասնավորապես, նշված հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված է, որ *յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ խախտվել է...*:

Նորմի բառացի մեկնաբանությունից ուղղակիորեն բխում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները առանձնացված են պետական մարմիններից: Նման իրավակարգավորման հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը նշված իրավադրույթն ամրագրելիս հաշվի է առել հանրային իշխանության երկու հարթությունների՝ պետական և տեղական, առկայությունը¹⁸ :

Ինչևէ, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխարեն որոշակի իրավական հիմքերի առկայության պարագայում հանրային հարաբերություններում կարող են հանդես գալ նաև հանրային իշխանական լիազորություններով չօժտված սուբյեկտները, որոնք, սակայն, իրավասու են իրականացնել որոշակի հանրային գործառույթներ հանրային իշխանական մարմինների (պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ) անունից¹⁹ :

Նշված հանգամանքը, ըստ էության, պայմանավորված է պետության՝ որպես իրավական գոյի, երևույթի զարգացման ներկայիս աստիճանով: Սոցիալ-իրավական պետության գործունեության համար որպես հիմնարար արժեք է հանդիսանում մարդն իր արժանապատվությամբ, հիմնարար իրավունքներով և ազատություններով, (ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդված)²⁰ և մարդ-պետություն հարաբերության բովանդակությունում ներառված է պետության պարտականությունը՝ ձեռնարկելու անհրաժեշտ և իրավունքով թույլատրելի բոլոր միջոցները մարդ-անհատի համար անվտանգ, բարեկեցիկ և արժանավայել կյանք սպառնալից հարցում:

Պետությունն իր հանրային գործառույթներն առավել արդյունավետ իրականացնելու նկատառումով երբեմն այդ գործընթացում ներգրավում է հանրային իշխանական լիազորություններով չօժտված սուբեկտներ (պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններ հիմնադրելու միջոցով, պետական մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպություններ հիմնադրելով, առանց պետական բաժնեմասի՝ առևտրային կազմակերպությունների համապատասխան իրավական հիմքերով հանրային խնդիրների լուծմանը ներգրավելով):

Այդ սուբեկտների մասնակցությամբ հարաբերությունները նույնպես հանրային իրավական հարաբերություններ են, քանի որ այդ հարաբերություններում հանրային իշխանական սուբեկտները միջնորդավորված ձևով իրացնում են իրենց հանրային գործառույթները: Օրինակ՝ մի շարք հանրակրթական, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների («Երևանի պետական համալսարան» ՊՈԱԿ, «Երևանի Մ. Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարան» ՊՈԱԿ) միջոցով պետությունն ապահովում է անձանց սահմանադրական իրավունք հանդիսացող կրթության իրավունքի իրացումը: Որոշակի բժշկական հաստատությունների (որոնք ունեն պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների կամ պետական մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպությունների կարգավիճակ) միջոցով ապահովում է անձանց՝ բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու սահմանադրական իրավունքի իրացումը:

Հայաստանյան իրականությունում առավել ուշագրավ են բացառիկ՝ գերակա հանրային շահերի դեպքում հասարակության և պետության կարիքերի համար սեփականության օտարման հետ կապված հարաբերությունների որակման հարցը: Մեր խորին համոզմամբ՝ այս հարաբերությունները նույնպես հանրային իրավահարաբերություններ են, որտեղ պետությունը, որպես կանոն, անմիջականորեն հանդես չի գալիս: Մասնավորապես, այդ հարաբերություններում պետությունը հանդես է գալիս այլ սուբեկտների (առևտրային կազմակերպությունների) միջոցով²¹: Ներկայումս ձևավորված դատաիրավակախրառական պրակտիկան փաստում է, որ այդ հարաբերություններից բխող վեճերը քննվում են ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից²², ինչը մեր կարծիքով, այդ հարա-

բերությունների՝ հանրային լինելը նույնպես սուբեկտիվ պատճառներով չընդունելու, ժխտելու արդյունք է:

Ներկայումս գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով հանրային իրավահարաբերության սուբեկտային կազմի հետ կապված հարցի իրավական կարգավորումը կրում է հատվածական բնույթ:

Մասնավորապես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 1-ին հոդվածով սահմանված է, որ *սույն օրենսգրքը սահմանում է վարչական դատարանում և վճռաբեկ դատարանում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական և նորմատիվ ակտերի, գործողությունների կամ անգործության դեմ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման կարգը, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դեմ վարչական մարմինների և պաշտոնատար անձանց հայցադիմումների քննության կարգը:*

Նույն օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված նորմի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ...:*

Վերոգրյալ նորմերի բառացի մեկնաբանությունից ուղղակիորեն բխում է, որ վարչադատական պաշտպանությունից անձինք կարող են օգտվել միմիայն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կամ դրանց պաշտոնատար անձանց հետ հարաբերություններից բխող վեճերով: Նման իրավակարգավորումը դուրս է թողել պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայություն իրականացնող սուբեկտներին (պետական ծառայող, համայնքային ծառայող): ՀՀ-ում գործող օրենսդրությամբ պետական և համայնքային ծառայողները, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձիք չեն: Մենք նման եզրահանգման ենք գալիս մի շարք նորմատիվ իրավական ակտերի համակարգային ուսումնասիրության արդյունքում (ՀՀ Սահմանադրության 30.2-րդ հոդ-

www.lawinstitute.am

ված, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի²³ 1-ին հոդվածի 3-4-րդ մասեր, «Քաղաքացիական հատուկ ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի²⁴ 1-ին հոդված, «Համայնքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի²⁵ 1-ին, 3-րդ հոդվածները):

Գործող վարչադատավարական պոզիտիվ իրավունքը անձանց թույլ չի տալիս նաև վարչադատավարական կարգով իրենց խախտված իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնել նաև հանրային իրավահարաբերություններից բխող այն վեճերով, որի մյուս կողմը հանրային իշխանական լիազորությամբ օժտված մարմին չէ, սակայն որոշակի իրավական հիմքով ներգրավված է հանրային գործառույթների իրացման գործընթացում:

Նշված հարցի վերաբերյալ ամբողջական կարգավորումներ են ամրագրված, օրինակ՝ 2005 թվականի հուլիսի 6-ին ընդունված Ուկրաինայի Վարչական դատավարության թիվ 2747-IV օրենսգրքով, 2000 թվականի փետրվարի 10-ին ընդունված «Վարչական դատարանի մասին» Մոլդովայի Հանրապետության թիվ 793-XIV օրենքով:

«Վարչական դատարանի մասին» Մոլդովայի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված է հանրային իշխանության մարմնի հասկացությունը, ըստ որի՝ հանրային իշխանության մարմին է համարվում օրենքով կամ այլ նորմատիվ վարչական ակտով հիմնադրված և հանրային շահերի իրացման կապակցությամբ որպես հանրային իշխանություն գործող ցանկացած կազմակերպված կառույց կամ մարմին: Սույն օրենքի իմաստով հանրային իշխանության մարմիններին հավասարեցվում են հանրային իշխանության գործառույթներ իրականացնող կամ հանրային սեփականություն (բարիքները) օգտագործող, օրենքով հանրօգուտ ծառայություններ մատուցելու լիազորություն ունեցող մասնավոր իրավունքի սուբյեկտները, այդ թվում՝ նոտարական ծառայություններ մատուցող անձինք:

Նույնաբովանդակ իրավակարգավորում է սահմանված նաև Ուկրաինայի վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին, 7-րդ մասերով ամրագրված նորմերով:

Կան երկրներ, որտեղ վարչական դատավարության գործընթացը կարագվորող նորմատիվ իրավական ակտերում նույնպես վերոնշյալ հարցի վերաբերյալ կրագավորում չկա, սակայն այդ հարցերն իրենց կարգավորումն են ստացել ձևավոր-

ված դատական պրակտիկայով: Մասնավորապես, «Վարչադատական գործընթացի մասին» Գերմանիայի Դաշնության դաշնային օրենքով չկա որևէ կարգավորում այն հարցի կապակցությամբ՝ արդյո՞ք հանրային գործառույթներ իրականացնող մասնավոր իրավունքի սուբյեկտի մասնակցությամբ հարաբերությունները հանրային հարաբերություններ են, թե՛ ոչ: Սակայն մի շարք դատական ակտերով Գերմանիայի Դաշնության բարձրագույն վարչական դատարանն արձանագրել է, որ նման հարաբերություններն հանրային իրավահարաբերություններ են և դրանից բխող վեճերը ենթակա են վարչական դատարանների քննությանը²⁶:

Նման իրադրությունում գտնում ենք, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 1-ին հոդվածով, ինչպես նաև 3-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված նորմերը պետք է խմբագրվեն (փոփոխվեն և/կամ/ լրացվեն) այնպես, որ անձանց հանապարհություն ընձեռվի իրենց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության հայցեր ներկայացնել պետական և համայնքային ծառայողների, ինչպես հանրային գործառույթներ իրականացնող մասնավոր իրավունքի սուբյեկտների գործողության, անգործության և վերջիններիս ակտերի դեմ: Սակայն, ինչպես վերը նշեցինք, իրավահարաբերության հանրային լինելու համար միայն սուբյեկտային կազմը դեռևս բավարար չէ: Իրավահարաբերությունը հանրային որակելու և դրանից բխող վեճերը ՀՀ վարչական դատարանի քննությանը ենթակա լինելու համար միայն հարաբերության սուբյեկտային հատկանիշի անբավարար լինելն ամրագրված է նաև որոշ դատական ակտերով: Օրինակ՝ Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի նոյեմբերի 11-ի թիվ ԵԲԴ/0150/02/08 որոշմամբ դատարանը արձանագրել է (4-րդ էջ, 2-րդ պարբերություն). «Վեճի ընդդատությունը վարչական դատարանին պայմանավորված է ոչ միայն վեճի սուբյեկտային հատկանիշով, այլ այդ վեճի հանրային իրավական բնույթով: Այսինքն, վեճն ընդդատյա է վարչական դատարանին, եթե այն բխել է հանրային իրավահարաբերությունից»: Նույնանման դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ վարչական դատարանն իր 2009 թվականի հոկտեմբերի 13-ի թիվ ՎԴ/4234/05/09 որոշմամբ:

Մեր պնդմամբ, սակայն, դատարանների նշված մոտեցումը թերի է և ոչ ամբողջական: Մասնավորապես, իրավահարաբերության հանրային բնույթը և սուբյեկտային հատկանիշը հակադրվում են միմյանց և դիտարկվում են որպես հանրային իրավահարաբերությունը բնութագրող առանձին-առանձին հատկանիշներ: Մինչդեռ, մեր կարծիքով, իրավահարաբերության հանրային բնույթը ի հայտ է գալիս որոշակի հատկանիշների միաժամանակյա առկայությամբ, որոնցից մեկն էլ հենց սուբյեկտային կազմն է: Այլ կերպ ասած՝ հանրային բնույթը՝ որպես իրավահարաբերության բնութագրիչ, ծավալային առումով ներառում է թե՛ սուբյեկտային կազմը, թե՛ օբյեկտը, թե՛ բովանդակությունը: Սա նշանակում է, որ իրավահարաբերության հանրային բնույթը ի հայտ է գալիս վերոնշյալ երեք տարրերի համակցությամբ:

Ինչևէ, պետությունը, ինչպես նաև տեղական իշխանությունները, իրենց գործառույթների իրացման համար անհրաժեշտ միջոցները, որպես կանոն, ձեռք են բերում քաղաքացիաիրավական գործարքների կնքման միջոցով, որտեղ պետությունը գործարքի մյուս կողմի հետ հանդես է գալիս որպես իրավահավասար սուբյեկտ: Այս ամենով պայմանավորված՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտների շարքին է դասել նաև պետությանը և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին (հոդված 128)²⁷: Ավելին՝ դեյիկտային պարտավորությունների ժամանակ պետությունն է հատուցում պետական մարմինների և /կամ/ դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից պատճառված վնասը, որոնք նույնպես մասնավոր քաղաքացիաիրավական հարաբերություններ են (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1063-1065-րդ հոդվածներ)²⁸:

Նշված օրինակներն ուղղված են հիմնավորելու այն իրողությունը, որ հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտի՝ իրավահարաբերության կողմ լինելը դեռևս չի նշանակում, որ իրավահարաբերությունը հանրային բնույթի է:

Նման պարագայում անհրաժեշտ ենք համարում ուսումնասիրության առարկա դարձնել հանրային իրավահարաբերությունը մասնավոր իրավահարաբերություն-ից տարանջատող մյուս երկու տարրերը՝ բովանդակությունը և օբյեկտը:

բ) Հանրային իրավահարաբերության բովանդակությունը.

Իրավահարաբերության բովանդակություն ասելով՝ իրավագիտության մեջ նկատի ունեն հարաբերության սուբյեկտների իրավունքների և պարտականությունների ամբողջությունը²⁹:

Հանրային իրավահարաբերության պարագայում այդ հարաբերության կողմ հանդիսացող հանրային իշխանական սուբյեկտը պարտավոր է իրականացնել օրենքով սահմանված իր իշխանական լիազորությունները (այսուհետ՝ նաև իշխանական լիազորություններ), որոնց իրացումն էլ անձանց (ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց) հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների իրացման անհրաժեշտ և բավարար պայմանն է³⁰: Օրինակ՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված կրթության, բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու անձանց իրավունքների իրացման համար պետությունը՝ ի դեմս լիազոր պետական մարմնի, պարտավոր է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ ուսումնական և բժշկական հաստատությունների հիմնում, դրանց լիցենզավորում (ուսումնական հաստատությունների հավատարմագրում), այդ սուբյեկտների գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրականացում և այլն:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև այն հանգամանքին, որ հանրային իրավահարաբերության սուբյեկտ հանդիսացող իշխանական մարմինը հանրային իրավահարաբերության բովանդակության մեջ ներառված իրավունք չունի, այլ ունի ընդամենը միայն ու միայն օրենքով սահմանված որոշակի դեպքերում հայեցողություն դրսևորելու հնարավորություն: Ներկայումս իրավագիտությունում արդարացիորեն ժխտվում է հանրային հարաբերություններում հանրային-իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտի՝ իրավունք ունենալու հանգամանքը, քանի որ իրավունքը թե՛ կրողի հարցում, թե՛ իրացման հարցում բնութագրվում է այնպիսի բնութեական հատկանիշներով, որ նման գործոնները հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտին վերագրելը կհանգեցնի լուրջ խնդիրների³¹: Դրանով պայմանավորված՝ առավելագույնը, որ կարող է անել հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտն իր լիազորություններն իրականացնելիս, օրենքով վերջինիս իրավասությանը վերապահված հարցերի կարգավորման ընթացքում խնդրի օպտիմալ լուծման տարբերակի ընտրությունն է (վարչական հայեցողություն), այն էլ այն

պարագայում, եթե այդ ընտրության հնարավորությունը ընձեռված է օրենքով, նման ընտրության համար առկա են բավարար փաստական հիմքեր (հայեցողության փաստական սահմաններ)³² :

Վարչական հայեցողության խնդիրը իր վրա է սևեռել վարչագետների ուշադրությունը դեռևս 19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկզբներին: Անդրադառնալով հանրային իրավահարաբերության բովանդակության հարցին՝ Ա. Ի. Ելիստոնատովը նշել է, որ այդ հարաբերության սուբյեկտ հանդաստեղ իշխանական սուբյեկտը ունի ընդամենը վարչական հայեցողություն իրացնելու հնարավորություն, որի համար իրավական հիմք են հանդիսանում հանրային իրավական դիսպոզիտիվ նորմերը (jus dispositivum): Այլ կերպ ասած՝ դրանցով վարչական (հանրային իշխանական-ընդգծումն իմն է՝ Գ. Մուդնեցյան) մարմնին վերագրվում է հայեցողության որոշակի չափ (intra legem)³³ :

Սա նշանակում է, որ վարչական մարմինը հանրային իրավահարաբերությունների շրջանակում չի կարող կամայականորեն հրաժարվել անձին տրամադրել այս կամ այն իրավունքը, որևէ կերպ խոչընդոտել անձի իրավունքի իրացմանը և (կամ) վերջինիս ծանրաբեռնել որոշակի պարտականությամբ, եթե դրա համար բացակայում են օրենքով սահմանված հիմքերը (խոսքը վերաբերում է իրավական նորմերին և այդ նորմերի հիպոթեզներում սահմանված փաստական հանգամանքներին, որոնց առկայության պարագայում նոր միայն այդ նորմերի կիրառումը կկրի իրավաչափ բնույթ):

Հանրային իրավահարաբերության իշխանական լիազորություններով չօժտված սուբյեկտը /կողմը/ նույնպես կրում է այդ հարաբերության բովանդակության մեջ ներառված պարտականություններ³⁴ : Այլ կերպ ասած՝ այդ հարաբերություններում պարտականություն կրող միակ սուբյեկտը իշխանական-լիազոր մարմինը չէ: Օրինակ՝ հարկային իրավահարաբերություններում տնտեսվարող սուբյեկտները, բացի իրավունքներից, ունեն նաև որոշակի պարտականություններ («Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի³⁵ 15-րդ հոդված), որոնց չիրականացման դեպքում վերջիններս կարող են ենթարկվել պատասխանատվության:

Ավելին՝ շատ դեպքերում հանրային սուբյեկտիվ իրավունքներ կրողները իրենց այդ իրավունքներն իրացնելիս պետք է հետևեն նորմատիվ

իրավական ակտերով սահմանված պրոցեսուալ իրավական կարգավորումներին: Օրինակ, որպեսզի անձը կարողանա ապրանքները ՀՀ տարածք ներմուծել ՀՀ մաքսային օրենսգրքի³⁶ 87-րդ հոդվածով սահմանված մեթոդով (գործարքի գնի մեթոդ)՝ ապրանքի մաքսային արժեքը հաշվարկելու միջոցով, նա պետք է մաքսային մարմիններին ներկայացնի բավարար ապացույցներ (հաշիվ-ապրանքագիր կամ դրան փոխարինող այլ փաստաթուղթ), որոնցով կհավաստվի ՀՀ մաքսային օրենսգրքի 87-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված նորմի կիրառման համար հիմք հանդիսացող փաստական հանգամանքների առկայությունը:

գ) Հանրային իրավահարաբերության օբյեկտը.

Իրավագիտության մեջ գրեթե բոլորի կողմից ընդունելի է, որ իրավահարաբերության օբյեկտն այն նյութական և (կամ) հոգևոր արժեքն է, ինչի կապակցությամբ որոշակի իրավաբանական փաստի (փաստական կազմի) հիման վրա կողմերի միջև ծագում է իրավահարաբերությունը³⁷ :

Մեր համոզմամբ՝ հանրային իշխանության իրականացման (պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման, անմիջական ժողովրդավարական ինստիտուտների կիրարկման) ընթացքում պետք է գերակայող լինի և հետապնդվի մեկ նպատակ, այն է՝ ժողովրդին պատկանող իշխանության իրականացման ընթացքում իրավասու մարմինների կողմից պետք է բացահայտվի և հանրային շահը ընկալվի ավելի բարձր մակարդակում (խոսքը հանրային իշխանության բոլոր մակարդակներում հանրային շահի ընկալման, ըմբռնման մասին է) և միջոցներ ձեռնարկվի դրա իրագործման, կյանքի կոչման, հասարակական կյանքում առարկայացման համար: Այդ ամենը իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտներն իրականացնում են գոյություն ունեցող դեռևս միակ թույլատրելի ձևի՝ հանրային իրավահարաբերության միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ հանրային շահը (դրա կոնկրետ դրսևորումները) իդեալականից, գաղափարականից դեպի իրականը և առարկայականը տանող միակ ուղին հանրային իրավահարաբերությունն է:

Իրերի նման դասավորության պայմաններում մենք գտնում ենք, որ հանրային իրավահարաբերությունները ծագում են հանրային շահը սպասարկող սուբյեկտների՝ պետության և համայնքի

կողմից այն իրացնելու և կյանքի կոչելու, սոցիալական ոլորտում այն առարկայացնելու կապակցությամբ³⁸ : Նշված իրողությունն անուղղակի իրավական կարգավորման է ենթարկված «Վարչական դատարանի մասին» Մոլդովայի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված նորմով:

Տեղին ենք համարում վկայակոչել Յու. Ա. Տիխամիրովի հետևյալ խոսքերը. «Հանրային իրավունքում (դրանով կարգավորվող հարաբերության շրջանակներում ընդծումն ինն է՝ Գ. Մուլնեցյան) սուբյեկտը գործում է ոչ թե իր շահերի, այլ հանրային շահերի վերհանման և ապահովման համար»³⁹ :

Նման պարագայում արդարացիորեն կարող է հարց ծագել, թե ի՞նչ է իրենից ներկայացնում հանրային շահը, որոնք են այն էական հատկանիշները, որոնց համակցությամբ հնարավոր է պարզել այդ երևույթի էությունը և այն տարբերել այլ երևույթներից: Հարկ է նշել, որ հանրային շահ հասկացությունը որոշ երկրներում փորձ է արվել սահմանել հենց պոզիտիվ իրավունքով: Մասնավորապես, «Վարչական դատարանի մասին» Մոլդովայի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 15-րդ մասով սահմանված նորմի համաձայն՝ հանրային շահը հանրային հաստատությունների և այլ սուբյեկտների կազմակերպումը և գործունեությունը կարգավորող նորմերով պաշտպանվող շահերն են: «Շահ» եզրույթով անվանվող երևույթը հանդիսանում է մի շարք գիտությունների, այդ թվում՝ իրավագիտության ուսումնասիրության առարկա: Դրա հետազոտման արդյունքում ձևավորվել են մի շարք տեսություններ: Իրավագիտության մեջ շահը ներկայացվում է որպես դիալեկտիկական երևույթ, որի էությունը ի հայտ է գալիս սուբյեկտիվի և օբյեկտիվի համադրման արդյունքում: Մասնավորապես, շահի առարկան կազմող պահանջմունքը, կարիքը ներկայացվում է որպես դրա օբյեկտիվ սկիզբ, իսկ այդ պահանջմունքի գիտակցումը և դրա հիմքի վրա նպատակների ձևավորումը վերագրվում է սուբյեկտիվ սկզբին⁴⁰ : Իրավագիտության մեջ իրավական շահը առանձնացվում է այլ շահերից և ներկայացվում է որպես տիպականացված շահ, ավելին՝ իրավունքում շահի դասակարգումը հանրայինի և մասնավորի խիստ պայմանական է, քանի որ հանրային և մասնավոր շահերը հանդես են գալիս դիալեկտիկական փոխկապակցվածության մեջ, որոնք գրեթե միշտ փոխլրացնում են միմյանց⁴¹ :

Ինչևէ, իրավական շահի դասակարգումը հանրայինի և ոչ հանրայինի իրականացվում է՝ հիմքում դնելով այդ շահը կրող սուբյեկտին: Այլ կերպ ասած՝ շահը համարվում է հանրային (հանրային շահ), քանի որ դրա կրողը հանդիսանում է հասարակությունը՝ որպես մեկ միասնական, ամբողջական օրգանիզմ⁴² : Իրավաբանական գրականության մեջ առկա է տեսակետ, համաձայն որի՝ հանրային շահը, կրող սուբյեկտի հետ կապված, կարող է դրսևորվել միայն համայնքային և (կամ) պետական շահի տեսքով, այլ կերպ՝ հանրային շահը չունի իրավաբանական դրսևորում⁴³ :

Սակայն հանրային շահը, միայն սուբյեկտային չափանիշով չէ, որ տարբերակվում է այլ, այդ թվում՝ մասնավոր իրավական շահից: Հանրային շահի տարբերակման հիմք է հանդիսանում նաև դրա առարկան, մասնավորապես, հանրային շահի առարկա են հանդիսանում համընդհանուր, համամարդկային որոշակի բարիքներ, որոնց հասարակական կյանքում առարկայացումը անհրաժեշտ նախապայման է հասարակության, մարդկության գոյատևման և հետագա զարգացման համար⁴⁴ :

Այնուամենայնիվ, հարկ ենք համարում նշել, որ հանրային շահը, իր բովանդակությունը կազմող հանրային բարիքներով, մեկընդմիջտ տրված և կաղապարված երևույթ չէ, այն ժամանակի և տարածության մեջ ենթարկվում է փոխակերպումների (տրանսֆորմացիաների)՝ կապված հասարակության պահանջմունքների փոփոխման հետ: Ավելին՝ հանրային շահին բնորոշ է նաև տեղայնացման հատկությունը, ինչը նշանակում է, որ, որոշակի գործոններով պայմանավորված, շահը հանրային է զուտ կոնկրետ երկրի տարածքում: Ամեն դեպքում, ներկայումս դատական համակարգի (թե՛ միջազգային, թե՛ ներպետական) զարգացումը վկայում է այն մասին, որ հանրային իրավական շահի՝ որպես գանահատողական եզրույթի, իրական իմաստը վերհանող և մասնավոր շահի հետ փոխհարաբերակցության օպտիմալ տարբերակը ի հայտ բերող հիմնական սուբյեկտներից մեկն էլ հենց դատական ատյաններն են⁴⁵ : Պետության (ամբողջ պետական մեխանիզմի) առաքելությունն էլ կայանում է նրանում, որ վեր հանի հանրային շահը և մասնավոր շահի հետ հավասարակշռելով, փոխհամաձայնեցնելով՝ դրանք ուղղորդելով թե՛ իրավաստեղծ, թե՛ իրավակիրառ, թե՛ իրավա-

պաշտպան գործընթացներին:

Վերոգրյալի ընդհանրացման արդյունքում հանրային իրավահարաբերությունը կարելի բնութագրել որպես **հարաբերություն, որում կողմերից մեկն անպայմանորեն հանդես է գալիս հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտը (կամ որոշակի իրավական հիմքով հանրային գործառույթների իրացման գործընթացում ներգրավված իշխանական լիազորություններով չօժտված սուբյեկտը), որն այդ հարաբերության ընթացքում հանրային շահի իրացման կապակցությամբ իրացնում է օրենքով սահմանված իր հանրային իշխանական լիազորությունները:**

Իրավահարաբերության հանրային լինելու և դրանից բխող վեճը վարչական դատարանին ենթակա լինելու հանգամանքը մեր կողմից առաջադրված եղանակով պարզելու դեպքում ՀՀ դատական ատյանները (դրանց անունից հանդես եկող պաշտոնատար անձիք՝ դատավորները), ինչպես նաև իրավակիրառական գործունեության մյուս սուբյեկտները պետք է գնահատման առարկա դարձնեն հետևյալ հանգամանքները.

- արդյո՞ք իրավահարաբերության կողմերից մեկը հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված (պետական կան տեղական ինքնակառավարման մարմին, դրանց պաշտոնատար անձիք, ինչպես նաև պետական և համայնքային ծառայողներ) կամ նման լիազորությամբ չօժտված, սակայն հանրային գործառույթների իրացմանը որոշակի իրավական հիմքերով ներազդաված մասնավոր իրավույթի սուբյեկտ է, թե՛ ոչ,

- արդյո՞ք այդ իրավահարաբերության բովանդակությունն է կազմում հանրային իշխանական լիազորությամբ օժտված սուբյեկտի կողմից իր հանրային իշխանական լիազորությունների իրականացման պարտականությունը, թե՛ ոչ,

- արդյո՞ք այդ իրավահարաբերությունը ծագել է հանրային շահի իրացման կապակցությամբ (իրավահարաբերությունն ուղղված է եղել հանրային շահի՝ սոցիալիրավական պրակտիկայում իրացմանը և առարկայացմանը), թե՛ ոչ:

Այս պայմանների միաժամանակյա առկայության պարագայում նոր միայն հնարավոր կլինի փաստել իրավահարաբերության հանրային լինելու հանգամանքը, ինչն իր հերթին հնարավորություն կընձեռնի հաղթահարելու այդ հարաբերությունից բխող վեճերի ենթակայության հարցի վերա-

բերյալ հակասական, իրարամերժ մոտեցումները՝ դրանից բխող բոլոր բացասական հետևանքներով հանդերձ: Ամեն դեպքում ենթակայության հետ կապված հարցերի պարզման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ բոլոր հանրային հարաբերություններից բխող վեճերը չեն, որ վերապահված են ՀՀ վարչական դատարանի քննությանը:

2. Հանրային իրավահարաբերությունից բխող վեճի մասով.

Ինչպես արդեն վերը նշվեց՝ հանրային իրավահարաբերություններում հանրային իշխանական լիազորություն ունեցող սուբյեկտը հանրային շահի կյանքի կոչման և առարկայացման նպատակով իրացնում է իր իշխանական լիազորությունները, սակայն միշտ չէ, որ հանրային շահի իրացման կապակցությամբ ծագած հարաբերություններում հանրային իշխանությունն իրացնող սուբյեկտները դրսևորում են իրավաչափ վարքագիծ, ինչը պայմանավորված է մի շարք գործոններով: Քիչ չեն դեպքերը, երբ ոչ իրավաչափ (հակաիրավական) վարքագիծ են դրսևորում նաև այդ հարաբերությունների՝ իշխանական լիազորություններով չօժտված սուբյեկտները: Նշված հանգամանքները հարաբերության մասնակիցների միջև հանգեցնում են տարաձայնությունների, «բախումների», վեճերի:

Իրավաբանական գրականության մեջ վեճը սահմանվում է որպես որոշակի իրավական հարցի կապակցությամբ իրավունքի երկու և (կամ) ավելի սուբյեկտների շահերի բախում՝ պայմանավորված վիճելի հարցի կապակցությամբ վերջիններիս հակադիր և միմյանց փոխբացառող շարժառիթներով և նպատակներով⁴⁶:

Հանրային իրավահարաբերությունից բխող վեճի առարկայի վերաբերյալ մեզ համար անընդունելի մոտեցում կա դատական պրակտիկայում, մասնավորապես, ՀՀ վարչական դատարանն իր 2009 թվականի հոկտեմբերի 13-ի թիվ ՎԳ/4234/05/09 որոշմամբ վեճի առարկայի վերաբերյալ հայտնել է հետևյալ դիրքորոշումը (2-րդ էջ, 5-րդ պարբերություն). «Հանրային իրավահարաբերություններից ծագող վարչական վեճի առարկան այն հանրային սուբյեկտի իրավունքները կամ պարտականություններն են, որոնց վերաբերող (որպես կանոն) վարչական ակտի կամ գործողության (անգործության) առնչությամբ տարաձայնություն-

ներ են առաջացել վարչական մարմնի և մասնավոր անձի միջև, կամ առաջացել այդ ակտի իրավաչափության հարց: Այսինքն՝ մասնավոր անձը համաձայն չէ վարչական մարմնի կողմից իր հանդեպ՝ օրենքի կամ նորմատիվ իրավական այլ ակտի որևէ դրույթի՝ վարչական ակտով կիրառման հետ, գտնելով, որ դրանով իր իրավունքները խախտվել են կամ իր վրա դրվել է ոչ իրավաչափ պարտականություն»։ Նույնանման դիրքորոշում է հայտնել նաև Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանն իր 2009 թվականի նոյեմբերի 11-ի թիվ ԵԲԴ/0150/02/08 որոշմամբ (4-րդ էջ, 3-րդ պարբերություն):

Ըստ մեզ՝ հանրային իրավահարաբերությունից բխող վեճի առարկան կազմում է ոչ թե անձի իրավունքը և (կամ) պարտականությունը, ինչպես նշված է ՀՀ վարչական դատարանի վերը հիշատակված որոշումներում, այլ՝ վարչական մարմնի ոչ իրավաչափ արարքը, վերջինիս ակտի հակաօրինականությունը, կամ իշխանական լիազորություններով չօժտված սուբյեկտի հակաիրավական վարքագիծը⁴⁷ :

Դատարանի իրավասությանը ենթակա վեճերի առարկայի վերաբերյալ նույնաբովանդակ դիրքորոշում է հայտնել նաև Ֆ. Ն. Հայեքը, նշելով, որ դատարանների կողմից իրավական գնահա-

տանքի են ենթակա անձանց միայն այն արարքները, որոնք վնասում են այլ անձանց, այլ կերպ ասած արարքներ, այլ անձանց նկատմամբ (operationes quae sunt ad alterum)⁴⁸ :

Եթե հանրային շահի իրացման կապակցությամբ ծագած հանրային իրավահարաբերություններում իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտը կատարում է արարք (անգործություն, գործողություն), որի համար լիազորված չէ օրենքով, ապա իրավահարաբերության մյուս կողմը սահմանադրաիրավական մակարդակով ամրագրված հնարավորություն ունի համապատասխան արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցների գործադրմամբ (ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդված) պահանջելու վերացնել հակաիրավական արարքով պայմանավորված խախտումները, ինչպես նաև իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտին իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու կապակցությամբ պահանջ ներկայացնել: Անձինք վերոնշյալ հնարավորությունը կարող են իրացնել թե՛ արտադատական պաշտպանության, թե՛ դատական պաշտպանության միջոցներով: Անձանց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքի դատական արդյունավետ պաշտպանության իրացման ապահովմանն էլ հենց ուղղված է վարչադատավարական գործընթացը՝ իր ընթացակարգային կարգավորմամբ:

¹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2007/20 (544), 18.04.2007, հոդ. 489:

² Տե՛ս ՀՀՊՏ 2007/20 (544), 18.04.2007, հոդ. 490:

³ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2007/64 (588), 19.12.2007, հոդ. 1300:

⁴ Մինչև 2008 թվականի հունվարի 1-ը հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերը, որոշակի վերապահումներով, քննվում էին ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով. մասնավորապես, նշված օրենսգրքի 25-26-րդ գլուխներով սահմանված դատավարական ինստիտուտներն (25-րդ գլխով ամրագրված դրույթներով կարգավորման էին ենթարկված վարչական իրավախախտումների համար տույժի ենթարկելու մասին պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց որոշումները վիճարկելու վերաբերյալ գործերի, իսկ 26-րդ գլխով սահմանված նորմերով՝ պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց՝ օրենքին հակասող ակտերն անվավեր ճանաչելու կամ նրանց գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու վերաբերյալ գործերի հատուկ հայցային վարույթները) ամբողջությամբ վերաբերում էին հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի քննությանը:

⁵ Տե՛ս, օրինակ, Մեղրյան Ս. Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերի ենթակայությունը վարչական դատարանին // Գլխաժողովի զեկուցումների ժողովածու: Ընդհանուր խմբագրությամբ Գ.Ս. Ղազինյանի: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2008, էջ 65-72, Ղազարյան Ն. Վարչական արդարադատության դերը մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում // Պետություն և իրավունք N 4 (42), էջ 82-89, files/news/1131_am.pdf կայքից 31.07.2010թ., Աբգարյան Է. Նոտարական գործողությունների վիճարկման վերաբերյալ գործերի վարույթը վարչական դատավարությունում վերցված է համացանցի

http://www.court.am/files/news/1128_am.pdf կայքից 31.07.2010թ., N 4, 2007թ., էջ 11-14, Տեր-Թովմասյան Բ.

Վարչական արդարադատության ինստիտուտի տեղը և դերը վարչական իրավունքում // Իրավագիտության արդի հիմնախնդիրները: Գիտական հոդվածների ժողովածու: Եր.: Երևանի համալս հրատ., 2007թ., էջ 68-80, Ханданян Р. Некоторые аспекты административной юстиции // Իրավագիտության արդի հիմնախնդիրները: Գիտական հոդվածների ժողովածու: Եր.: Երևանի համալս հրատ., 2007թ., էջ 81-86:

⁶Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի 2009 հոկտեմբերի 13-ի թվականի թիվ ՎԳ/4234/05/09 որոշումը, որն անփոփոխ է թողնվել ՀՀ վարչական դատարանի 2009 թվականի հոկտեմբերի 28-ի թիվ ՎԳ/4234/05/09 որոշմամբ: Նշված որոշման դեմ տարված վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր 2009 թվականի դեկտեմբերի 2-ի թիվ ՎԳ/4234/05/09 որոշմամբ վերադարձրել է:

⁷Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2010 թվականի հունվարի 11-ի թիվ ԵԿԳ/3492/02/09 որոշմամբ վերադարձվել է այն նույն հացադիմումը (նույն փաստական և իրավական հիմքերով, ինչպես նաև նույն առարկայով, որի ընդունումը մերժվել էր ՀՀ վարչական դատարանի 2009 թվականի հոկտեմբերի թիվ ՎԳ/4234/05/09 որոշմամբ: 2010 թվականի հունվարի 11-ի թիվ ԵԿԳ/3492/02/09 որոշման դեմ ներկայացված վերաքննիչ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 8-ի թիվ ԵԿԳ/3492/02/09 որոշմամբ մերժվել է, իսկ բողոքարկվող որոշումը թողնվել է անփոփոխ: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի նշված որոշման դեմ բերված վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի ապրիլի 7-ի թիվ ԵԿԳ/3492/02/09 որոշմամբ վերադարձվել է:

⁸Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 4-ի թիվ ԵԶԳ/0150/02/08 որոշումը:

⁹Տե՛ս, օրինակ, Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի մայիսի 12-ի հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումը: Հարկ ենք համարում նշել, որ Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանը բացի այն, որ ոչ իրավաչափորեն չի քննել մասնավոր հարաբերությունից բխող վեճը, կայացրել է սխալ դատական ակտ (հայցադիմումը վերադարձնելու մասին)՝ կիրառելով համապատասխանաբար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության 92-րդ հոդվածով ամրագրված համապատասխան դրույթը: Վեճն ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանն ենթակա չլինելը հիմք է հայցադիմումի ընդունումը մերժելու համար (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության 91-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի նոյեմբերի 4-ի թիվ ԵԱԶԳ/1742/02/09 որոշումը:

¹⁰Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի 2009 թվականի ապրիլի 28-ի բողոքը բավարարելու մասին թիվ ՎԳ/4/0074/05/09 որոշումը, 2009 թվականի մարտի 23-ի թիվ ՎԳ/6279/05/08 վճիռը: ՀՀ վարչական դատարանը 2009 թվականի մայիսի 11-ին ընդունել է բողոքը մերժելու մասին թիվ ՎԳ/1696/05/09 որոշումը, որն ամբողջովին հակասում է վերը նշված դատական ակտերին: Նշենք, որ երկու դեպքերում էլ հայցվորի պահանջի էությունն նույն է եղել և վերջինս այն հիմնավորել է նույնանման փաստական և իրավական հիմքերով:

¹¹Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի 2008 թվականի հուլիսի 31-ի թիվ ՎԳ/0752/05/08 վճիռը, 2009 թվականի ապրիլի 10-ի ՎԳ-646105/08 վճիռը, 2009 թվականի հունիսի 9-ի ՎԳ/1468/05/09 վճիռը, 2009 թվականի հուլիսի 14-ի թիվ ՎԳ/1623/05/09 վճիռը, 2009 թվականի նոյեմբերի 5-ի թիվ ՎԳ/1416/05/09 վճիռը: Նույնաբովանդակ դիքորոշում կա նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավակիրառական պրակտիկայում, օրինակ տե՛ս, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի հուլիսի 24-ի թիվ ՎԳ/3881/05/08 որոշումը: Հարկ ենք համարում նշել, որ նշված դատական ակտերով լուծում ստացած վեճի առարկայով, նույնանման կողմերով և նմանատիպ հիմքերով գործեր իրավամբ քննվում են ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից (տես օրինակ՝ ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի մայիսի 29-ի վճիռը) Գեղարքունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 2010 թվականի հունիսի 29-ի թիվ ԳԳ/0089/02/10 վճիռը, Երևան քաղաքի Ավան և Նոր-Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԱՆԳ/2106/02/09 վճիռը, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2010 թվականի մայիսի 13-ի թիվ ԵԱՆԳ/2106/02/09 որոշումը:

¹²Տե՛ս, օրինակ, Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2010 թվականի հունիսի 3-ի թիվ ԵԿԳ/3114/02/09 վճիռը, Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի ապրիլի 25-ի թիվ ԵԿԳ-0273/02/08 վճիռը, դրա բողոքարկման արդյունքում կայացված ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2010 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ԵԿԳ-0273/02/08 որոշումը: Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի մայիսի 2-ի թիվ ԵԿԳ-0291/02/08 վճիռը: Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի հոկտեմբերի 7-ի թիվ ԵԿԳ-2003/02/08 վճիռը: Երևան քաղաքի Ավան և Նոր-Նորք համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի ապրիլի 29-ի թիվ ԵԱՆԳ-1824/02/08 վճիռը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի օգոստոսի 11-ի ԵԿԳ/2003/02/08 որոշումը:

¹³ Նշված հարցի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը բավականին հստակ հայտնել է ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2009 թվականի փետրվարի 3-ի ՍԳ-Ո 787 որոշմամբ: Նշված որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ գլուխը, այնքանով, որքանով բացառում է վարչաիրավական հարաբերություններից անանցվող քաղաքացիաիրավական վեճի լուծումը մեկ գործի սահմաններում ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18 (1-ին մաս) և 19 (1-ին մաս) հոդվածների պահանջներին հակասող և անվավեր»: Սա նշանակում է, որ դատարանները պարտավոր են առաջնորդվել ՀՀ իրավական համակարգի մասը կազմող 2009 թվականի փետրվարի 3-ի ՍԳ-Ո 787 որոշմամբ, սակայն այդ որոշումից հետո էլ դատարանները, կարծես թե, չեն փոխել իրենց դիրքորոշումը նշված հարցի կապակցությամբ: Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի 2008 թվականի մայիսի 30-ի թիվ ՎԳ-0476/05/08 վճիռը: ՀՀ վարչական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 1-ի թիվ ՎԳ-0476/05/08 վճիռը: Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2009 թվականի հուլիսի 15-ի թիվ ԵԷԴ /0368/02/09 վճիռը:

¹⁴ Մեր կարծիքով՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված դրույթով «գործ» և «վեճ» եզրույթներն անհարկի նույնացվել են: Իրականում հանրային հարաբերության կողմերի միջև ծագում է վեճ և իրավական պետության կառուցակարգում դատարանն է այն ինստիտուտը, որն արդարադատություն է իրականացնում կողմերի միջև առկա վեճը քննելու և լուծելու միջոցով: Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի-Եր: «Իրավունք» 2010թ., էջ 897, Барак А., Судейское усмотрение. Перевод с английского.-М.: Изд-во НОРМА,1999. С. 231: Հարցի վերաբերյալ ճիշտ իրավակարգավորում է ամրագրված 21.01.1960թ. ընդունված «Վարչադատական գործընթացի մասին» Գերմանիայի Դաշնային օրենքով, որի §40-ի 1-ին մասով սահմանված է, որ **քոլոր հանրային-իրավական վեճերը**, որոնք չեն վերաբերվում սահմանադրական իրավունքի ոլորտին, քննվում են վարչական իրավասության դատարանների կողմից, եթե դաշնային օրենքով այդ վեճերի լուծումն ուղղակիորեն վերապահված չէ այլ դատարանի իրավասությանը: Նույնաբովանդակ իրավական կարգավորում է առկա նաև Ռուսիանայի վարչական դատավարության օրենսգրքում, որի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված նորմի համաձայն՝ վարչական դատարանների իրավասությանը վերաբերելի են **քոլոր հանրային-իրավական վեճերը**, բացառությամբ այն վեճերի, որոնց լուծումն օրենքով վերապահված է այլ դատարանների իրավասությանը: Ինչ վերաբերվում է «գործ» եզրույթին, ապա այն դատավարական հարաբերություններում, այդ թվում՝ վարչադատավարական հարաբերություններում, կրում է գործավարական բնույթ: Դատական գործ ասելով՝ պետք է հասկանալ դատարանի կողմից քննվող կոնկրետ վեճի կապակցությամբ նյութերի ամբողջություն, որն իր մեջ ներառում է դատավարության մասնակցիների ներկայացրած նյութերը, գործով ապացույցները, դատավարական փաստաթղթերը, դատական ակտերը և այլն: Դրանով էլ հենց պայմանավորված է այն իրողությունը, որ ՀՀ Դատարանների մախագահների խորհուրդը (ՀՀ ԴՆ) ընդունել է իրավական ակտեր, որոնցով սահմանվում են գործերի կազմման, վարման, համարակալման և այլ գործավարական կանոններ, մասնավորապես, ԴՆ -ի 2007թ. դեկտեմբերի 21-ի թիվ 23-Լ որոշմամբ կարգավորվում են դատական գործերի վիճակագրական դասակարգիչների, դատական գործերի կազմման և համարակալման հետ կապված գործավարական հարաբերությունները (այս որոշման մասին ավելի մանրամասն տես Հայաստանի Հանրապետության դատական դպրոց, դատական ծառայողի սեղանի գիրք, Իրավունք, 2008 էջ 18-34): Ավելին՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի որոշ դրույթներով «վեճ» և «գործ» եզրույթներն օգտագործվում են իրենց իրական իմաստով, օրինակ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 2-3-րդ մասերով, 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3 կետերով, 23-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 79-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված նորմերով «վեճ» եզրույթն օգտագործվում է իր իրական իմաստով: Մեր կարծիքով «գործ» և «վեճ» հասկացությունների՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում ոչ ճիշտ կիրառելը պայմանավորված է օրենսդրական (իրավաբանական) տեխնիկայի կանոնների չպահպանմամբ: Մասնավորապես. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 3-4-րդ մասերով սահմանված է, որ իրավական ակտի դրույթները պետք է ընկալվեն միանշանակ, ապահովվեն հուզական չեզոքություն: **Նորմատիվ իրավական ակտում միևնույն հասկացությունը սահմանելիս կամ միևնույն միտքն արտահայտելիս պետք է կիրառվեն միևնույն բառերը, տերմինները կամ բառակապակցությունները՝ որոշակի հերթականությամբ: Իրավական ակտում տարբեր հասկացությունները չեն կարող օգտագործվել միևնույն տերմինով:**

¹⁵ Տե՛ս, օրինակ Лекции по общей теории права. Коркунова Н.М. Книга 2. Объективная и субъективная сторона права. По изданию 1914 года. Редактирование и комментарии. (с) www.allpravo.ru – 2003. С. 141; Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград, Изд-во Ленинградского Ун-та. 1959. С. 3; Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. М.: Новый Юрист, 1999. С 40-41; Теория государства и права. Под ред. Алексеева С.С. М., 1998. С. 287; Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Серия „Мир культуры, истории и философии“. СПб.: Изд-во „Лань“. Санкт-Петербург, 2000. С.

278.

¹⁶ Հանրային հարաբերություններ են նաև հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների միջև առկա հարաբերությունները: Նշված սուբյեկտների միջև առկա հարաբերությունները հանրային են, քանի որ այդ հարաբերությունների ընթացքում վերջիններս իրացնում են բացառապես իրենց իշխանական լիազորությունները, որոնք ուղղված են օրենքով իրենց իրավասությանը վերապահված կառավարման ենթակա սոցիալական ոլորտում հանրային շահի իրացմանը: Դրանով պայմանավորված՝ սույն աշխատանքի տեքստում հանրային իրավահարաբերությունն ուսումնասիրության առարկա է դարձվում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ այդ հարաբերության կողմերից մեկը հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտ չէ:

¹⁷ Սրա վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս Берман У. Правовая система США. 3-й выпуск. Новая юстиция. 2007. С. 339-363; Bernard Schvarz, Roberto L. Corada, Administartive law: a casebook, fifth edition, New York 2001, էջ 6-49.

¹⁸ Տեղական (մունիցիպալ) իշխանությունն իրականացվում է տեղական ինքնակառավարման իրականացման միջոցով, իսկ պետական իշխանությունն իրացվում է պետական կառավարման, օրինաստեղծման, արդարադատության իրականացման միջոցով: Նշված իրողությունն անուղղակի և ուղղակի իրավական կարգավորման է ենթարկված մի շարք նորմատիվ իրավական ակտերով, մասնավորապես «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 70-րդ հոդվածով սահմանված է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է անմիջականորեն, ինչպես նաև պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջոցով: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետական կառավարման մարմինների մասը չեն:

¹⁹ Նշված հանգամանքը տեղ է գտել նաև ՌԴ սահմանադրական դատարանի որոշ ակտերում. Տե՛ս, օրինակ, ՌԴ սահմանադրական դատարանի 2002 թվականի փետրվարի 19-ի թիվ 5 որոշումը, 1998 թվականի մայիսի 19-ի թիվ որոշումը: Հղումն ըստ համացանցի <http://www.ksrf.ru/Decision/Pages/default.aspx> կայքի 01.08.2010թ. դրությամբ:

²⁰ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթում ներդրված սահմանադրաիրավական իմաստի վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի Եր: «Իրավունք» 2010թ., էջ 63-70: Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ մարդը՝ որպես գերագույն արժեքի և նրա հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ իրողության՝ սահմանադրաիրավական մակարդակով ամրագրմանը նախորդել են հսկայական սոցիալ-իրավական գործընթացներ. անհատ-պետություն հարաբերություններն անընդհատ կրել են բովանդակային-որակական փոփոխություններ, ինչը ժամանակի և տարածության մեջ ունեցել է իր գիտատեսական հիմքերը և հիմնավորումները: Այդ գիտատեսական հայեցակարգերի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս, օրինակ, Казинян А. Г. Европейская судебная защита основных прав и свобод человека. Люксембург-Страсбург. Сравнительно-правовой анализ. Ер., 2005. С. 13-17.

²¹ Օրինակ, ՀՀ կառավարության 01.03.2007թ. թիվ 347-Ն որոշմամբ հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման հետ կապված հարաբերություններում որպես ձեռքբերող կողմ հանդես են գալիս տարբեր կազմակերպաիրավական ձևեր ունեցող առևտրային կազմակերպություններ:

²² Տե՛ս, օրինակ, Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի հոկտեմբերի 7-ի թիվ ԵԿԴ-2003/02/08 վճիռը, Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008 թվականի մայիսի 2-ի թիվ ԵԿԴ-0291/02/08 վճիռը:

²³ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2002/1 (176), 09.01.02, հոդ. 1:

²⁴ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2007/66 (590), 26.12.07 հոդ. 1339:

²⁵ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005/7 (379), 26.01.05 հոդ. 117:

²⁶ Ավելի մանրամասն տե՛ս, օրինակ, Рихтер И., Шуперт Г.Ф. Судебная практика по административному праву, 1995, перевод с немецкого. М., 2000. С. 150-158.

²⁷ Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998/17 (50), 10.08.98: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 128-րդ հոդվածով ամրագրված դրույթներով կարգավորվող հարաբերությունների և պետության՝ որպես այդ հարաբերության մասնակցի, վերաբերյալ որոշակի դիրքորոշում է առկա ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2008 թվականի դեկտեմբերի 29-ի թիվ ԵԶԴ-0527/02/08, ինչպես նաև նույն օրվա թիվ ԵԶԴ-0484/02/08 որոշումներում:

²⁸ Սրա հետ կապված տե՛ս, օրինակ, ՀՀ վարչական դատարանի 2008 թվականի նոյեմբերի 4-ի թիվ ՎԴ-3172/05/08 որոշումը, որով թիվ ՎԴ-3172/05/08 քաղաքացիական գործն ուղարկվել է ըստ ընդդատության:

²⁹ Տե՛ս Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград: Изд-во Ленинградского Ун-та. 1959. С. 32; Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М.: Юр.лит. 1974. С. 202-203; Прогасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. М.: Новый Юрист, 1999. С. 41.

³⁰ «Պետության պարտականություն» հասկացության, դրա տեսակների, դրա իրականացման՝ որպես անձանց իրավունքների իրացման կարևորագույն երաշխիքի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Каримова Р.Р. Юридические обязанности, сущность и проблемы реализации: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических

наук, Екатеринбург, 2008. С. 105-122.

³¹Տե՛ս, օրինակ, Мальцев Г.В. О субъективных публичных правах // Материалы научной конференции „Интерес в публичном и частном праве”: Государственный университет-Высшая школа экономики. М., 2002. С 15.

³²Սակայն հանրային իրավունքում անվիճելի է այն փաստը, որ օրենքով սահմանված դեպքերում հանրային իրավահարաբերություններում իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտներն ունենում են որոշակի ազատություն՝ իրենց իրավասությանը վերապահված հարցի լուծման տարբերակների ընտրության հարցում, որը, սակայն, չի կարող կրել կամայական բնույթ: Նման ընտրության հնարավորությունը իրավագիտությունում ստացել է վարչական հայեցողություն անվանումը (administrative discretion), որը մի շարք աշխատությունների ուսումնասիրության առարկա է դարձվել: Տե՛ս, օրինակ, Мицкевич Л.А. Проблема административного усмотрения и неопределенных правовых понятий в административном праве Германии // Сравнительное правоведение: наука, методология, учебная дисциплина. Материалы международной научно-практической конференции. Красноярск, 2008. С. 196-202; Берман У. Правовая система США. 3-й выпуск. Новая юстиция, 2007. С. 361. Մեր խորին համոզմամբ նշված հանգամանքը հաշվի առնելու արդյունք է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով վարչական հայեցողության հարցի հետ կապված իրավական կարգավորման սահմանումը, մասնավորապես նշված նորմով ամրագրված է, որ հայեցողական լիազորություններն օրենքով վարչական մարմնին վերապահված իրավունք է՝ ընտրելու մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկը:

³³Տե՛ս Եлистратов А.И. Основная начала административного права. Издание Г.А. Лемана. М. 1914. С. 86.

³⁴ՌԳ սահմանադրական դատարանը հարկեր վճարելու պարտականությունն իր 1998 թվականի հոկտեմբերի 12-ի թիվ 24 որոշմամբ ներկայացրել է որպես հանրային իրավական պարտականություն: Հղումն ըստ համացանցի <http://www.ksrf.ru/Decision/Pages/default.aspx> կայքի 01.08.2010թ. դրությամբ:

³⁵Տե՛ս ՀՀՊՏ 1997/11, 20.05.97:

³⁶Տե՛ս ՀՀՊՏ 2000/19 (117), 21.08.00:

³⁷Իրավահարաբերության օբյեկտի, դրա տեսակների վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս օրինակ Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград: Изд-во Ленинградского Ун-та. 1959. С. 48-49; Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М.: Юр. лит. 1974. С. 202-203; Дудина А. П. Объект правоотношения (вопросы теории). Изд-во Саратовского университета. 1980. С. 32-70.

³⁸Ներկայումս հանրային իրավունքում (մասնավորապես վարչական իրավունքում) գերիշխող է այն մոտեցումը, մարդ-պետություն հանրային հարաբերությունները ծագում են պետության կողմից մասնավոր իրավունքի սուբյեկտներին հանրային ծառայություններ մատուցելու կապակցությամբ, որոնց դիմաց վերջիններս վճարում են հարկերով: Պետության կողմից մատուցվող այդ ծառայությունների առարկան է մարդկանց համար անվտանգ և բարեկեցիկ կյանք ապահովումը: Տե՛ս օրինակ Административное-процессуальное право Германии: закон об административном производстве, закон об административно-судебном процессе, законодательство об исполнении административных решений, М. Волтерс. N 5. С. 14-16; Административная реформа: проблемы развития и совершенствования (IX Лазаревские чтения) // Государство и право, 2006. N 8. С. 10.

³⁹Տե՛ս Тихомиров Ю.А. Интерес в публичном и частном праве: согласование и противоборство // Материалы научной конференции „Интерес в публичном и частном праве”: Государственный университет-Высшая школа экономики. М., 2002. С. 5.

⁴⁰Ռ-րա վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս Тотьев К. Ю. Публичный интерес в правовой доктрине и законодательстве // Государство и право, 2002, N 9. С. 19-20; Михайлов С.В. Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права// Государство и право, 1999, N 7. С. 86-87.

⁴¹Տե՛ս Мальцев Г.В. О субъективных публичных правах. // Материалы научной конференции „Интерес в публичном и частном праве”: Государственный университет-Высшая школа экономики. М. 2002. С. 13-14, Կարապետյան Ն.Ա.

Սեփականության անձեռնմխելիության սկզբունքը քաղաքացիական իրավունքում. իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Երևան 2010, էջ 17-18: Հանրային և մասնավոր շահերի տարբերակման, դրանց փոխազդեցության և փոխապայմանավորվածության հարցերն ուսումնասիրության առարկա են դարձվել սկսած 18-19-րդ դարերից, և հանրային շահ հասկացությունը ժամանակի ընթացքում ենթարկվել է որակական-բովանդակային փոխակերպումների: Մասնավորապես, արդեն իսկ 18-րդ դարում հանրային շահը գերմանացի իրավագետների կողմից ներկայացվում էր ոչ այնպես, ինչպես ասենք հռոմեական իրավաբանների կողմից: Ավելի մանրամասն տե՛ս Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. Серия „Мир культуры, истории и философии”. СПб.: Изд-во „Лань”. Санкт-Петербург, 2000. С. 508-520; Лекции по общей теории права. Коркунова Н.М. Книга 2. Объективная и субъективная сторона права. По изданию 1914 года. Редактирование и комментарии. (с) www.allpravo.ru – 2003.

⁴²Կարևոր է նշել նաև այն հանգամանքը, որ շահը հանրային որակելու համար պարտադիր նախապայման է չէ

հասարակության բոլոր անդամների կողմից այդ շահը ընկալելի, ընդունելի լինելու հանգամանք է: Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս, օրինակ, Дедов Д. И. Конфликт интересов. М: Волтерс Клувер. 2004. С. 203, հղումն ըստ համացանցի <http://books.google.com/books?id=C3AEwN6XFOoC&pg=PR9&dq=what%20is%20the%20legal%20interest&hl=ru&pg=PR4#v=onepage&q=what%20is%20the%20legal%20interest&f=false> կայքի 01.07.2010թ. դրությամբ:

⁴³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա.

Վաղարշյանի-Եր: «Իրավունք», 2010թ., էջ 371:

⁴⁴ Հանրային շահի առարկան կազմող համընդհանուր բարիքների հասկացության, մասնավոր շահի և բարիքի հետ հարաբերակցության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Фридрих Август фон Хайек. Право, законодательство и свобода, современное понимание либеральных принципов справедливости и политики; пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кутарева.- М.: ИРИСЭН. 2006. С. 169-176.

⁴⁵ Այս հանգամանքը առավել շատ ի հայտ է գալիս ընդհանուր իրավունքի համակարգի երկրներում, տե՛ս, օրինակ, Sangeeta Ahuja, People, law and justice: casebook on public interest litigation/ volume 2, published by Orient Longman Limited, New Dehli 1997 էջ 622-623, 700, հղումն ըստ համացանցի http://books.google.com/books?id=mvWzfNLRqoC&printsec=frontcover&dq=subject:%22Law%22,+public+interest&hl=ru&ci=uHdATLfhBJLk4gblPHADg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CCwQ6AEwAg#v=onepage&q&f=false կայքի 01.07.2010թ. դրությամբ:

ՀՀ-ում ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածով սահմանված նորմերի կիրառման հետ կապված հանրանային շահի էության վերաբերյալ դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը, մասնավորապես, 2006թ. ապրիլի 18-ի ՍԳ-Ո 630 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «Եթե սեփականությունն օտարվում է հասարակության կարիքների համար, անկախ նրանից, թե ինչ սուբյեկտի է (պետություն, համայնք, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ) հետագայում օրենքով սահմանված կարգով անցնում գույքը, օրենքը պետք է սահմանի այնպիսի կարգավորում, որը երաշխավորի տվյալ գույքի օգտագործումը հասարակության այն կարիքների համար, որի հիմնավորմամբ կատարվել է օտարումը: ... Օրենքը պետք է սահմանի, թե ինչպես որոշել հասարակական եւ պետական կարիքը, ինչպես է հիմնավորվում, որ դրա՝ համարժեք փոխհատուցմամբ բավարարումը թելադրված է բացառիկ՝ գերակա հանրային շահով, ինչ կարգով այդ հիմնավորման մասին տեղեկացնել սեփականության իրավունքը կրողին, ինչպես վերջինս կարող է Սահմանադրության 18 և 19 հոդվածներով նախատեսված իր իրավունքների շրջանակներում դատական կարգով բողոքարկել ներկայացրած հիմնավորումը, երբ գտնում է, որ իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը չի ապահովում «արդարացի հավասարակշռություն» հասարակության շահերի և մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտության միջև»: Հղումն ըստ համացանցի <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2006/sdv-630.htm> կայքի 01.07.2010թ. դրությամբ: ՀՀ սահմանադրական դատարանն հանրային շահի հետ կապված հարցերին անդրադարձել է նաև իր 2010թ. հուլիսի 13-ի ՍԳ-Ո 903 որոշմամբ- հղումն ըստ համացանցի <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2010/pdf/sdv-903.pdf> կայքի 18.07.2010թ. դրությամբ:

⁴⁶ Իրավական կոնֆլիկտոլոգիայի, կոնֆլիկտի հասկացության, սահմանների առարկայի, օբյեկտի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Юридическая конфликтология /отв. ред. В. Н. Кудрявцев.- М., 1995. С. 5-37, Կոնֆլիկտների դիմամիկ ասպեկտի, դրանց՝ որպես սոցիալական գործընթացների մասին տե՛ս Կոնֆլիկտ: Վերլուծությունից մինչև միջամտություն /խմբ.: Ս. Չելդեյին, Գ. Գրաքման, Լ. Ֆասթ.- Եր.: Չանգակ-97, 2007, էջ 69-70:

⁴⁷ Հանրային իրավահարաբերությունից բխող վեճի հասկացության և հատկանիշների վերաբերյալ ավելի մանրամասն տե՛ս Лупарев Е.Б. Понятие и признаки административно-правового спора // Журнал российского права. 2002. N 2. С. 44-51.

⁴⁸ Տե՛ս Фридрих Август фон Хайек. Право, законодательство и свобода, современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кутарева.- М.: ИРИСЭН, 2006. С. 120.

ԱՆՆԱ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի ժուռնալիստիկայի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԴԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՎԵԼ ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ Է

Դարաբաղյան հակամարտության շփման գոտում ադրբեջանական ղեկավարության կողմից կազմակերպված սադրանքները ավանդույթ են դարձել: Վերջին ժամանակներս Ադրբեջանի կողմից պարբերաբար իրականացվում են հետախուզադիվերսիոն հարձակումներ, որի արդյունքում փորձում են հարձակումների ամբողջ մեղքը գցել Հայաստանի վրա:

Հունիսի 18-ին Չայլու գյուղի շրջակայքում Լեռնային Դարաբաղի Հանրապետություն էր թափանցել զինված հետախուզական խումբ: Փոխհրաձգության արդյունքում հայկական կողմից զոհվեցին 4 զինվոր, և 4 զինծառայող վիրավորվեցին: Եվ դա անմիջապես ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի Սանկտ-Պետերբուրգ կատարած եռօրյա այցից հետո, որտեղ նա հրավիրված էր ռուս գործընկեր Դմիտրի Մեդվեդևի կողմից Միջազգային տնտեսական հանրագումարին մասնակցելու համար: Այն սկսվեց Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի առաջնորդների եռակողմ հանդիպումով: Այն փաստը, որ Իլհամ Ալիևը գնաց բանակցությունների (չնայած այն բանի, որ ավելի վաղ մշտապես ընդգծում էր դրանց անիմաստությունը) խոսում է այն մասին, որ Բաքուն «ստիպված էր ընդունել միջազգային ասպարեզում ընդունված խաղի կանոնները»:

Երբ Իլհամ Ալիևը հանդիպեց ԵԱՀԿ խմբի Մինսկի համանախագահների հետ, նա լքեց Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքը, այսինքն՝ փորձեց հասկացնել, որ մոլորակի տնտեսական խնդիրները նրան հետաքրքիր չեն, և նա ժամանել է Սանկտ-Պետերբուրգ բացառապես դարաբաղյան թեմայով բանակցություններին մասնակցելու: Այն փաստը, որ Ալիևը ընդունեց Դ.Մեդվեդևի հրավերը, ակնհայտորեն զարմացրեց և ինչ-որ չափով վշտացրեց Բաքվի որոշ վերլուծաբանների: Դատելով

տեղական մամուլի հրապարակումների երանգից, նրանք լրջորեն տրամադրված են ոչ խաղաղ սցենարի: Հավանաբար իշխանությունները այնքան հաճախ են կրկնում «պատերազմ» բառը, որ շատերն իրոք հավատացել են դեպքերի նման զարգացմանը: Այդ պատճառով նախագահի մասնակցությունը բանակցությունների շարունակություններին շատերի համար որոշ չափով անսպասելի էր: Մյուս կողմից, բացառված չէ, որ բանակցությունների արդյունքները այնքան դուր չեկան Ի. Ալիևին, որ նա որոշեց այդ կերպ արտահայտել իր դժգոհությունը:

Այդ առիթով ելույթ են ունեցել տարբեր հայ փորձագետներ: Հայտնի փորձագետ՝ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն Ռուբեն Սաֆարյանի խոսքերով՝ այդ ենթադրությունները որոշակի նախադրյալներ են ստեղծել դարաբաղյան գործընթացի կարգավորման առաջխաղացման համար: Դրա մասին, մասնավորապես, վկայում է նաև ադրբեջանական կողմի առաջարկների վերաբերյալ «բավականին լուրջ արձագանքը»: Պատմաբանը ենթադրում է, որ առավելություն այստեղ ստացել են ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքը և ուժի չկիրառման սկզբունքները: Եվ Բաքվի պատասխանն էլ եղավ Չայլուի մոտ իրականացված սադրանքը («Ադրբեջանցիները կրկին կրակում են»¹), ընդ որում քաղաքագետը կարծում է, որ դա պատասխան էր ոչ միայն Ռուսաստանին, այլ նաև Ամերիկային: «Ալիևը գիտեր, որ Դմիտրի Մեդվեդևը կայցելի ԱՄՆ և կհանդիպի Բարաք Օբամայի հետ, որ նրանք կքննարկեն դարաբաղյան գործընթացի կարգավորման ներկայիս փուլը և վերջին առաջարկությունները: Կազմակերպելով սադրանքը՝ Ադրբեջանը փորձում է ցույց տալ այդ երկրներին, որ համաձայն չէ բանակցությունների տվյալ փուլի հետ»², - ասել է Ռուբեն Սաֆարյանը:

Նրա կարծիքով, «կամ Ադրբեջանում կան տվյալ առաջարկության շատ հակառակորդներ, կամ պատճառը երրորդ կողմի խորհուրդն է»: Թվում է, այդպիսի «խորհրդատու» տվյալ դեպքում կարող էր լինել Անկարան:

Այն բանից հետո՝ երբ հունիսի 17-ին Սանկտ-Պետերբուրգում կայացավ Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահների եռակողմ հանդիպումը, դիտորդների գնահատականով Իլիամ Ալիևը կփորձեր ինչոր կերպ վրեժխնդիր լինել Սանկտ-Պետերբուրգում իր դիվանագիտական «պարտության համար»³: Արդեն հունիսի 18-ին մոտ 23:30-ին Չայլու գյուղի շրջանում Արցախի տարածք ներխուժեց զինված հետախուզական խումբ, որին հաջողվեց հասնել Ղարաբաղի և Ադրբեջանի զինված ուժերի շփման գծի հյուսիսարևելյան հատվածին: Այնտեղ այն նկատվեց դիրքայինների կողմից: Մերձամարտ ծավալվեց, որի արդյունքում դիվերսիոն խմբի առաջխաղացումը կասեցվեց: Ընդհարման տեղում թողնելով մեկ դիակ և զինամթերք՝ թշնամին նահանջեց:

«Հատկանշական է, որ հերթական լուրջ պատահարը հակամարտող կողմերի շփման գծում տեղի ունեցավ անմիջապես Հայաստանի, Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահների եռակողմ հանդիպումից հետո, հատկապես, երբ տվյալ հանդիպման ժամանակ Իլիամ Ալիևը պատրաստակամություն հայտնեց շարունակել բանակցային գործընթացը դարաբաղյան հակամարտության շրջանակներում: Իր հերթին Մերժ Սարգսյանը հայտարարեց, որ այդ սադրանքի պատճառով հայկական կողմը չի պատրաստվում վերանայել իր դիրքորոշումները, քանի որ գիտակցաբար գնում է բանակցությունների և ունի հստակ նպատակ: Ադրբեջանական կողմի հայտարարության համաձայն, ինչպես միշտ, առաջինը հարձակվել է Հայաստանը: Բայց «Այդ դեպքում ինչու՞ ադրբեջանցի դիվերսանտի դիակը հայտնաբերվել է ԼՂՀ տարածքում»⁴ և ԼՂՀ ու Ադրբեջանի ՁՈՒ շփման գծում տեղի ունեցած պատահարից հետո պաշտոնատար անձանց հնչեցրած հայտարարություններն ու կոչերը հասցեագրված էին առաջին հերթին Ադրբեջանին, և դա, փաստորեն դեղին քարտ էր Բաքվին: Դրա մասին հայտարարեց Հայաստանի արտաքին գործերի նախարար Էդվարդ Նալբանդյանը:

Հունիսի 18-ի Ադրբեջանի դիվերսիայի վերաբերյալ մեկնաբանություններ է արել նաև

պաշտպանության նախարար Սեյրան Օհանյանը. «Եթե դա կազմակերպված դիվերսիա չէ, նշանակում է՝ ինքնագլուխ արարք է, և ապացուցում է մեր կանխատեսումները այն մասին, որ ոգևորվելով իր ռազմական սարքավորումների քանակությունից՝ Ադրբեջանը ընդունակ չէ դեկավարել սեփական զինված ուժերը և հրամանատարներին»⁵: Իսկ Սինսկի ԵԱՀԿ խմբի հանդիպման ժամանակ ԼՂՀ նախագահ Բակո Սահակյանը հերթական անգամ հաստատեց Արցախի հավատարմությունը հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը, իսկ Ադրբեջանի կողմից նորմերի խախտումները միայն բացասական կանդրադառնան կարգավորման գործընթացի վրա, մինչդեռ «Արցախի անկախությունն ու անվտանգությունը ենթակա չէ քննարկման»⁶:

Ամեն դեպքում, եթե նույնիսկ «պետերբուրգյան առաջարկությունը իրականում գոյություն է ունեցել, ապա, ինչպես կարծում է «Նովոյե Վրեմյա» թերթը, այն մեզ համար ավելի ընդունելի է, քան Բաքվի: Թերթում այս հարցը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպ. «Արդյ՞ոք Մոսկվայի «սեպարատական» ջանքերը Վաշինգտոնի և Փարիզի անհավանությունները չեն արժանանա: Ամեն ինչից երևում է, որ վերջին տարվա ընթացքում Միացյալ Նահանգները և Ֆրանսիան բանակցություններում գիտակցված նախաձեռնությունը զիջել են Ռուսաստանին: Քանի դեռ ամերիկյան համանախագահը Մեթյու Բրայդան էր, ամեն ինչ այլ էր: Այն ժամանակ առաջնությունը ամերիկացիներին էր և ռուսները դրա հետ չէին վիճում»⁷, - գրում է «ՆՎ»-ն:

Այն փաստը, որ ներկայումս Ռուսաստանն է միանձնյա կրում միջնորդական առաքելությունը, Պետերբուրգում ասուլիսի ժամանակ հաստատեց արտգործնախարար Էդվարդ Նալբանդյանը: Այսինքն՝ խոսքը կրկին գնում է Հայաստան-Ադրբեջան-Ռուսաստան եռակողմ ձևաչափի մասին: Միացյալ Նահանգներն ու Ֆրանսիան այդ ձևաչափում բացակայում են: Սակայն դա բոլորովին չի նշանակում, որ մյուս համանախագահները գործընթացի վերաբերյալ տեղեկացված չեն: Հիմնական սկզբունքների մասին համաձայնության պրեամբուլայի տեքստի վերաբերյալ Մոսկի պայմանավորվածությունը նույնպես իրականացավ առանց ամերիկացիների ու ֆրանսիացիների մասնակցության: Սակայն նրանք բոլորովին դեմ չէին և միայն ողջունում էին ռուսների հաջող գործողությունները:

Հունիսի 26-ին «Գոլոս Արմենիի» թերթը գրում է, որ աղբբեջանաթուրքական համաձայնեցված քարոզչությունը շարունակում է իր լայնածախ հարձակումը Հայաստանի և Ղարաբաղի վրա: Այդ քարոզչության հավատարիմ մունետիկներից է ԵՆԽՎ թուրք նախագահ Մեվլյուտ Չավուշոլլին: Նա ոչ միայն շարունակում է ջանքեր գործադրել Ղարաբաղի հարցով ԵՆԽՎ ենթակոմիտեի վերակենդանացման համար, որպեսզի ավելորդ անգամ սակարկի ղարաբաղյան հարցի շուրջ, այլև արդեն հայտարարություններ է անում այն մասին, որ հայ-թուրքական երկխոսությունը շարունակություն կունենա միայն այն դեպքում, երբ Երևանը կիրառվի «Սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ պարունակվող նախապայմաններից և հայկական գործերի գրավյալ տարածքներից դուրս բերելուց հետո»⁸, քանի որ ամբողջ աշխարհը կընդունի, որ առանց դրա տարածաշրջանում կայունություն հնարավոր չէ:

Հայաստանի համար «Թիվ մեկ խնդիրն է ԼՂՀ միջազգային ճանաչումը»⁹: Սակայն չնայած նրան, որ Հայաստանի ազգային անվտանգության ուշադրության կենտրոնում է գտնվում Հայաստանի սահմանների անվտանգության մակարդակը, ինչպես նաև ռազմական արդյունաբերության զարգացումը, - գրում է «Հայաստանի Հանրապետություն»¹⁰ թերթը, օգոստոսի 31-ի վաղ առավոտյան աղբբեջանական կողմը ձեռնարկել է դիվերսիայի հերթական փորձ, Աղբբեջանի և ԼՂՀ ՁՈՒ շփման գծում՝ Վերին Չայլու բնակավայրի շրջանում: Ծավալված մերձամարտի արդյունքում ԼՂՀ Պաշտպանության Բանակի զինծառայողներից մեկը վիրավորվել է: Այնուհետև, սեպտեմբերի 4-ին Լեռնային Ղարաբաղի և Աղբբեջանի զինված ուժերի շփման գծում հյուսիսարևելյան ուղղությամբ՝ Ջրաբերդ բնակավայրից երկու կիլոմետր հեռու աղբբեջանական կողմը ձեռնարկեց հետախուզողիվերսիոն հարձակման հերթական փորձ: Ձեռնարկված միջոցառումների և ծավալված մերձամարտի արդյունքում աղբբեջանական ուժերը ետ շարտվեցին՝ թողնելով մեկ զինծառայողի դիակ: Սակայն, նման սադրանքները, որոնք նպատակ ունեն խափանել ղարաբաղյան կարգավորման բանակցային գործընթացը, չեն ստանում համապատասխան գնահատական միջազգային հանրության կողմից:

Ըստ երևույթին, սույն թվականի օգոստոսին՝ Հայաստանի և Ռուսաստանի նախագահներ

Սերժ Սարգսյանի և Դմիտրի Մեդվեդևի միջև տեղի ունեցած Երևանյան բանակցությունների արդյունքները «չուրախացրին» Իլիամ Ալիևին: Նախագահները ստորագրեցին համաձայնագիր, ըստ որի ռուսական զինվորականները ոչ միայն պարզապես պահպանեցին իրենց բազան Գյումրիում մինչև 2044 թիվը, այլև պարտավորվեցին օգնության գալ Հայաստանին զինված հակամարտության դեպքում: Հաշվի առնելով, որ ղարաբաղյան խնդրի պատճառով Բաքուն և Երևանը մինչ այժմ տեխնիկապես գտնվում են պատերազմի մեջ, այդ համաձայնությունը ծայրաստիճան մտահոգեց Աղբբեջանին: Եվ ամենից առաջ մեծ մասամբ դրանով է բացատրվում այն շտապողականությունը, որով Դմիտրի Մեդվեդևը որոշեց այցելել նաև Բաքու: «Ռուսաստանի համար շատ կարևոր է կայունության պահպանումն այստեղ՝ Կովկասում: Ռուսաստանը կովկասյան երկիր է, կասպյան երկիր է: Մեր մոտակա հարևան և ընկեր Աղբբեջանի հետ հարաբերություններ կառուցելու ժամանակ մենք ելնում ենք հենց դրանից: Այդ պատճառով մենք շահագրգռված ենք նրանում, որ այստեղ խաղաղություն և կարգ լինի: Հենց այս պլանում նաև պետք է քննարկել այն լուծումը, որը կայացավ Հայաստանի և այցի ժամանակ, այն է Հայաստանում ռուսական զինվորական բազայի մնալու ժամկետների երկարացման համապատասխան համաձայնագիրը: Այլ ստորջրյա կամ ուրիշ նկատառումներ գոյություն չունեն»¹¹, - հայտարարեց Ռուսաստանի նախագահը՝ ի պատասխան աղբբեջանցի լրագրողի, նրա Հայաստան պետական այցի ընթացքում օգոստոսի 20-ին ստորագրված պայմանագրի վերաբերյալ հարցի :

ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ՝ ՌԴ նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի ղարաբաղյան հարցի միայն խաղաղ ճանապարհով լուծման վերաբերյալ կոչերից և հիշատակումներից մի քանի ժամ անց Աղբբեջանի ղեկավարությունը հերթական անգամ «... ցույց տվեց իր իրական դեմքը և սեփական քաղաքացիների կյանքի գնով կազմակերպեց սադրիչ գործողություններ: Յինիզմը, որով կատարվել է հունիսի 18-ի սադրանքը, այսօր կրկնապատկվեց», - նշեց Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարի տեղակալ Շավարշ Քոչարյանը:

Աղբբեջանական բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց բազմաթիվ հայտարարությունները ցույց են տալիս Բաքվի ապակառուցողական

արտաքին քաղաքականության հեռանկարի միատեսակությունը: Օրինակ՝ 2010 թվականի ապրիլի 15-ին Ադրբեջանի նախագահ Իլիամ Ալիևը երկրի կառավարության նիստի ժամանակ հայտարարեց, որ առանց իրենց համաձայնության ոչ ոք չի ճանաչի Լեռնային Ղարաբաղը: Իր այս հայտարարությամբ Ադրբեջանը հերթական անգամ անարգանք ցուցաբերեց ինչպես այլ երկրների ինքնիշխանության, այնպես էլ միջազգային իրավունքի նորմերի նկատմամբ: Ստացվում է, որ այլ երկրները ևս պետք է Բաքվից թույլտվություն հարցնեն իրենց արտաքին քաղաքականության համար:

Վերջին ժամանակներս աճում է Բաքվի ադմինիստրացիայի պաշտոնական ներկայացուցիչների կողմից ցնորային մեղադրանքների և ուլտիմատումների քանակը ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահ երկրների՝ Ռուսաստանի, ԱՄՆ - ի, Ֆրանսիայի, նաև ամբողջ աշխարհի հանրության՝ ներառյալ նրա դաշնակից Թուրքիայի հասցեին:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, ինչպես նաև համաշխարհային հանրության հետ հակամարտությունը անխուսափելիորեն Ադրբեջանին դատապարտում է պետության մարզինալային վիճակի, որը դուրս է մնում համաշխարհային քաղաքակրթական տարածությունից իսկ Ադրբեջանի և ԼՂՀ փոխադարձ արհամարհանքը, ընդհակառակը, թույլ կտա Բաքվին ազդել համաշխարհային քաղաքականության վրա:

Արդեն կայացվել է ՄԱԿ-ի Միջազգային դատարանի վճիռը, և, ինչպես և պետք էր ակնկալել, դատարանը ճանաչեց Կոստվոյի ալբանացիների՝ սեփական պետության կառուցման իրավունքը: Գատարանի որոշումը անտեսեց պատմությունը, Կոստվոյի տարածքում ալբանացիների հայտնվելու հանգամանքները, սերբերի՝ երկրամասի բնիկ ժողովրդի, դեպորտացիաները (արտաքսումները) և կոստվոյի ալբանացիների մեծամասնությունը դառնալը: Առավել ևս, դատարանի որոշումը անտեսեց նաև այն ճշացող փաստը, որ դրա ընդունման պահին Կոստվոն արդեն երկար տարիներ գտնվում է ՆԱՏՕ-ի զինվորական հովանու տակ, այսինքն՝ Կոստվոյի և իր բնակչության անվտանգությունը ապահովվում է կողմնակի պետությունների զինված ուժերի կողմից: Աներկբա է, որ Միջազգային դատարանի որոշումը հիմնվում է ոչ թե օրենքի, այլ ուժի վրա: Այն պետությունների ուժի, որոնք խիստ շահագրգռված էին սկզբում Հարավսլավիայի, իսկ

այժմ Սերբիայի մասնատման մեջ: Եվ այդ որոշման մեջ ավելի շատ քաղաքականություն է, քան իրավունք: Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, տվյալ որոշումը պետք է դարձնել նախադեպ: Գատարանի որոշումը, անխուս, իրավունք է տալիս ԼՂՀ համար նախադեպի և ամրապնդում է Ստեփանակերտի և Երևանի դիրքերը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ճանաչման իրավականության վերաբերյալ ապագա քննարկումներում: Հայկական պետությունների համար այնքան ավելի հեշտ կլինի խոսել ԼՂՀ ճանաչման հիմնավորումների իրավականության մասին, որքան ավելի շատ օրենքի խախտումներով կճանաչվի կոստվոյիների՝ սեփական պետություն ունենալու իրավունքը:

Իրոք, սկսած 1991թ.-ից ոչ մի պետության կամ միջազգային օրգանի չի հաջողվել կասկածի տակ դնել Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ճանաչման իրավականությունը: Այժմ այդ հանգամանքը, հատկապես Կոստվոյի անկախության ձեռքբերումից հետո հատուկ նշանակություն է ստանում: ԼՂՀ ճանաչման հռչակագիրը ընդունվել է բոլոր մակարդակների օրինական ընտրված ժողովրդական պատգամավորների համատեղ սեփայի ժամանակ՝ գյուղական խորհուրդների պատգամավորներից մինչև ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի պատգամավորները: Չսահմանափակվելով դրանով՝ ԼՂՀ-ն անցկացրեց համաժողովրդական անկախության հանրաքվե, որի արդյունքում ԼՂՀ բնակչությունը գրեթե միաձայն՝ 99.89% արտահայտվել են ԼՂՀ անկախության օգտին: Կոստվոյում, ինչպես հայտնի է, հանրաքվե չի իրականացվել, և դատարանի որոշումը ընդունվել էր միայն զինված զործողությունների ժամանակ ծնված «Կոստվոյի ինքնավարման ժամանակավոր ինստիտուտի» հռչակագրի հիման վրա:

Այսպիսով, աշխարհի գերագույն արբիտրաժային (դատավարական) մարմինը թույլ է տալիս մեզ ավելի համառորեն պայքարել ԼՂՀ պետական ինքնիշխանության ճանաչման համար: Օրինական Սերբիային իր անկախությունը հռչակած անօրեն գոյացությունը ստացել է նման ճանաչում: Ի՞նչ ճանապարհով է այդ որոշումն ընդունվել, և ու՞մ շահերն է այն արտացոլում՝ մեզ արդեն չպետք է անհանգստացնի: Ավելի կարևոր է աշխարհին ճիշտ մատուցել ակնհայտը՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, և՛ իրավական, և՛ պատմական տեսանկյունից, անհամեմատ ավելի շատ հիմ-

քեր ունի համաշխարհային հանրության կողմից պետական անկախության ճանաչման համար: ԼՂՀ ճանաչման գործընթացի ձգձգումը ոգեշնչում է պետություն-ուզուրպատորին՝ Ադրբեջանական հանրապետությանը, և թույլ է տալիս նրան ԼՂՀ նկատմամբ զինված ագրեսիա ծրագրել: Այդ դեպ-

քում ԼՂՀ-ն իրավունք ունի միջոցներ ձեռք առնել ոչնչացնելու հակառակորդին: Առանց տարբեր միջազգային կառույցների կարծիքը հաշվի առնելու, որոնց անմասն դիրքորոշումը վերածվում է Սերժավոր Արևելքի տարածաշրջանի խաղաղության համար լուրջ վտանգի:

¹ Տե՛ս Ադրբեջանցիները կրկին կրակում են, «Հայկական ժամանակ», 2010, հունիսի 23:

² Տե՛ս Խանբաբյան Ա. Նոր «սանկտ-պետերբուրգյան առաջարկությունները» կարգավորման գործընթացում ստեղծեցին «նախադրյալներ առաջխաղացման համար», «Նովոյե Վրեմյա», 2010, հունիսի 26:

³ Տե՛ս Մարգարյան Ռ. Գիվերսիա, «Գոլոս Արմենիի», 2010, հունիսի 22:

⁴ Տե՛ս Գ.Ա. Այդ դեպքում ինչու ադրբեջանցի դիվերսանտի դիակը հայտնաբերվել է ԼՂՀ տարածքում, «Ազգ», 2010, հունիսի 23:

⁵ Տե՛ս Ադրբեջանը չի կարող վերահսկել իր հրամանատարներին, «Ազգ», 2010, հունիսի 23:

⁶ Տե՛ս Արցախի անկախությունը և անվտանգությունը ենթակա չէ քննարկման, «Հայաստանի Հանրապետություն», 2010, հուլիսի 3:

⁷ Տե՛ս Երկանյան Ա. «Պետերբուրգյան առաջարկությունները» հիասթափեցրին Ալիևին, «Նովոյե Վրեմյա», 2010, հունիսի 29:

⁸ Տե՛ս Մարգարյան Ռ. Ստի մեջ թաղված Ադրբեջանը, «Գոլոս Արմենիի», 2010, հունիսի 26:

⁹ Տե՛ս Համար առաջին խնդիրը ԼՂՀ միջազգային ճանաչումն է, «Առավոտ», 2010, հուլիսի 2:

¹⁰ Տե՛ս Նոր ծրագրեր, «Հայաստանի Հանրապետություն», 2010, հունիսի 26:

¹¹ Տե՛ս www.regnum.ru, 2010, սեպտեմբերի 3:

ՊԵՐՃ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀՈՂԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդկային հասարակության համար հողը հանդիսանում է բնական այն կարևորագույն արժեքներից մեկը, որը ծառայում է առաջին հերթին որպես արտադրության հիմնական միջոց, այնուհետև որպես օպերացիոն բազիս՝ ցանկացած տեսակի գործունեության համար, և որպես բնական լանդշաֆտ: Հողի մշված առանձնահատկությունների շնորհիվ է, որ այն մշտապես առանցքային մշակակություն է ունեցել հասարակական ֆորմացիաների ձևավորման և զարգացման գործընթացում, և հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձևը մշտապես պայմանավորել է հասարակական հարաբերությունների զարգացման հիմնական ուղղությունները:

Հաշվի առնելով հասարակական հարաբերությունների վրա ազդելու հողային հարաբերությունների հսկայական ներուժը՝ տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր կերպ են կարգավորվել հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հետ կապված հարաբերությունները: Մի դեպքում հնարավորին չափ սահմանափակվել է այդ իրավունքը՝ հանելով հողը քաղաքացիական շրջանառությունից, մեկ այլ դեպքում դարձել է քաղաքացիական շրջանառության լիարժեք օբյեկտ՝ առանց հաշվի առնելու դրա առանձնահատկությունները:

Այս տեսակետից կարևորվում է համեմատականի անցկացումը ներկա և խորհրդային ժամանակաշրջանում ձևավորված հողային հարաբերությունների միջև՝ վեր հանելով օրենսդրության զարգացման ուղղությունները, և այդ հարաբերությունների բնույթին տրված տեսական գնահատականները:

Խորհրդային իրողությունն այն էր, որ հողը հայտարարված էր պետության բացառիկ սեփականություն, և հանված էր քաղաքացիական շրջա-

նառությունից: Այս պայմաններում սեփականության իրավունքի և դրա տարրերի սահմանումը բարդանում է՝ ստեղծված հարաբերությունների առանձնահատուկ և ձևավորված պատկերացումներին ոչ համահունչ լինելու հանգամանքով:

Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի առանձնահատկությունները քննարկելիս առաջին հերթին անհրաժեշտ է անդրադարձ կատարել խորհրդային իշխանության կողմից ընդունված առաջին դեկրետներից մեկին՝ 1917 թվականի հոկտեմբերի 26-ին աշխատավորների և զինվորականների խորհուրդների համառուսաստանյան երկրող համագումարի կողմից գիշերվա ժամը 2-ին ընդունված «Հողի մասին» դեկրետին¹ (այսուհետ՝ նաև Դեկրետ), որի ընդունումով Ռուսաստանում սկիզբ դրվեց ագրարային հեղափոխությանը՝ հող նախապատրաստելով հողագործության և տնտեսվարման սոցիալիստական ձևերին անցում կատարելու համար:

Դեկրետի 1-ին հոդվածով հռչակվում է. «Հողի նկատմամբ կալվածատիրական սեփականությունը վերացվում է անհապաղ՝ առանց որևէ փոխհատուցման»:

Այս դրույթը բոլշևիկների առաջ քաշած կարգախոսներից մեկն էր, և ստեղծված պայմաններում հողի նկատմամբ կալվածատիրական սեփականության վերացումը ուներ քաղաքական մեծ նշանակություն:

Հողի նկատմամբ մասնավոր սեփականության վերացման վերաբերյալ ավելի ծավալուն ձևակերպում է պարունակում Դեկրետի անբաժանելի մասը կազմող գյուղացիական հրահանգը (крестьянский наказ), որի 1-ին և 2-րդ կետերի համաձայն.

«1. Հողի նկատմամբ մասնավոր սեփակա-

նությունը վերացվում է ընդմիջտ. հողը չի կարող նվիրվել, գնվել, վարձակալության տրվել կամ գրավադրվել, այլ կերպ օտարվել: Ամբողջ հողը՝ պետական, թագավորապատկան, վանքապատկան, վարձակալված, մայրատային, մասնավոր-սեփականատիրական, հանրային, գյուղացիական և այլն, անհատույց օտարվում է, վերածվում է համազգային ունեցվածքի և անցնում է դրա վրա աշխատողների օգտագործմանը»,

«2. Ամբողջ ընդերքը՝ հանքաքարերը, նավթը, քարածուխը, աղը և այլն, ինչպես նաև համապետական նշանակություն ունեցող անտառները և ջրերը անցնում են պետության բացառիկ օգտագործմանը: Բոլոր փոքր գետերը, լճերը, անտառները և այլն անցնում են համայնքների օգտագործմանը՝ դրանք տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից կառավարվելու պայմանով»:

Դեկրետի ընդունմամբ երկրում հաստատվում են բոլորովին նոր հողային հարաբերություններ, տեղի է ունենում հողի, ընդերքի, անտառների և ջրերի ազգայնացում, դրանք հայտարարվում են խորհրդային պետության բացառիկ սեփականություն: Դա նշանակում էր, որ այդուհետ նշված օբյեկտների սեփականատեր այլ մարմին, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ՝ բացի պետությունից, լինել չէր կարող: Քաղաքացիներին և կազմակերպություններին վերապահվում է դրանց նկատմամբ միայն օգտագործման իրավունք՝ հատկացման հիմքերով:

Հողի մասին դեկրետով ոչ միայն սահմանվեց պետական սեփականության իրավունքը հողի, ընդերքի, անտառների և ջրերի նկատմամբ, այլև սահմանվեց պետության սեփականության իրավունքը գյուղատնտեսական ձեռնարկությունների և գյուղատնտեսական գույքի նկատմամբ: Նշվածի մասին են վկայում գյուղացիական հրահանգի 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ կետերը:

Դեկրետը պարունակում էր հողօգտագործման իրավունքի և դրա ձևերի մասին առանձին դրույթներ ևս: Մասնավորապես, գյուղացիական հրահանգի 6-րդ, 7-րդ և 8-րդ կետերի համաձայն՝ հողի օգտագործման իրավունք ստանում էին այն բոլոր քաղաքացիները, որոնք ցանկություն կհայտնեին իրենց ընտանիքի օգնությամբ կամ ընկերակցությունների կազմում սեփական ուժերով մշակել հողը: Վարձու աշխատանքի օգտագործումն արգելվում էր:

Ինչ վերաբերում է հողամասերի բաժանման

նր, ապա սահմանված էր, որ աշխատավորների միջև հողը պետք է բաժանվի հավասարության հիմունքներով, իսկ հողօգտագործման ձևը կարող էր ինքնուրույնաբար որոշվել գյուղացիների կողմից՝ ծխային, խուտորային, համայնքային կամ արտելային:

«Հողի մասին» դեկրետի 5-րդ հոդվածով սահմանվում էր, որ շարքային գյուղացիների և կազակների հողերը չեն բռնագրավվում: Այսինքն՝ Դեկրետը նպատակաուղղված չէր բոլոր օգտագործողներից անխտիր հողի բռնագրավմանը: Այն ուղղված էր հիմնականում խոշոր հողատերերի դեմ, և շարքային հողօգտագործողների շահերը չպետք է տուժեին հողի ազգայնացման գործընթացում:

Այսպիսով, Դեկրետի ընդունմամբ հիմք դրվեց նոր՝ սոցիալիստական հողային իրավահարաբերությունների ծավալմանը, և դրա հետ մեկտեղ՝ հողային իրավունքի՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն ճյուղի առաջացմանը:

Դեկրետում ամրագրված դրույթները հետագայում իրենց արտացոլումը ստացան խորհրդային պետության մի շարք այլ իրավական ակտերում: Մասնավորապես, ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի² 21-րդ հոդվածի համաձայն.

«Հողը հանդիսանում է պետության ունեցվածքը և չի կարող լինել մասնավոր շրջանառության օբյեկտ: Հողի տիրապետումը թույլատրվում է միայն օգտագործման իրավունքով»: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի առանձնահատկությունները ընդհանուր գծերով արտացոլված էին նաև 1924 թվականի հունվարի 31-ին ընդունված ԽՍՀՄ Սահմանադրության³ մեջ: Ի տարբերություն ԽՍՀՄ 1924 թվականի Սահմանադրության, 1936 թվականի Սահմանադրության⁴ առաջին գլխում, որն անվանված էր «Հասարակական կառուցվածքը» արդեն իսկ հստակ ամրագրված էր, որ հողը, ընդերքը, ջրերը, անտառները հանդիսանում են պետական սեփականություն, համազգային ունեցվածք:

ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի նշված դրույթից որոշակի առումով կարելի է եզրահանգումներ կատարել հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի բովանդակությունը կազմող տարրերի վերաբերյալ, որոնց հարցը հողի ազգայնացման և Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի սահմանման պայմաններում պետք է դրվեր այլ կերպ⁵:

Այս միտքն ավելի վաղ զարգացվել և վերլուծվել էր պրոֆեսոր Լ. Ի. Դեմբոյի կողմից «Խորհրդային ջրային օրենսդրության հիմնական խնդիրները» աշխատությունում: Մասնավորապես, Դեմբոն գտնում էր, որ Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի շրջանակներում տիրապետման իրավունքը, որպես սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր, չի դրսևորվում, քանի որ Խորհրդային իրավունքում այն չունի ինքնուրույն նշանակություն: Դեմբոյի կարծիքով, հողի ազգայնացման և դրա նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի հաստատման պայմաններում «հողի տիրապետում» տերմինն ընդհանուր առմամբ անընդունելի է Խորհրդային իրավունքի համար, և հողի տիրապետումը չի կարելի դիտարկել հողօգտագործման իրավունքից անջատ՝ որպես ինքնուրույն իրավունք: Նա նշում էր, որ պետություն-սեփականատերը առանձին ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրամադրում է միայն հողի օգտագործման, այլ ոչ թե տիրապետման իրավունքը, ուստի տիրապետման իրավագործությունը, որպես հողի և ջրերի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր սահմանելը, գուրկ է իրավական նշանակությունից⁶:

Պրոֆեսոր Դեմբոյի կողմից առաջարկվում էր տիրապետման իրավունքի փոխարեն, որպես սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր սահմանել պետական միասնական հողային ֆոնդի կառավարումը:

Գ.Ա. Ակսենենոկը, քննադատելով Դեմբոյի նշված մոտեցումը, գտնում էր, որ տիրապետման իրավագործությունը Խորհրդային Միությունում հանդիսանում է հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի տարրերից մեկը և ունի կարևոր իրավական նշանակություն: Մասնավորապես, հենվելով ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի վրա, հեղինակը նշում է, որ մասնավոր անձանց համար տիրապետման իրավունքը օգտագործման իրավունքից անջատ ինքնուրույն նշանակություն չունի, իսկ պետության համար հողի տիրապետումն ունի բոլորովին այլ նշանակություն և բովանդակություն: Այսինքն՝ այստեղ արդեն չենք կարող ասել, որ պետությունը՝ հողի սեփականատերը, տիրապետում է հողը միայն այն ժամանակ, երբ օգտագործում է: Հողի նկատմամբ տիրապետման իրավունքը պետությունն իրականացնում էր Խորհրդային Միության ողջ տարածքում՝ հողի բա-

ցառիկ սեփականատերը լինելու փաստի ուժով՝ անկախ այն հանգամանքից՝ ում է ամրացված այդ հողը: Եվ այս տեսանկյունից տիրապետման իրավունքը, որպես պետության՝ հողի սեփականատիրոջ, իրավագործություն, հանդես է գալիս որպես հողի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի ինքնուրույն տարր:

Այս առումով, չի կարելի չհամաձայնել հեղինակի հետ, քանի որ, ՌՍՖՍՀ 1922թ. քաղաքացիական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածից ելնելով, հնարավոր չէ այլ եզրահանգումներ կատարել: Նշված հոդվածն ինքնին տիրապետման իրավունքը պայմանավորում է օգտագործման իրավունքով՝ դիտելով դրանք որպես անբաժանելի տարրեր, ինչը նշանակում է, որ բոլոր սուբյեկտների համար, բացի պետությունից, տիրապետման իրավունքը կարող է դրսևորվել բացառապես օգտագործման իրավունքի հետ շաղկապված և դրանով պայմանավորված:

Գ.Ա. Ակսենենոկը նշում է, որ հողի ազգայնացման և հողի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի սահմանման պայմաններում, ԽՍՀՄ-ում հողի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի տարրերն են հանդիսանում տիրապետման, տնօրինման, կառավարման և օգտագործման իրավագործությունները⁷: Այսինքն՝ հեղինակը, չբացառելով սեփականատիրոջ երեք հիմնական իրավունքից և ոչ մեկը, առանձնացնում է կառավարումը որպես ինքնուրույն տարր և դիտարկում առանձին:

Սակայն անհրաժեշտ է նկատել, որ հեղինակը, անդրադարձ կատարելով հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի տարրերին, մեկնաբանելով դրանցից յուրաքանչյուրի բովանդակությունը, տիրապետման իրավագործության առանձնահատկությունները ներկայացրել է բավականին ընդգրկուն և տարածական հասկացությունների շրջանակներում: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի այս տարրը քննարկվում է միայն մեկ օրինակով՝ նշելով, որ հողի տիրապետման իրավունքի դրսևորում է հանդիսանում Խորհրդային պետության կողմից հողերի առանձին կատեգորիաների իրավական ռեժիմի սահմանումը, կամ էլ հողօգտագործողների իրավունքների և պարտականությունների սահմանումը⁸:

Նշված մոտեցումը, սակայն, վիճելի կարելի է համարել այն առումով, որ պետության կողմից հողերի առանձին կատեգորիաների իրավական ռեժիմի սահմանումը, կամ էլ հողօգտագործողների

իրավունքների և պարտականությունների սահմանումը կարող են դիտարկվել նաև որպես կառավարման իրավագործության դրսևորում:

Այնուամենայնիվ, հեղինակի մոտեցումները հողի տիրապետման իրավունքի վերաբերյալ պարզ են և մեծամասամբ համընկնում են ժամանակակից քաղաքացիական իրավունքում տիրապետման իրավունքին տրված բնորոշմանը, որի համաձայն՝ տիրապետումը գույքի գտնվելն է սեփականատիրոջ տնտեսությունում, նրա փաստացի տնտեսական իշխանության ներքո: Այսինքն՝ տիրապետման իրավագործությունը գույքն իր տնտեսական իշխանության ներքո, սեփական տնտեսությունում պահելու օրենքի վրա հիմնված հնարավորությունն է՝:

Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի բովանդակության հիմնահարցերին անդրադարձ է կատարել նաև Ա.Մ. Տուրուբիները, ով գտնում էր, որ այն հանգամանքը, որ հողի նկատմամբ պետությունը միաժամանակ իրականացնում է և՛ սեփականատիրոջ, և՛ քաղաքական սուվերենի իրավագործություններ, չի կարող հիմք հանդիսանալ այն պնդումների համար, որ հողի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության պայմաններում սեփականության իրավունքի տարրերը դրսևորվում են ոչ լիարժեքորեն: Նրա պնդմամբ՝ պետություն-սեփականատիրոջ իրավագործությունների բնորոշումը պարտադիր չէ, որ համապատասխանի քաղաքացիական օրենսգրքի ձևակերպումներին¹⁰:

Ա. Մ. Տուրուբիները գտնում էր, որ քաղաքացիական օրենսգրքում առկա ձևակերպումները կարող են կիրառելի լինել պետության, որպես հողի սեփականատիրոջ, իրավասությունները բնորոշելու համար, սակայն դրանք չեն կարող սահմանափակել այդ իրավագործությունները¹¹: Հաշվի առնելով հողի՝ որպես սեփականության օբյեկտի, առանձնահատկությունները, հեղինակը գտնում էր, որ պետություն-սեփականատիրոջ իրավագործություններն են՝ տնօրինումը, հողերի կառավարումը, հողային հսկողությունը, օգտագործումը և տիրապետումը¹²:

Հատկանշական է, որ Ա. Մ. Տուրուբիները որպես հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի տարր առանձնացնում է հողային հսկողությունը: Հեղինակի կարծիքով, հողի օգտագործման նկատմամբ հսկողությունը կրում է առանձնահատուկ բնույթ և տարբերվում է հսկողու-

թյան այլ տեսակներից: Մասնավորապես, այդ առանձնահատկությունները Ա. Մ. Տուրուբիները տեսնում էր նրանում, որ հողի օգտագործման նկատմամբ հսկողությունը կոչված է պարզելու.

1. օրինակա՞ն է արդյոք տվյալ հողամասի օգտագործումը,

2. արդյո՞ք հողն օգտագործվում է դրան պատկառելի նշանակությանը համապատասխան,

3. արդյո՞ք հողն ընդհանրապես օգտագործվում է, թե՛ ոչ¹³:

Հողօգտագործման նկատմամբ հսկողության առանձնահատկությունները հեղինակի կողմից բավականին մանրամասն և հիմնավորված են ներկայացվում մենագրության մեջ, սակայն, ըստ էության, դա չի կարող բավարար լինել «հողային հսկողությունը» հողի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի առանձին տարր համարելու համար:

Հատկանշական են Ա. Մ. Տուրուբիների մտորումները հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտի վերաբերյալ: Քննարկելով Խորհրդային Միությունում հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտի հարցը՝ հեղինակը կատարում է եզրահանգումներ, որոնց արձագանքներն իրավաբանական գրականության մեջ եղել են ոչ միանշանակ: Մասնավորապես, Ա. Մ. Տուրուբիները գտնում էր, որ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սուբյեկտը մեկն է՝ Խորհրդային պետությունը, իսկ միութենական հանրապետություններն իրենց հողերի նկատմամբ ունեն տարածքային գերակայություն: Միաժամանակ, Ա. Մ. Տուրուբիները գտնում էր, որ տարածքային գերակայությունը հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հետ կապելը չի կարող ընդունելի համարվել, քանի որ միութենական հանրապետություններն իրենց տարածքային գերակայությունն իրականացնում են ոչ թե հողի նկատմամբ սեփականության իրավունք ունենալու ուժով, այլ ԽՍՀՄ Սահմանադրության համապատասխան դրույթների հիման վրա:

Ելնելով հեղինակի նշված մոտեցումներից՝ կարելի է հանգել այն եզրակացությանը, որ Խորհրդային Միությունում միութենական հանրապետություններն իրականացնում էին տարածքային գերակայություն ուրիշի հողի վրա: Լավ գիտակցելով նման մոտեցման անթույլատրելիությունը, Ա. Մ. Տուրուբիները առաջ է քաշում ֆեդերատիվ սեփա-

կանության կոնցեպցիան: Նա գրում է. «...Խորհրդային պետությանը պատկանող սեփականության իրավունքի օբյեկտները պատկանում են ինչպես ԽՍՀՄ-ին, այնպես էլ այդ միությունը կազմող միութենական հանրապետություններին: Ասվածը տարածվում է նաև հողի վրա: Հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքի սուբյեկտն է Խորհրդային պետությունը՝ ԽՍՀՄ-ը և դրա անդամները՝ միութենական հանրապետությունները: Միևնույն ժամանակ, միութենական հանրապետությունները ոչ թե հանդիսանում են հենց իրենց սահմանների ներսում գտնվող հողի սեփականատերը, այլ հանդիսանում են ԽՍՀՄ սահմաններում գտնվող ողջ հողի՝ միասնական պետական հողային ֆոնդի նկատմամբ պետական սեփականության իրավունքի մասնակից»¹⁴:

Խորհրդային պետության քաղաքացիական օրենսդրության հետագա զարգացումներում ևս պահպանվել են ներկայացված մոտեցումները: 1961 թվականի դեկտեմբերի 8-ին ընդունված ԽՍՀՄ և միութենական հանրապետությունների քաղաքացիական օրենսդրության հիմունքներով¹⁵, 1964 թվականին ընդունված ՌՍՖՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքով¹⁶, ինչպես նաև Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգրքով¹⁷ ամրագրված էին սեփականատիրոջ երեք իրավագործությունները, սակայն արդեն որևէ դրույթով չէր նախատեսվում տիրապետման և օգտագործման իրավունքների փոխկապվածությունը: Այդ հանգամանքը, սակայն, չէր կարող նշանակել, որ հողի տիրապետման իրավունքն արդեն ձեռք էր բերել ինքնուրույն իրավական նշանակություն և կարող էր հանդես գալ օգտագործման իրավունքից անջատ:

Ճիշտ է, քաղաքացիական օրենսդրությամբ նմանատիպ փոխկապակցվածություն արդեն չէր նախատեսվում, և կարծես կարելի էր պնդել, որ հողի սեփականատերը՝ պետությունը, կարող է տիրապետման իրավագործությունը տրամադրել այլ սուբյեկտների՝ կազմակերպությունների կամ քաղաքացիների: Սակայն 1968 թվականի դեկտեմբերի 13-ին ընդունված ԽՍՀՄ և միութենական հանրապետությունների հողային օրենսդրության հիմունքներով¹⁸ և դրա հիման վրա ընդունված միութենական հանրապետությունների հողային օրենսգրքերով հստակ ամրագրվում էր, որ ԽՍՀՄ-ում հողը գտնվում է պետության բացառիկ սեփականության ներքո և տրամադրվում է միայն օգտագործման:

Այսինքն, հողօգտագործողները չէին կարող

միայն տիրապետել հողը և չօգտագործել այն, և այդ իմաստով խորհրդային հողային իրավունքին հայտնի չէր «հողի տիրապետում» արտահայտությունը՝ որպես ինքնուրույն տարր: Սակայն, հողօգտագործողներն իրականացնում էին տիրապետման իրավագործությունը հենց հողի օգտագործման փաստի ուժով: Նրանք չէին կարող իրականացնել հողի օգտագործումը՝ չպահելով հողը իրենց տնտեսական իշխանության ներքո, չունենալով այն սեփական տնտեսությունում պահելու հնարավորություն¹⁹:

ԽՍՀՄ 1977 թվականի Սահմանադրության մեջ ևս առանձին հոդվածով անդրադարձ էր կատարվում պետության բացառիկ սեփականությունը հանդիսացող օբյեկտներին՝ հատուկ առանձնացնելով հողը, ընդերքը, ջրերը և անտառները²⁰:

1990 թվականի օգոստոսի 23-ին ընդունված «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրով²¹ երկրում դրվեցին նոր հողային հարաբերությունների հիմքերը: Հռչակագրի 7-րդ կետի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային հարստությունը՝ հողը, ընդերքը, օդային տարածությունը, ջրային և այլ բնական պաշարները, տնտեսական, մտավոր, մշակութային կարողությունները, նրա ժողովրդի սեփականությունն է: Դրանց տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման կարգը որոշվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով»: Այսինքն՝ արդեն իսկ հանվեցին երկրի հիմնական օրենքի մակարդակով դրված սահմանափակումները, որոնք վերաբերվում էին հողը տնտեսական շրջանառության մեջ մտցնելուն:

Ստեղծված հողային հարաբերություններում բեկում մտցրեց 1990 թվականի հոկտեմբերի 31-ին ընդունված և նույն թվականի դեկտեմբերի 1-ից ուժի մեջ մտած «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին» ՀՀ օրենքը²², որով սեփականության իրավունքի օբյեկտներ ճանաչվեցին հողը, ընդերքը, ջրերը և այլն, իսկ որպես սեփականության իրավունքի սուբյեկտներ՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, իրավաբանական անձինք և քաղաքացիները, այլ պետությունները, միջազգային կազմակերպությունները, օտարերկրյա իրավաբանական անձինք ու քաղաքացիները:

Միևնույն ժամանակ նշված օրենքով, առանց վերապահումների սահմանվեց, որ սեփականատերը իր հայեցողությամբ տիրապետում, օգտագործում և տնօրինում է իրեն պատկանող գույքը:

Այսինքն՝ հողը կրկին մտավ քաղաքացիա-

կան շրջանառության մեջ՝ որպես սեփականության իրավունքի օբյեկտ, և կարող էր պատկանել այդ հարաբերությունների մասնակիցներին սեփականության իրավունքով, ինչը խորհրդային ժամանակաշրջանում հանդիսանում էր պետության բացառիկ իրավագործությունը: Նույնաբովանդակ դրույթներ ամրագրվեցին 1991 թվականի հունվարի 22-ին ընդունված «Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների մասին» ՀՀ օրենքում²³, 1991 թվականի հունվարի 29-ին ընդունված ՀՀ հողային օրենսգրքում²⁴:

Օրենսդրության հետագա զարգացումներն ընթացան այն ուղղությամբ, որը նախանշվեց Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո ընդունված իրավական ակտերով և 1995 թվականին ՀՀ Սահմանադրության 28-րդ հոդվածով ամրագրվեց. «Յուրաքանչյուր ոք ունի սեփականության և ժառանգման իրավունք: Հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի»: Հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սահմանափակումը նախատեսվեց միայն օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց համար:

2005 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներից հետո ՀՀ Սահմանադրության²⁵ 31-րդ հոդվածում ամրագրվեց, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իր սեփականությունը. միաժամանակ պահպանվեց նաև օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց համար նախատեսված արգելքները՝ հողի սեփականության իրավունքից օգտվելու վերաբերյալ:

Նշված իրավական նորմերի վերլուծություններից պարզ է դառնում, որ Հայաստանի Հանրապետությունում հողի նկատմամբ կիրառվում է սեփականության իրավունքի ավանդական մոտեցումը, որի համաձայն՝ սուբյեկտիվ առումով սեփականության իրավունք նշանակում է՝ անհատի կամ կոլեկտիվի հնարավորությունը իր հայեցողությամբ և անկախ որևէ մեկից տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իր ունեցվածքը օրենքով սահմանված շրջանակներում և հասարակության տնտեսական կառուցվածքին համապատասխան²⁶:

Նշված մոտեցումը ժամանակակից իրավագիտության մեջ սպառիչ է համարվում և բխում է

ՄԱԿ-ի և Եվրախորհրդի շրջանակներում ընդունված մի շարք միջազգային իրավական ակտերի՝ սեփականության պաշտպանությանը նվիրված դրույթներից:

ՀՀ գործող հողային օրենսգրքի²⁷ 44-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց հողամասերի նկատմամբ սեփականության իրավունքը հողամասերն իրենց հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունքն է՝ օրենքով նախատեսված սահմանափակումների ու այլ պայմանների պահպանմամբ»: ՀՀ Հողային օրենսգրքում, սակայն, սահմանված չէ, թե ինչ են իրենցից ներկայացնում հողամասը տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավագործությունները:

1998 թվականի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի²⁸ 163-րդ հոդվածի համաձայն. «Սեփականության իրավունքը սուբյեկտի՝ օրենքով և այլ իրավական ակտերով ճանաչված ու պահպանվող իրավունքն է՝ իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրեն պատկանող գույքը:

Տիրապետման իրավունքը գույքը փաստացի տիրապետելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորություն է:

Օգտագործման իրավունքը գույքից դրա օգտակար բնական հատկությունները քաղելու, ինչպես նաև դրանից օգուտ ստանալու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է: Օգուտը կարող է լինել եկամտի, պտուղների, աճի, ծնաճի և այլ ձևերով:

Տնօրինման իրավունքը գույքի ճակատագիրը որոշելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է»:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն. «Ընտանեկան, աշխատանքային, բնական պաշարների օգտագործման ու շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընտանեկան, աշխատանքային, հողային, բնապահպան և այլ հատուկ օրենսդրությամբ», ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163 հոդվածը հավասարապես կիրառելի է նաև հողային հարաբերություններում տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման իրավագործությունների բովանդակության պարզման համար:

ՀՀ գործող հողային օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիներին, իրավաբանական անձանց կամ համայնքներին չպատկանող հողերը պետության սեփականությունն են: Միաժամանակ սահմանված է, որ պետությունը կարող է սեփականության իրավունքով հողամասեր գնել համայնքներից, քաղաքացիներից և իրավաբանական անձանցից:

Փաստորեն հողի նկատմամբ պետության սեփականության իրավունքը ճանաչված է օրենքի ուժով՝ այն բոլոր հողամասերի նկատմամբ, որոնք սեփականության իրավունքով չեն պատկանում այլ անձանց, և կարող է ծագել գործարքների հիման վրա: Այսինքն՝ հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հետ կապված հարաբերություններում պետությունը մի դեպքում հանդես է գալիս քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց և համայնքների հետ հավասար հիմունքներով, իսկ մյուս դեպքում արդեն դրսևորվում են պետության լիազորությունները՝ որպես պետական իշխանության սուբյեկտի: Սակայն այս երկակիությունը որևէ կերպ չի անդրադառնում սեփականության իրավունքի ծագումից հետո պետության լիազորությունների վրա:

Անկախ այն հանգամանքից, թե հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքը պետության համար ծագել է գործարքի հիման վրա, թե ճանաչ-

վել է օրենքի ուժով, Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես հողի սեփականատեր, օգտվում է իրավազորությունների այն ծավալից, որոնք նախատեսված են հողի սեփականատիրոջ համար: Այսինքն՝ հողի տիրապետման, տնօրինման և օգտագործման հետ կապված հարաբերություններին Հայաստանի Հանրապետությունը մասնակցում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ու համայնքների հետ հավասար իրավունքներով՝ իր իսկ կողմից սահմանված կարգով և պայմաններում:

Այսպիսով, ակնհայտ է, որ Խորհրդային Միությունում հողի ազգայնացման և դրա նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքի սահմանման պայմաններում, սեփականության իրավունքի տարրերը՝ տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման իրավազորությունները, չէին կարող լիարժեքորեն դրսևորվել: Պետության՝ որպես հողի սեփականատիրոջ՝ հողը տնօրինելու իրավասությունը դրսևորվում էր խիստ սահմանափակ այն առումով, որ հողը չէր կարող սեփականության իրավունքով պատկանել ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց: Ուստի իր սեփականությանը պատկանող հողի ճակատագիրը որոշելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունը կարող էր իրականացվել շատ սահմանափակ շրջանակներում:

Օգտագործված գրականություն

Իրավական ակտեր

1. Հռչակագիր «Հայաստանի անկախության մասին» /ընդունված 23.08.1990թ./, ՀՀԳ. S 1990/16:
2. ՀՀ Սահմանադրություն, ՀՀ ՊՏ 2005 (հատուկ թողարկ.), 05.12.2005:
3. «Հայաստանի Հանրապետությունում սեփականության մասին» ՀՀ օրենք /ընդունված 31.10.1990թ./, ՀՀԳ. S 1990/20, N Ն-0178-I:
4. «Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների մասին» ՀՀ օրենք /ընդունված 22.01.1991թ./, ՀՀԳ. S 1991/2, N Ն-0242-I:
5. ՀՀ հողային օրենսգիրք /ընդունված 29.01.1991թ./, ՀՀԳ. S 1991/2, N Ն-0248-I:
6. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք /ընդունված 05.05.1998թ./, ՀՀ ՊՏ 1998/17 (50), 10.08.98, N ՀՕ-239:
7. ՀՀ Հողային օրենսգիրք /ընդունված 02.05.2001թ./, ՀՀ ՊՏ 2001/17 (149), 15.06.01, N ՀՕ-185:
8. „Декрет о земле” Принят II Всероссийским Съездом Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов 27 октября 1917 года: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_zemle.htm:
9. Гражданский кодекс РСФСР 1922 г.: <http://civil-law.narod.ru/wist/gk22/vved.html>.
10. Основной закон (Конституция) Союза Советских Социалистических Республик, Принят второй сессией ЦИ СССР первого созыва 6 июля 1923 года и в окончательной редакции II съездом Советов СССР 31 января 1924 года: <http://ru.wikisource.org/wiki/>.
11. Конституция СССР (1936) редакция 5.12.1936г.: <http://ru.wikisource.org/wiki/>.
12. Закон СССР от 8 декабря 1961 г. „Об утверждении основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик”, Свод законов СССР, Том 2, М., изд-во „Известия”, 1984. С. 6-42.
13. Гражданский кодекс РСФСР (утв. ВЦ РСФСР 11.06.1964). <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=1838;p=3>.

14. Закон СССР от 13 декабря 1968 г. „Об утверждении основ земельного законодательства Союза ССР и союзных республик”, Свод законов СССР, Том 4. М., изд-во „Известия”, 1984. С. 45-66.

15. Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, առ 1-ը հունիսի 1977 թվականի փոփոխություններով ու լրացումներով, «Հայաստան» Հրատարակչություն, Եր., 1977:

Տեսական աղբյուրներ

1. Բարսեղյան Ս. Կ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2000, 285 էջ:

2. Аксенонок Г.А. „Право государственной собственности на землю в СССР”. Под редакцией проф. Казанцева Н.Д. Государственное издательство Юридической Литературы. М., 1950. С.307.

3. Турубинер А. М. Право государственной собственности на землю в советском союзе. Изд-во Московского университета, 1958. С.330.

4. Дембо Л.И. „Основные проблемы советского водного законодательства”. Изд-во Ленинградского государственного университета, 1948.

¹ Տե՛ս „Декрет о земле” Принят II Всероссийским Съездом Советов Рабочих, Солдатских и Крестьянских Депутатов 27 октября 1917 года: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_zemle.htm.

² Տե՛ս Гражданский кодекс РСФСР 1922 г.: <http://civil-law.narod.ru/wist/gk22/vved.html>.

³ Տե՛ս Основной закон (Конституция) Союза Советских Социалистических республик. Принят второй сессией ЦИ СССР первого созыва 6 июля 1923 года и в окончательной редакции II съездом Советов СССР 31 января 1924 года: <http://ru.wikisource.org/wiki/>.

⁴ Տե՛ս Конституция СССР (1936), редакция 5.12.1936г.:<http://ru.wikisource.org/wiki/>.

⁵ Տե՛ս Аксенонок Г.А. „Право государственной собственности на землю в СССР”, Под редакцией проф. Казанцева Н.Д. Государственное издательство Юридической Литературы. М.,1950. С. 192.

⁶ Տե՛ս Дембо Л.И. „Основные проблемы советского водного законодательства”. Изд-во Ленинградского государственного университета. 1948. С. 67.

⁷ Տե՛ս Аксенонок Г.А. „Право государственной собственности на землю в СССР”. Под редакцией проф. Казанцева Н.Д. Государственное издательство Юридической Литературы. М., 1950. С. 196.

⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 195:

⁹ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2000, էջ 171:

¹⁰ Տե՛ս Турубинер А. М. Право государственной собственности на землю в советском союзе. Изд-во Московского университета, 1958. С. 137.

¹¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 138:

¹² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 140:

¹³ Տե՛ս Турубинер А. М. Право государственной собственности на землю в советском союзе. Изд-во Московского университета, 1958. С. 197-198.

¹⁴ Տե՛ս Турубинер А. М. Право государственной собственности на землю в советском союзе. Изд-во Московского университета, 1958. С. 57.

¹⁵ Տե՛ս Свод законов СССР, Том 2. М. Изд-во „Известия”, 1984. С. 6-42.

¹⁶ Տե՛ս Гражданский кодекс РСФСР (утв. ВЦ РСФСР 11.06.1964):

<http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=1838;p=3>.

¹⁷ Տե՛ս Հայկական ՍՍՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, առ 1-ը հունիսի 1977 թվականի փոփոխություններով ու լրացումներով, «Հայաստան» Հրատարակչություն, Երևան, 1977:

¹⁸ Տե՛ս Свод законов СССР, Том 4. М. Изд-во „Известия”, 1984. С. 45-66.

¹⁹ Տե՛ս Гражданский кодекс РСФСР (утв. ВС РСФСР 11.06.1964):

²⁰ Տե՛ս ԽՍՀՄ Սահմանադրություն, 1977(գլուխ 2. «Տնտեսական համակարգը», հոդված 11)

²¹ Տե՛ս ՀՀԳ Տ 1990/16:

²² Տե՛ս ՀՀԳ Տ 1990/20:

²³ Տե՛ս ՀՀԳ Տ 1991/2:

²⁴ Տե՛ս ՀՀԳ Տ 1991/2:

²⁵ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005 (հատուկ թողարկ.) 05.12.2005:

²⁶ Տե՛ս Բարսեղյան Ս. Կ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս. - Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2000, էջ 269:

²⁷ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2001/17 (149), 15.06.01:

²⁸ Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998/17 (50), 10.08.98:

ՀԱՅԿ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ

**ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ
ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԱՆՁԱՆՑ
ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Եվրոպական համայնքի հիմնադրման մասին 1957 թվականի պայմանագրի (այսուհետ՝ Պայմանագիր) 39-րդ հոդվածը նախատեսում է աշխատողների, ինքնագրադ անձանց՝ Եվրոպական Միության տարածքում ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը՝ տալով այդ իրավունքի ընդհանուր նկարագիրը, իրականացման կարգն ու եղանակները, ընդհանուր երաշխիքները, սահմանափակման հնարավորությունները: Սակայն Պայմանագիրը համանման իրավունքներ է նախատեսում նաև աշխատողների ընտանիքի անդամների համար: Ընտանիքի անդամների սպառնիչ ցանկը սահմանելը միշտ էլ իրենից ներկայացրել է իրավաբանական հիմնախնդիր, քանի որ ընտանիքի անդամների սպառնիչ ցանկ սահմանելիս միշտ էլ առաջ են գալիս բազմաթիվ սուբյեկտիվ հատկանիշներ, պրակտիկայում խնդիրներ առաջացնող իրավիճակներ: Այդ իսկ պատճառով «ընտանիքի անդամ» հասկացության մեկնաբանումը, համաձայն ԵՄ օրենսդրության, կարող է օգտակար և արդյունավետ լինել նաև համանման խնդիրը ՀՀ օրենսդրությամբ կարգավորելու տեսանկյունից:

Ընտանիքի անդամների իրավունքները ԵՄ երկրորդային օրենսդրությամբ:

Ազատ տեղաշարժի իրավունքի, ինչպես նաև այդ իրավունքից օգտվող ընտանիքի անդամների հետ կապված հարաբերությունները մանրամասն կարգավորվում են Քաղաքացիների իրավունքների մասին 2004/38/EC դիրեկտիվով (այսուհետ՝ Դիրեկտիվ):

Դիրեկտիվի նախաբանի 5-րդ կետում նշվում է, որ անդամ պետությունների տարածքում ազատորեն տեղաշարժվելու և բնակություն հաստատելու ԵՄ քաղաքացիների իրավունքը, եթե այն իրականացվում է ազատության և արժանապատվության սկզբունքների հիման վրա, երաշխավորվում է

նաև նրանց ընտանիքի անդամների համար՝ անկախ քաղաքացիությունից: Ընդ որում Դիրեկտիվով տրված «ընտանիքի անդամի» հասկացությունը բավական լայն է և ընդգրկում է անձանց լայն շրջանակ: Եվ այսպես Դիրեկտիվի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով «ընտանիքի անդամներ» են.

- ա) ամուսինը,
- բ) կողակիցը, ում հետ ԵՄ քաղաքացին ունի գրանցված հարաբերություններ՝ տվյալ անդամ պետության օրենսդրության հիման վրա և դրան համապատասխան, եթե այդ օրենսդրությամբ գրանցված հարաբերությունները համահավասար են ամուսնությանը,
- գ) ԵՄ քաղաքացու, նրա ամուսնու և (բ) կետի իմաստով կողակցի ուղղակի վայրընթաց հարազատները, որոնք 21 տարեկանից ցածր են և կախվածության մեջ են գտնվում նրանցից,
- դ) ԵՄ քաղաքացու, նրա ամուսնու և (բ) կետի իմաստով կողակցի ուղղակի վերընթաց հարազատները, որոնք կախվածության մեջ են գտնվում նրանցից:

Դիրեկտիվի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Դիրեկտիվը կիրառելի է ԵՄ բոլոր այն քաղաքացիների նկատմամբ, որոնք տեղաշարժվում և բնակություն են հաստատում այն անդամ պետությունում, որի քաղաքացին չեն համարվում, ինչպես նաև նրանց ընտանիքի անդամների նկատմամբ, որոնց ցանկը սահմանված է 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որոնք ուղեկցում կամ հետագայում միանում են նրանց:

Սակայն Դիրեկտիվը 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով զգալիորեն մեծացրել է Դիրեկտիվի շահառուների շրջանակը՝ նշելով, որ ԵՄ քաղաքացիների ցանկության դեպքում անդամ պետությունները պարտավոր են, համաձայն ազգային օրենսդրության, իրականացնել հետևյալ անձանց մուտքի և

www.lawinstitute.am

բնակության իրավունքը.

ա) անկախ քաղաքացիությունից՝ ցանկացած այլ ընտանիքի անդամ, որը չի ընկնում 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի նկարագրության ներքո, այն երկրում, որտեղից նա եկել է, կախվածության մեջ է գտնվել բնակության հիմնական իրավունք ունեցող ԵՄ քաղաքացուց կամ ապրել է նրա հետ նույն ընտանիքում, ինչպես նաև եթե առողջական խնդիրներից ելնելով ԵՄ քաղաքացու կողմից ունի անհրաժեշտ խնամքի կարիք.

բ) կողակիցը, որի հետ ԵՄ քաղաքացին ունի պատշաճ հաստատված ամուր հարաբերություններ:

Անդամ պետությունը պետք է ձեռնարկի անհատական հատկանիշների վերաբերյալ լայնածավալ քննություն, և պարտավոր է պատճառաբանել նշված անձանց մուտքի կամ բնակության իրավունքի ցանկացած մերժում:

Ավելացնենք միայն, որ նախկինում ընտանիքի անդամների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում էին 1612/68 Կանոնակարգի (այսուհետ՝ Կանոնակարգ) 10-12-րդ հոդվածներով:

Երկար ժամանակ վեճերի տեղիք էր տալիս այն հարցը, թե երրորդ պետության քաղաքացին, որը հանդիսանում է ԵՄ քաղաքացու ընտանիքի անդամ, իրավունք ունի միանալ իր ընտանիքի անդամ աշխատողին անմիջապես երրորդ երկրից և արդյոք այդ դեպքում ընդունող անդամ պետությունը պարտավոր է ընդունել նրան: Եվրոպական արդարադատության դատարանը (այսուհետ՝ Դատարան) այս հարցին անդրադարձել է *Ակրիխի*¹ գործում: Ակրիխը Մարոկկոյի քաղաքացի էր, որը երկու անգամ վտարվել էր Միացյալ Թագավորությունից: Դրանից հետո նա ամուսնանում է բրիտանացի կնոջ հետ, որը գնում է Իռլանդիա աշխատելու: Հետագայում այդ կինը ցանկանում է վերադառնալ Միացյալ Թագավորություն և իր հետ բերել նաև իր ամուսնուն՝ հիմնվելով Կանոնակարգի 10-րդ հոդվածի վրա, սակայն այդ կապակցությամբ Դատարանը նշեց, որ Կանոնակարգը չի կարող օգնել նրանց, քանի որ այն կարգավորում է միայն ԵՄ տարածքում ազատ տեղաշարժի հետ կապված հարաբերությունները: Դատարանը հավելեց նաև, որ ԵՄ քաղաքացու ամուսինը հանդիսացող երրորդ երկրի քաղաքացու կողմից ԵՄ տարածք մուտք գործելու հիմնախնդիրը կարգավորված չէ: Յուրաքանչյուր երկրի օրենսդրությամբ կարգավորվում է

տվյալ երկիր մուտք գործելու կարգը, իսկ ԵՄ օրենսդրությամբ՝ մի անդամ պետությունից մեկ այլ անդամ պետություն տեղափոխվելու հարցը, եթե սկզբնական մուտքը անդամ պետություն արդեն երաշխավորվել է: Հետևաբար Դատարանը վճռեց, որպեսզի օգտվել Կանոնակարգի հոդված 10-ից, ԵՄ քաղաքացու ամուսինը պարտավոր է անդամ պետությունում օրինական բնակության իրավունք ունենա, որ տեղափոխվի այլ անդամ պետություն, ուր տեղափոխվել, կամ տեղափոխվում է նրա կինը: Հավելենք միայն, որ ներկայումս ԵՄ անդամ պետություն մուտք գործելու հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորվում են շենգենյան իրավունքով:

Ակրիխում առաջ քաշված կանոնները թույլ չեն տալիս անդամ պետությունում բնակության թույլտվություն չունեցող երրորդ երկրների քաղաքացիներին, օգտվելով ԵՄ օրենսդրությունից, շրջանցել անդամ պետության օրենսդրությունը, որոնց հիման վրա նրան կարող են վտարել այդ պետությունից: Սակայն այս կանոնը չի ազդում այն ընտանիքի անդամների վրա, որոնք ցանկանում են անմիջապես երրորդ երկրից մուտք գործել ԵՄ որևէ անդամ պետություն: Նման մեկնաբանություն արվել է *MRAX-ի*² գործում, սակայն Ակրիխի գործում դրան հղում չի կատարվել: *MRAX-ի* գործում Դատարանը այդպես էլ չտարանջատեց ազգային և ԵՄ օրենսդրության դերը ԵՄ տարածք մուտք գործելու թույլտվությունը սահմանելու հարցում: Դատարանը, հիմնվելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի վրա (Ընտանեկան կյանքի իրավունք), ասաց, որ անդամ պետությունը չի կարող հետ ուղարկել երրորդ երկրի այն քաղաքացուն, որը ամուսնացել է ԵՄ քաղաքացու հետ և ցանկանում է մուտք գործել ԵՄ տարածք առանց վավերական նույնականության քարտ կամ անձնագիր կամ անհրաժեշտության դեպքում վիզա ունենալու:

Վերլուծելով վերը նշված գործերը՝ ընդհանուր առմամբ գալիս ենք այն եզրակացության, որ երրորդ երկրների բոլոր քաղաքացիները պետք է անցնեն էմիգրացիոն օրենսդրության միջով, որպեսզի կարողանան մուտք գործել որևէ անդամ պետություն և օգտվեն ԵՄ օրենսդրությունից³:

ԵՄ քաղաքացիները և ԵՄ քաղաքացի հանդիսացող նրանց ընտանիքի անդամները այլ ան-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դամ պետությունում երեք ամսից մինչև հինգ տարի ժամանակով բնակվելու համար պետք է ստանան գրանցման վկայական, իսկ ահա ԵՄ քաղաքացիների այն ընտանիքի անդամները, որոնք չեն հանդիսանում որևէ անդամ պետության քաղաքացի այդ նույն ժամանակահատվածի համար պետք է ստանան ընդամենը բնակության քարտ, որն ավելի քիչ իրավունքներ է պարունակում իր մեջ:

Դիրեկտիվի 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ անդամ պետությունները Միության քաղաքացու ընտանիքի՝ ԵՄ քաղաքացի չհամարվող անդամներին շնորհում են բնակության քարտեր, եթե նրանք ծրագրում են տվյալ պետությունում բնակվել երեք ամսից ավելի: Բնակության քարտ ստանալու համար դիմումների վերջնաժամկետը չի կարող ժամանակահատվածում լինել: Բնակության քարտի վերաբերյալ պահանջների չիրականացման դեպքում անձիք կրում են համապատասխան և ոչ խտրական պատիժներ:

Բնակության քարտ ստանում են դիմում ներկայացնելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում: Դիմում ներկայացնելու վերաբերյալ վկայականը տրվում է անմիջապես (Դիրեկտիվ, հոդված 10-րդ, մաս 1-ին):

Բնակության քարտ ստանալու համար պետք է ներկայացվեն վավերական անձնագիր, ամուսնական կամ բարեկամական կապը հավաստող փաստաթուղթ, համապատասխան ԵՄ քաղաքացու գրանցման վկայական կամ բնակության իրավունքը հավաստող այլ փաստաթուղթ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ Դիրեկտիվի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (գ) և (դ) կետերում, ինչպես նաև 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (ա) և (բ) կետերում նշված պայմանների առկայությունը հավաստող ապացույցներ:

Դիրեկտիվի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ բնակության քարտը վավերական է հինգ տարի ժամանակով՝ հաշված տրամադրման օրվանից, կամ ԵՄ քաղաքացու բնակության իրավունքին համահավասար ժամանակահատվածով, եթե այդ ժամանակահատվածը փոքր է հինգ տարուց:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ բնակության քարտի վավերականության վրա ոչ մի ազդեցություն չեն կարող ունենալ հետևյալ հանգամանքները. տարվա մեջ վեց ամիսը չզերազանցող

մշտական բացակայությունները, ավելի երկար ժամանակով բացակայությունը պարտադիր զինվորական ծառայության անցնելու համար, մեկ բացակայությունը առավելագույնը տասներկու անընդմեջ ամիս հարգելի պատճառով, ինչպիսին է հղիությունը, ծննդաբերությունը, լուրջ հիվանդությունը, ուսումը կամ վերապատրաստումը, գործուղումը այլ անդամ պետությունում, կամ երրորդ երկրում:

Երկար տարիներ ընտանիքի անդամի իրավունքների հետ կապված ամենավիճելի հարցերից է եղել բնակության քարտի պահպանման հարցը ԵՄ քաղաքացու մահվան, վտարման, ինչպես նաև ամուսնալուծության ամուսնությունն անվավեր ճանաչելու և այլ դեպքերում:

Եվ այսպես՝ Դիրեկտիվի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ԵՄ քաղաքացու վտարումը կամ մահը չեն կարող ազդել նրա ընտանիքի այն անդամների բնակության իրավունքի վրա, որոնք որևէ անդամ պետության քաղաքացի են: Սակայն նրանք մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ պետք է բավարարեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմաններին:

7-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ ԵՄ քաղաքացու մահվանը չի կարող հետևել նրա ընտանիքի այն անդամների բնակության իրավունքի կորուստը, որոնք որևէ անդամ պետության քաղաքացի չեն, սակայն որպես ընտանիքի անդամ բնակվել են տվյալ անդամ պետությունում նվազագույնը մեկ տարի ԵՄ քաղաքացու մահվանից առաջ:

Մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ այդ անձիք պետք է ապացուցեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմանների առկայությունը: Նման անձիք հետագայում պահպանում են իրենց բնակության իրավունքը բացառապես իրենց անհատական հատկանիշների հիման վրա:

7-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անդամ պետությունից ԵՄ քաղաքացու վտարումը, կամ նրա մահը, չեն կարող հիմք հանդիսանալ նրա երեխաների կամ երեխայի խնամակալ համարվող նրա ծնողների բնակության իրավունքի կորստի համար, անկախ քաղաքացիությունից, եթե երեխաները բնակվում են ընդունող պետությունում և ստանում են կրթություն: Բնակության իրավունքը պահպանվում է մինչև երեխաների կրթության ավարտը:

Գիրեկտիվի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ամուսնալուծությունը, ամուսնության անվավերություն կամ գրանցված հարաբերությունների ավարտը չեն ազդում ընտանիքի այն անդամների բնակության իրավունքի վրա, որոնք հանդիսանում են այլ անդամ պետության քաղաքացի: Սակայն նրանք ևս մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ պետք է բավարարեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմաններին:

Գիրեկտիվի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ ամուսնալուծությունը, ամուսնության անվավերությունը և գրանցված հարաբերությունների ավարտը հիմք չեն ԵՄ քաղաքացու այն ընտանիքի անդամների բնակության իրավունքի կորստի համար, որոնք որևէ անդամ պետության քաղաքացի չեն, եթե.

ա) նախքան ամուսնալուծությունը, ամուսնության անվավերությունը կամ գրանցված հարաբերությունների ավարտը ամուսնությունը կամ գրանցված հարաբերությունները տևել են նվազագույնը երեք տարի, այդ թվում՝ մեկ տարի ընդունող անդամ պետությունում,

բ) ամուսինների կամ գրանցված հարաբերությունների միջև պայմանագրով կամ դատարանի որոշմամբ ամուսիններից կամ գրանցված հարաբերությունների մասնակիցներից մեկը, որը չի հանդիսանում ԵՄ քաղաքացի, խնամում է ԵՄ քաղաքացու երեխաներին,

գ) որոշակի մասնավոր հանգամանքներից ելնելով, ինչպիսին է տնային բռնությունը ամուսնության կամ գրանցված հարաբերությունների ընթացքում,

դ) ամուսինների կամ գրանցված հարաբերությունների միջև պայմանագրով կամ դատարանի որոշմամբ ամուսիններից կամ գրանցված հարաբերությունների մասնակիցներից մեկը, որը չի հանդիսանում ԵՄ քաղաքացի, ունի անչափահաս երեխային տեսակցելու իրավունք, եթե դատարանը որոշել է, որ տեսակցությունը պետք է լինի ընդունող անդամ պետությունում, և տևի այնքան ժամանակ, որքան սահմանված է պայմանագրով կամ դատարանի որոշմամբ:

Մշտական բնակության իրավունք ստանալուց առաջ այդ անձիք ևս պետք է ապացուցեն 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի պայմանների առկայությունը: Նման անձիք հետագայում պահպանում են իրենց բնակության իրավունքը բացառապես իրենց ան-

հատական հատկանիշների հիման վրա:

Ամուսինը

Դատարանը իր նախադեպային իրավունքում բնորոշել է «ամուսին» հասկացությունը շատ լայն իմաստով: *Դիատայի*⁴ գործում Դատարանը քննարկում էր առանձին ապրող ամուսնացած գույզի խնդիրը: Սենեգալի քաղաքացի կինը ամուսնանում է Ֆրանսիայի քաղաքացի տղամարդու հետ, որն ապրում և աշխատում էր Բելգիայում: Հետագայում կինը սկսում է առանձին ապրել իր սեփական միջոցներով և ամուսնալուծվելու նպատակադրությամբ: Բելգիական մարմինները, սակայն, հրաժարվում են երկարացնել նրա բնակության իրավունքի թույլտվությունը այն հիմքով, որ նա այլևս ԵՄ քաղաքացու ընտանիքի անդամ չէ և չի ապրում իր ամուսնու հետ: Դատարանը նշեց, որ ԵՄ օրենսդրությունը չի պարտադրում ներգաղթած ընտանիքի անդամներին մշտապես միասին ապրել: Դատարանը հավելեց, որ եթե միասին ապրելը լինի բնակության իրավունք ստանալու պարտադիր պահանջ, ապա ցանկացած ժամանակ ԵՄ քաղաքացին, տանից դուրս հանելով իր ամուսնուն (կնոջը), կարող է նրա նկատմամբ վտարման որոշում կայացնելու պատճառ դառնալ:

Ուստի պարզ է դառնում, որ նույնիսկ առանձին ապրող գույզերը կարող են մնալ ընդունող պետությունում, ուստի նման կանոնը լիովին համապատասխանում է Հանձնաժողովն ընդդեմ Գերմանիայի գործով Դատարանի առաջ քաշած այն դիրքորոշմանը, որ 1612/68 Կանոնակարգը (ենթադրվում է նաև նրան հետագայում փոխարինած Գիրեկտիվը) պետք է մեկնաբանվի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի լույսի ներքո: Սակայն ամուսնալուծված գույզերը չեն կարող նման իրավունքներից օգտվել: Մինչ Գիրեկտիվի ընդունումը ամուսնալուծված գույզերի հարցը կարգավորված չէր, սակայն Դատարանը Դիատայի գործում նշել էր, որ ամուսնական հարաբերությունները չեն կարող դադարեցված համարվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ դրանք իրավասու մարմինների կողմից չեն հաստատվել⁵:

«Ամուսին» եզրույթն իր մեջ չի պարունակում միասին բնակվող գույզերին: *Ռիդի*⁶ գործում Դատարանը որոշեց, որ բրիտանացի կինը չի կարող հիմնվել Կանոնակարգի 10-րդ հոդվածի վրա, որ

իրավունք վերապահի իր հետ միասին բնակվող տղամարդուն գալ Նիդեռլանդներ: Սակայն Ռ-ի գործը շատ կարևոր նշանակություն ունեցավ, քանի որ հոլանդական օրենսդրությամբ Նիդեռլանդների քաղաքացու հետ կայուն հարաբերություններ ունեցող օտարերկրացին իրավունք ունի բնակություն հաստատել Նիդեռլանդներում: Եվ հետևաբար տիկին Ռ-իին մասն իրավունքից զրկելը կոդիվեր խտրականություն և կհակասեր Պայմանագրի 12-րդ, 39-րդ և Կանոնակարգի 7-րդ հոդվածներին: Հենց Ռ-ի գործն էլ հիմք հանդիսացավ, որ Գիրեկտիվում լայնացվեց «ամուսին» եզրույթի շրջանակները, և դրա մեջ ներառվեցին նաև գրանցված հարաբերությունները:

Կախվածության մեջ գտնվող անձիք.

Ինչպես տեսանք, ընտանիքի անդամների ցանկը սահմանելիս Գիրեկտիվը որոշակի արտոնություններ է տալիս ընտանիքի աշխատող անդամից կախվածության մեջ գտնվող անձանց: *Լեբոնի*⁷ գործում Դատարանը նշել է, որ կախվածության մեջ գտնվելու հարցը պետք է որոշվի յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում: Կախվածության մեջ գտնվող անձը համարվում ընտանիքի այն անդամը, որը հովանավորվում է աշխատողի կողմից: Դատարանը հավելել է, որ բոլորովին անհրաժեշտություն չկա քննարկելու այն պատճառները, թե ինչու է կախվածության մեջ գտնվող անձը հովանավորվում աշխատողի կողմից կամ ինչու նա չի հոգում իր կարիքները ինքնուրույն:

Ընտանիքի այլ անդամներ.

Ընտանիքի այն անդամները, որոնք չունեն որևէ անդամ պետության քաղաքացիություն, այնուամենայնիվ ունեն ընդունող անդամ պետությունում աշխատելու իրավունք: *Գ.յուլի*⁸ գործում Գերմանիայում վերապատրաստված Կիպրոսի քաղաքացի բժիշկը ամուսնանում է Միացյալ Թագավորության քաղաքացի վարսավիրի հետ, որն աշխատում էր Գերմանիայում: Այդ բժշկին չտվեցին մշտական գործունեություն ծավալելու վկայական, քանի որ նա ԵՄ քաղաքացի չէր: Դատարանը որոշեց, որ Կանոնակարգի 11-րդ հոդվածը ցանկացած քաղաքացիության պատկանող ամուսնուն իրավունք է տալիս աշխատանք գտնելու:

Ինչպես տեսանք Գիրեկտիվը սահմանում էր նաև երեխաների իրավունքները կրթություն ստանալու ընդունող անդամ պետությունում և նույնիսկ աշխատողի մահվան կամ վտարման դեպքում այդ

իրավունքը չէր դադարում: Դրա նպատակն է խորացնել երեխաների ինտեգրացիան տվյալ անդամ պետության հասարակության մեջ: Ընդ որում, անդամ պետությունները պարտավոր են ձեռնարկելու համապատասխան միջոցառումներ, որ երեխաները կարողանան տարբեր կրթական և ուսումնական ծրագրերից օգուտներ քաղել տվյալ երկրի քաղաքացիներին հավասար պայմաններով⁹: Ընդ որում «հավասար պայմաններ» արտահայտությունը շատ լայն է մեկնաբանվել: Դատարանը *Կազագ-րանդեի* գործում նշել է, որ «պայմանները» վերաբերվում են այն ընդհանուր միջոցառումներին, որոնք ուղղված են կրթություն ստանալու գործընթացի խթանմանը, այդ թվում՝ դրամաշնորհները սովորելու ընթացքում բնակարանային և կենցաղային հարցերը հոգալու և վերապատրաստումներ անցնելու համար: Հետևաբար, քննարկվող գործում գերմանական մարմինները չէին կարող մերժել Գերմանիայում աշխատող Իտալիայի քաղաքացու դպրոցական աղջկան մեկամսյա դրամաշնորհից՝ հիմք ընդունելով նրա քաղաքացիությունը: Կենսապահովման դրամաշնորհը գործում է նաև այն դեպքում, երբ երեխաները որոշում են կրթություն ստանալ իրենց հայրենի երկրում: Այդ իսկ պատճառով *Դի Լեոյի*¹⁰ գործում Դատարանը որոշեց, որ գերմանական իշխանությունները պետք է կենսապահովման դրամաշնորհ վճարեն իտալացի ներգաղթած այն աշխատողի աղջկան, որը քսանհինգ տարի աշխատում էր Գերմանիայում, թեկուզև այդ աղջիկը ցանկանում էր բժշկություն սովորել իր հայրենի պետությունում՝ Իտալիայում:

Կրթության իրավունքի կարևորությունն ընդգծվել է *Բաունբաստի*¹¹ գործում: Գերմանիայի քաղաքացին աշխատում էր Միացյալ Թագավորությունում, որտեղ նա ամուսնացել էր կոլումբիացի կնոջ հետ: Նրանք ունեին երկու երեխա, և նրանց տրվել էր բնակության իրավունքի թույլտվություն հինգ տարի ժամկետով: Երբ նա դադարեց աշխատել, բրիտանական իշխանությունները հրաժարվեցին երկարացնել նրանց բոլորի բնակության իրավունք տվող փաստաթղթերի ժամկետը և չթույլատրեցին երեխաներին ավարտել իրենց կրթությունը Միացյալ Թագավորությունում: Դատարանը գտավ, որ բրիտանական իշխանությունների գործողությունները հակասում են Պայմանագրի 39-րդ հոդվածին, քանի որ հնարավորություն չեն տալիս երեխային շարունակելու կրթությունն ընդունող

անդամ պետությունում, ինչն էլ կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ ԵՄ քաղաքացիների համար 39-րդ հոդվածում ամրագրված ազատ տեղաշարժի իրենց իրավունքն իրականացնելու համար: Մեծամասամբ նույն պատճառով *Ռ-ի*¹² գործում Գատարանը որոշեց, որ ԱՄՆ-ի քաղաքացի կնոջ և Միացյալ Թագավորությունում աշխատող Ֆրանսիայի քաղաքացի ամուսնու երեխաներն իրավունք ունենին կրթություն ստանալու Միացյալ Թագավորությունում, թեկուզև նրանց ծնողները ամուսնալուծվել էին և նրանք բնակվում էին իրենց մոր հետ:

Բացի այդ *Բաումբաստի* և *Ռ-ի* գործում Գատարանը որոշեց, որ եթե ներգաղթած երեխաները կրթություն են ստանում ընդունող անդամ պետությունում, ապա նրանց անհրաժեշտ է խնամակալ: *Բաումբաստի* և *Ռ-ի* գործում Գատարանի կատարած եզրահանգումներն իրենց ամրագրումը ստացան Գիրեկտիվի 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասում, ինչը

լրացուցիչ երաշխիք հանդիսացավ Պայմանագրի 39-րդ հոդվածի իրականացման համար:

Այսպիսով, վերլուծելով ԵՄ քաղաքացիների ընտանիքի անդամների իրավունքները ԵՄ տարածքում ազատ տեղաշարժվելու հետ կապված հարաբերություններում, գալիս ենք եզրակացության, որ ԵՄ օրենսդրությունը և նախադեպային իրավունքը բավական լայն շրջանակ ընդգրկող անձանց է ընդգրկում «ընտանիքի անդամ» հասկացության ներքո: Ընդ որում, այդ անձանց շրջանակը սահմանելիս հաշվի են առնվել բազմաթիվ օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ հատկանիշներ, որոնց առկայության պարագայում ԵՄ համապատասխան քաղաքացու հետ սերտ հարաբերությունների մեջ գտնվող բոլոր անձինք հնարավորություն են ունենում օգտվելու անձանց ազատ տեղաշարժի իրավունքից:

¹ Տե՛ս Case C-109/01, *Secretary of State for the Home Department v. Akrich*, [2003], պար 48:
² Տե՛ս Case C-459/99 [2002] ECR I-6591, պար 61:
³ Տե՛ս Catherine Barnard, *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*, 2003, էջ 285:
⁴ Տե՛ս Case 267/83 *Diatta v. Land Berlin* [1985] ECR 567.
⁵ Տե՛ս Case 267/83 *Diatta v. Land Berlin* [1985] ECR 567, պար 20:
⁶ Տե՛ս Case 59/85 *Reed* [1986] ECR 1283.
⁷ Տե՛ս Case 316/85 *Lebon* [1987] ECR 281, պար 22:
⁸ Տե՛ս Case 131/85 *G&I v. Regierungspräsident D&sseldorf* [1986] ECR 1573.
⁹ Տե՛ս Case 9-74 *Casagrande v. Landeshauptstadt Munchen* [1974] ECR 773, պար 7, 8:
¹⁰ Տե՛ս Case C-308/89 *Di Leo v. Land Berlin* [1990] ECR I-4185, պար 12:
¹¹ Տե՛ս Case C-413/99 *Baumbast* [2002] ECR I-7091, պար 50:
¹² Տե՛ս Case C-413/99 [2002] ECR I-7091, պար 60-62, 73:

www.lawinstitute.am

ՄԱՐԳԻՍ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ

ԹԵԿՆԱԾՈՒՆԵՐԻՆ ԱՌԱՋԱԴՐՎՈՂ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Տարբեր երկրներում թեկնածուին ներկայացվող պահանջները տարբեր են: Այդպիսի պահանջներ են հանդիսանում թեկնածուի տարիքը, քաղաքացիությունը, մշտական բնակությունը, ընտրական գրավի մուծումը, ստորագրությունների հավաքագրումը և այլն:

1) Տարիք: Թեկնածուներին ներկայացվող պահանջներից է հանդիսանում տարիքը: Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված են տարիքային հետևյալ ցենզերը՝ նախագահի համար 35 տարեկան, պատգամավորի և համայնքի ղեկավարի համար՝ 25, ավագանու անդամի համար՝ 21 տարեկան: Ընդհանուր առմամբ, նշված տարիքային ցենզերը ընդունելի են՝ հաշվի առնելով նաև միջազգային փորձը:

2) Քաղաքացիություն: Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիության պահանջ է սահմանված ՀՀ Նախագահի (10 տարվա) և պատգամավորների թեկնածուների համար (5 տարի):

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների դեպքում թեկնածուների համար քաղաքացիություն չի պահանջվում, ինչը համապատասխանում է միջազգային չափանիշներին:

«Հետևելով նույն փաստարկներին, որով ոչ քաղաքացիներին տրվում է ընտրելու իրավունք տեղական ընտրություններին՝ առաջարկվում է, որ տեղական ընտրություններին թեկնածու լինելու իրավունք հնարավորության դեպքում տրվի երկար ժամանակ բնակվող օտարերկրյա ռեզիդենտներին»¹:

Քաղաքացիության պահանջի հետ կապված բավական լուրջ խնդիր է հանդիսանում երկքաղաքացիություն ունեցող անձանց հարցը: ՀՀ ընտրական օրենսգրքի² համաձայն. «Հանրապետության Նախագահի և պատգամավորի թեկնածու չեն կարող առաջադրվել և գրանցվել Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացիները, ովքեր ունեն այլ պետության քաղաքացիություն» (65-րդ հոդված, 3-

րդ մաս և 97-րդ հոդված, 5-րդ մաս):

Կարծում ենք, տվյալ դրույթը արդարացված չէ: Նախ, երկքաղաքացիներին ավելի նվազ իրավունքներ տրամադրելը չի համապատասխանում միջազգային ընդունված չափանիշներին:

«Անհավասար ընտրական իրավունքի ստեղծումը հակասում է 1990 թվականի ԵԱՀԿ Կոպենհագենի փաստաթղթի 7.3 կետում պարունակվող՝ քաղաքացիներին հավասար ընտրական իրավունքի ապահովման պարտավորությանը»³:

«Որպեսզի ժողովրդի կամքը հիմք ծառայի կառավարության իշխանության համար, մասնակից պետությունները ... երաշխավորում են չափահաս քաղաքացիների համար ընդհանուր և հավասար ընտրական իրավունք»⁴:

Երկքաղաքացիները հանդիսանում են ՀՀ լիիրավ քաղաքացիներ, և այն, որ ՀՀ քաղաքացի ունի նաև այլ երկրի քաղաքացիություն, որն ի դեպ թույլատրված է ՀՀ Սահմանադրությամբ (հոդված 30.1), չի կարող հիմք հանդիսանալ նրան որևէ իրավունքից զրկելու համար: Այն իրավունքը, որը անձին տրվում է քաղաքացիություն ունենալու ուժով (այլ լրացուցիչ պայմաններ չեն պահանջվում կամ անձը բավարարում է այդ պահանջներին) չի կարող սահմանափակվել երկքաղաքացիների համար, քանի որ երկքաղաքացին ամբողջապես բավարարում է քաղաքացիություն ունենալու պահանջը:

«Այն պահից, երբ երկքաղաքացիությունը ընդունվել է, քաղաքացիները ովքեր ունեն երկու երկրի քաղաքացիություն, չպետք է ունենան ավելի քիչ իրավունքներ, քան մյուսները, այդպիսի սահմանափակումները տարածված չեն»⁵:

Բացի այդ, ներկայիս օրենսդրական մեխանիզմները հնարավորություն չեն տալիս բոլոր թեկնածուների դեպքում հստակ պարզել, թե տվյալ անձը ունի արդյոք այլ երկրի քաղաքացիություն, թե՛ ոչ: Արդյունքում, հնարավոր է դառնում կիրառել տարբե-

www.lawinstitute.am

րակված մոտեցում, այսինքն, մեկ թեկնածուի դեքում ինչ-ինչ միջոցներով պարզել այլ երկրի քաղաքացիություն ունենալու փաստը, իսկ մյուսի դեպքում՝ ոչ:

«Ներկայումս ԸԴԱ-ին պարզ չէ, թե ինչպես կարելի է որոշել, արդյոք անձն ունի երկքաղաքացիություն, թե՛ ոչ: Որոշակի շփոթություն է առաջանում՝ կապված այս փոփոխությունների իրագործման հետ»⁶:

Այսպիսով, կարծում ենք, անհրաժեշտ է նշված սահմանափակումը հանել՝ երկքաղաքացիներին նույնպես հնարավորություն տալով այլ քաղաքացիների հետ համահավասար առաջադրվել որպես թեկնածու համապետական ընտրությունների ժամանակ:

3) Մշտական բնակություն: Թեկնածուներին ներկայացվող կարևոր պահանջներից է հանդիսանում որոշակի ժամկետում տվյալ երկրում մշտապես բնակված լինելու պահանջը: Տարբեր երկրներում այդ ժամկետը նույնպես տարբեր է:

Մշտական բնակության պահանջը նպատակ ունի ապահովել, որպեսզի թեկնածուները, ովքեր ապագայում պետք է զբաղեցնեն երկրի կարևորագույն պետական պաշտոնները, իրազեկ լինեն տվյալ երկրում տիրող քաղաքական և տնտեսական իրավիճակին, երկրում առկա խնդիրներին, ինչը հնարավորություն կտա առավել արդյունավետ իրականացնել պաշտոնական պարտականությունները:

ՀՀ Նախագահի թեկնածուների համար սահմանված է վերջին 10 տարում Հանրապետությունում մշտապես բնակվելու պահանջ, ՀՀ պատգամավորի թեկնածուների համար՝ վերջին 5 տարում, Երևանի ավագանու թեկնածուների համար՝ վերջին 3 տարում, համայնքի ղեկավարի և ավագանու թեկնածուների համար՝ առնվազն վերջին 2 տարվա հաշվառման պահանջ:

Մշտական բնակության պահանջը Հայաստանի ընտրական օրենսդրության համար եղել և մնում է խնդրահարույց հարցերից մեկը: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ ՀՀ Սահմանադրությունը և ՀՀ ընտրական օրենսգրքը օգտագործում են «մշտապես բնակվող» արտահայտությունը, սակայն ՀՀ օրենսդրությամբ այդ տերմինի հստակ սահմանում չի տրվում:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքում ընդհանրապես բացակայում է այդ տերմինի սահմանումը, իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը սահմանում է միայն «բնակության վայր» հասկացությունը, մասնավորա-

պես դրա 23-րդ հոդվածի համաձայն. «Բնակության վայր է համարվում այն վայրը, որտեղ քաղաքացին մշտապես կամ առավելապես ապրում է»: Սակայն «բնակության վայր» արտահայտության սահմանումը չի կարող բավարար հիմք լինել «մշտապես բնակվել» հասկացության մեկնաբանման համար:

«Հայաստանի Հանրապետության տարածքում «մշտական բնակություն» ունենալու որոշակի ժամանակահատվածն ապացուցելու՝ թեկնածուներին ներկայացվող պահանջը միջազգային դիտորդների կողմից առավել ցայտուն կերպով ընդգծվեց որպես հիմնախնդիր 2003 թվականին, քանի որ բնակության հարցերը կանոնակարգող օրենքը՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքը, ըստ էության, մնան հասկացություն չի պարունակում: Սույն մեկնաբանություններում հնարավոր չէ գնահատել, թե արդյոք ՀՀ ընտրական օրենսգրքը համահունչ է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքին: Այնուհանդերձ, ցանկացած դեպքում շատ կարևոր է, որպեսզի «մշտական բնակության» հասկացությունը հստակորեն սահմանվի, եթե այն օգտագործվելու է որպես թեկնածուներին ներկայացվող պահանջ»⁷:

Այլ օրենսդրական ակտերով նույնպես չի սահմանվում «մշտապես բնակվելու» հասկացության սահմանումը, այլ տրվում է միայն «մշտական բնակության վայր» հասկացության սահմանումը: Մասնավորապես, «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Մշտական բնակության վայր (կացարան) է համարվում այն տարածքը, որտեղ բնակիչն ունի բնակվելու իրավունք, որը նա համարում և հայտարարում է որպես իր կացարան»⁸:

Նմանատիպ դրույթ է պարունակում նաև «Բնակչության պետական ռեգիստրի համակարգներում մասին» ՀՀ կառավարության որոշմամբ⁹ հաստատված «Բնակչության պետական ռեգիստրում անձանց անհատական հաշվառման կարգը»:

«Հայաստանի Հանրապետության անձնագրային համակարգի կանոնադրության»¹⁰ 23-րդ կետի համաձայն. «Մշտական բնակության վայր է համարվում այն վայրը, որտեղ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին բնակվում է մշտապես կամ առավելապես»:

Այսպիսով, նշված սահմանումները վերաբերվում են միայն մշտական բնակության վայրի՝ որպես կացարանի սահմանմանը, իսկ ընտրական

օրենսգրքի իմաստով անհրաժեշտ է սահմանել, թե տվյալ տարածքում առնվազն որքան ժամանակ բնակվելն է համարվում մշտական բնակվել և ինչպես է այդ ժամանակը հաշվարկվում:

Այնինչ, այդ հասկացության հստակ սահմանման բացակայությունը գործնականում բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացնում: Կարծում ենք, նշված խնդիրը հրատապ լուծման կարիք ունի, և անհրաժեշտ է օրենսգրքում հստակորեն սահմանել «մշտապես բնակվելու» պահանջի սահմանումը: Ընդ որում, այդ հասկացության սահմանումը պետք է տրվի այնպես, որպեսզի հետագայում հնարավոր լինի խուսափել դրա տարատեսակ մեկնաբանություններից: Մասնավորապես, պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ անձը օբյեկտիվ պատճառներով կարող է որոշակի ժամանակով բացակայել երկրի տարածքից՝ չկտրելով կապը տվյալ երկրի հետ (արտերկրում բուժում ստանալու նպատակով և այլն):

Այսպիսով, կարծում ենք, անհրաժեշտ է օրենսգրքում տալ «մշտապես բնակվելու» հետևյալ սահմանումը՝ «Անձը համարվում է որոշակի ժամանակահատվածում ՀՀ-ում մշտապես բնակվող, եթե տվյալ ամբողջ ժամանակահատվածում հաշվառված է եղել Հայաստանի Հանրապետությունում և Հայաստանի Հանրապետությունից փաստացի չի բացակայել այդ ժամանակահատվածի մեծ մասը (ընդ որում՝ յուրաքանչյուր օրացուցային տարվա մեծ մասը), բացառությամբ տվյալ անձի կամքից անկախ բացառիկ անհրաժեշտ դեպքերի (բուժում, գործուղում և այլն)»:

Ընդ որում, անձի հաշվառված լինելու մասին տեղեկանքը պետք է բավարար լինի անձին որպես թեկնածու գրանցելու համար, եթե գրանցող մարմինն այլ բան չի ապացուցում:

4) Թեկնածուին ներկայացվող պահանջներից է հանդիսանում նաև ընտրողներից որոշակի թվով ստորագրությունների հավաքագրումը:

ՀՀ-ում ստորագրությունների հավաքագրման համակարգը գործում էր մինչ 2005թ.: Ներկայումս այդ համակարգը Հայաստանում չի կիրառվում: Այդ հանգամանքը կարելի է դիտարկել 2 տեսանկյունից: Մի կողմից դա արդարացված է, քանի որ ստորագրությունների հավաքագրումը ունի մի շարք թերություններ: Մասնավորապես՝ ստորագրությունների ճշտության ստուգման ընթացակարգը բավական բարդ է, ինչը գործնականում բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացնում:

Այն կարող է չարաշահումների տեղիք տալ, քանի որ մի կուսակցության դեպքում կարող է ստորագրությունների ճշգրտման պրոցեսը դիտավորյալ կատարվի շատ մանրամասնորեն ու հետևողական, իսկ մյուս դեպքում՝ ավելի մակերեսայնորեն:

Ստորագրությունների հավաքագրման համակարգը հիմնականում պահանջում է ստորագրությունների հավաքագրում ողջ երկրի տարածքով՝ յուրաքանչյուր տարածքից համամասնորեն, իսկ դա կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ այն թեկնածուների համար, որոնք ընդհանուր երկրի մակարդակով մեծ աջակցություն չունեն, սակայն զգալի աջակցություն ունեն կոնկրետ մեկ կամ մի քանի ընտրատարածքների ընտրողների կողմից:

Ստորագրությունների հավաքագրման և դրանց ճշտության ստուգման պրոցեսը բավական ժամանակատար գործընթաց է:

Ստորագրությունները հավաքագրվում են ընտրողներից ոչ գաղտնի կերպով, ինչը նույնպես մտահոգիչ է՝ հաշվի առնելով քվեարկության գաղտնիության ապահովման պահանջը:

Միևնույն ընտրողը ստորագրությունների հավաքագրման ժամանակ կարող է ստորագրություն տալ մեկից ավելի թեկնածուների օգտին, մինչդեռ քվեարկության ժամանակ վերջինս ունի միայն մեկ ձայնի իրավունք:

Ստորագրությունների հավաքագրման պահանջից հրաժարվելը ընդունելի է համարվել նաև միջազգային մասնագետների կողմից:

«Ստորագրությունների հավաքումը հանելը և միայն ընտրական գրավի կիրառումը ամբողջապես ընդունելի է: Սա կարող է բացառել շատ դժվարություններ կապված ստորագրությունների իսկության ստուգման հետ:»¹¹

Մյուս կողմից, սակայն, ստորագրությունների հավաքագրման պահանջը հանելը հնարավորություն է տալիս ընտրություններին մասնակցել այնպիսի անձանց, ովքեր չունեն ընտրողների լուրջ աջակցություն: Ստորագրությունների հավաքման պահանջն ինքնանպատակ չէ, այն նպատակ ունի կանխել ոչ մեծ աջակցություն վայելող «ոչ լուրջ թեկնածուների» մասնակցությունը ընտրություններին:

Փորձը ցույց է տալիս, որ ընտրություններին մասնակցած թեկնածուներից շատերը չեն հավաքում ընտրողների ձայների նույնիսկ 1 տոկոսը:

«2008 թվականի փետրվարի նախագահական ընտրություններին, 9 թեկնածուներից 4-ը ստա-

ցան 10.000 ձայնից կամ ձայների ընդհանուր թվի 1 տոկոսից պակաս ձայներ: Եթե որոշ փոքր աջակցությամբ թեկնածուներ մասնակցեն հաջորդ ընտրություններն, ապա կարելի է ստորագրությունների հավաքման պահանջը վերականգնելու պահանջը քննարկել: Նմանապես, կուսակցությունների կողմից թեկնածուների առաջադրման կանոնը պետք է նաև փոխվի, օրինակ, պահանջելով կուսակցություններից, որոնք չեն ստացել տեղեր նախորդ երկու պառլամենտական ընտրություններին, հավաքել ստորագրություններ ազգային ընտրություններին մասնակցելու համար:¹²

Մինչդեռ, ստորագրությունների հավաքագրումը կարող է կանխել շատ փոքր աջակցություն ունեցող թեկնածուների գրանցումը:

Այսպիսով, հաշվի առնելով ստորագրությունների հավաքագրման և՛ դրական, և՛ բացասական կողմերը, կարծում ենք, որոշակի դեպքերում կարելի է կիրառել ստորագրությունների հավաքագրում, մասնավորապես այն թեկնածուների համար ովքեր նախորդ երկու ընտրություններին չեն մասնակցել կամ մասնակցելու դեպքում ստացել են շատ չնչին ձայներ:

Այդ դեպքում հնարավոր կլինի կանխել փոքր աջակցությամբ «ոչ լուրջ» թեկնածուների գրանցումը՝ միաժամանակ անհարկի չժանրաբեռնելով արդեն իսկ որոշակի աջակցություն ունեցող թեկնածուներին ստորագրությունների հավաքագրման ժամանակատար պահանջով:

5) Ընտրական գրավը: Թեկնածուներին ներկայացվող պահանջներից է նաև ընտրական գրավի մուծումը, որը վերադարձվում է միայն թեկնածուի կողմից ձայների որոշակի տոկոսը հավաքելու դեպքում: Ըստ էության, այն նույնպես մի միջոց է, որը կանխում է ոչ լուրջ թեկնածուների գրանցումը, քանի որ այդպիսի թեկնածուներից որոշները, մտահոգ լինելով ընտրական գրավը կորցնելու հեռանկարով, չեն փորձի գրանցվել որպես թեկնածու:

Ընտրական գրավի պահանջը շատ ավելի պարզ է և հեշտ կիրառելի, քան ստորագրությունների հավաքման պահանջը: Սակայն, մյուս կողմից սույն պահանջը որևէ առնչություն չունի ընտրողների կողմից աջակցություն ունենալու հետ:

«Գործնականում նախընտրական գրավի համակարգը զերծ է ստորագրությունների հավաքագրման որոշակի անհարմարություններից (օրինակ, ժամանակատար գործընթացը ստորագրու-

թյունների հավաքագրման, ստորագրությունների ոչ գաղտնի լինելը և դրանց ստուգելու անհրաժեշտությունը): Այնուամենայնիվ, նախընտրական գրավի համակարգում առկա է մեկ թերություն: Համեմատած ստորագրությունների հավաքագրման համակարգում ընտրություններին մասնակցելու նպատակահարմարությունը կախվածության մեջ է դրվում գումարից, քան թե քաղաքական աջակցությունից»:¹³

Առավել հաճախ ընտրական գրավը և ստորագրությունների հավաքագրումը կիրառվում են գուգահեռաբար, ինչը, կարծում ենք, առավել ընդունելի տարբերակ է:

Հայաստանի Հանրապետությունում ընտրական գրավի հարցում, թերևս, միակ խնդիրը գրավի չափն է:

«Դրամական գրավը պետք է ունենա զգալի չափ, որպեսզի ծառայի որպես խոչընդոտ անլուրջ քաղաքական կուսակցությունների և անկախ թեկնածուների համար, սակայն, այն չպետք է լինի այնքան բարձր, որ կանխի լեգիտիմ քաղաքական կուսակցությունների և անկախ թեկնածուների գրանցման հնարավորությունը»:¹⁴

Ընտրական գրավի չափազանց մեծ լինելը ընդունելի չէ մի քանի հանգամանքներից ելնելով: Մասնավորապես, դա կարող է ազդել այն թեկնածուների վրա, ովքեր ունեն ժողովրդի մեծ աջակցություն (օրինակ, կարող են հավաքել ընտրողների մեծ թվով ստորագրություններ), սակայն հնարավորություն չունեն մուծելու ընտրական գրավը:

Բացի այդ գրավի չափազանց մեծ չափը հակասության մեջ է մտնում հավասարության սկզբունքի հետ: ՀՀ Սահմանադրության 14.1-րդ հոդվածի համաձայն.

«Բոլոր մարդիկ հավասար են օրենքի առջև: Խտրականությունը, կախված ... գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է»:

Խտրականության արգելումը ամրագրված է նաև բազմաթիվ միջազգային պայմանագրերում («Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր» (հոդված 2), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր» (հոդված 26), «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիա» (հոդված 14) և այլն):

«Անհիմն բարձր ընտրական գրավը նաև խն-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դիր է ներկայացնում եվրոպական չափանիշների առումով: Ընդունված սկզբունք է, որ անարդար խտրականությունը ներառում է անձի նկատմամբ խտրականությունը կապված սոցիալական կամ ունեցվածքի վիճակից: Այսպիսով, ընտրական գրավի չափը պետք է քննարկել զգուշությամբ, ապահովելու համար, որ այն չկանխի լուրջ թեկնածուի առաջադրումը, ով տնտեսապես անապահով է¹⁵:

Ներկայումս, Հայաստանի Հանրապետությունում ընտրական գրավը կազմում է՝ ՀՀ Նախագահի թեկնածուի համար նվազագույն աշխատավարձի 8000-ապատիկը, ՀՀ ԱԺ համամասնական ընտրությունների թեկնածուների համար՝ 2500-ապատիկը, ՀՀ ԱԺ մեծամասնական ընտրությունների թեկնածուների համար՝ 1000-ապատիկը, Երևանի ավագանու թեկնածուների համար՝ 2000-ապատիկը, համայնքի ղեկավարի թեկնածուների համար՝ 5000 բնակչից քիչ համայնքներում 50-ապատիկը, իսկ 5000-ից ավել՝ 100-ապատիկը, ավագանին համապատասխանաբար՝ 10-ապատիկը և 20-ապատիկը:

Կարծում ենք՝ ընտրական գրավը հատկապես Նախագահի և Ազգային ժողովի մեծամասնական ընտրությունների դեպքում բավական բարձր է և չի համապատասխանում ՀՀ բնակչության սոցիալական վիճակին:

Բացի այդ, ընտրական գրավի մեծ չափը կարող է բացասաբար ազդել քիչ ֆինանսական միջոցներ ունեցող թեկնածուների նախընտրական հիմնադրամի վրա:

«Ճիշտ չէ, որ ընտրությունների ծախսերի մեծ մասը կազմի ընտրական գրավը»¹⁶:

Այս առումով ներկայումս առկա է բավական մեծ անհամամասնություն տարբեր ընտրովի մարմինների ընտրական գրավների և նախընտրական հիմնադրամի չափերի միջև: Մասնավորապես, նախագահի թեկնածուի դեպքում ընտրական գրավը կազմում է նախընտրական հիմնադրամի առավելագույն չափի (նվազագույն աշխատավարձի 70.000-ապատիկը) մոտ 11%-ը, Ազգային ժողովի համամասնական թեկնածուների դեպքում՝ նախընտրական հիմնադրամի առավելագույն չափի (նվազագույն աշխատավարձի 60.000-ապատիկը) 4%-ը, իսկ Ազգային ժողովի մեծամասնական թեկնածուի դեպքում՝ նախընտրական հիմնադրամի առավելագույն չափի (նվազագույն աշխատավարձի 5.000-ապատիկը) 20%-ը:

Կարծում ենք, անհրաժեշտ է կրճատել ընտրական գրավի չափը, ՀՀ Նախագահին դարձնելով նվազագույն աշխատավարձի 5000-ապատիկը, իսկ մեծամասնական թեկնածուին՝ 500-ապատիկը:

Ընտրական գրավը վերադարձվում է, եթե թեկնածուն ընտրությունների արդյունքում հավաքել է օրենքով սահմանված շեմից ավելի ձայներ: Տարբեր երկրներում այդ շեմը տարբեր է:

«Շեմը, որը պետք է հաղթահարել գրավի վերադարձման համար, նույնպես պետք է լինի խելամիտ»¹⁷:

ՀՀ-ում այդ շեմը ՀՀ Նախագահի, պատգամավորի (մեծամասնական), համայնքի ղեկավարի, ավագանու թեկնածուների դեպքում՝ 5 տոկոսն է, իսկ ՀՀ Ազգային ժողովի համամասնական և Երևանի ավագանու ընտրությունների դեպքում ընտրական գրավը վերադարձվում է այդ մարմիններում տեղերի բաշխմանը մասնակցելու դեպքում:

6) Հայտարարագիր ունեցվածքի մասին: Բացի վերոնշյալ պահանջներից, ՀՀ Նախագահի և ԱԺ պատգամավորության թեկնածուները պետք է ներկայացնեն նաև գույքի և եկամուտների հայտարարագիր:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի տարբեր հոդվածներում նշվում է, որ հայտարարագիրը ներկայացվում է «Հայաստանի Հանրապետության իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված ընթացակարգով: Սակայն, նշված օրենքը 2009 թվականի հունվարի 1-ից ուժը կորցրած է ճանաչվել (2006 թվականի օրենք, ՀՕ-164-Ն): Ներկայումս այդ հարաբերությունները կարգավորվում են «Ֆիզիկական անձանց գույքի և եկամուտների հայտարարագրման մասին» ՀՀ օրենքով (07.07.2006թ., ՀՕ-164-Ն): Ստացվում է, որ ՀՀ ընտրական օրենսգրքում հղում է կատարվում ուժը կորցրած իրավական ակտի, ինչն անթույլատրելի է: Ուստի անհրաժեշտ է համապատասխան փոփոխություն կատարել օրենսգրքում՝ հղում կատարելով արդեն վերոնշյալ օրենքին:

Բացի այդ, նշված օրենքում սահմանվում է, որ հայտարարագիր պետք է ներկայացնեն նաև փոխկապակցված անձինք (ընտանիքի անդամները): Սակայն այդ դեպքում խնդիրներ են առաջանում:

«Ավելին, պահանջը, որ պետք է հայտարարագրեն «ընտանիքի անդամների» ունեցվածքը,

խնդրահարույց է: Առաջին, ոչ մի իրավական սահմանում տրված չէ «ընտանիքի անդամի» համար: Երկրորդ, մտահոգիչ է, որ իրավական պատասխանատվություն կարող է առաջանալ թեկնածուի համար, եթե «ընտանիքի անդամը» թեկնածուին տակեղծ տեղեկություն «ընտանիքի անդամի» ունեցվածքի վերաբերյալ: Թեկնածուի իրավական պատասխանատվությունը ճիշտ չէ, քանի որ թեկնածուն չունի ոչ մի վերահսկողություն ուրիշ անձանց ունեցվածքի նկատմամբ և կարող է կատարել ազնիվ սխալ գնահատելով այլ անձի ունեցվածքը:»¹⁸

Հայտարարագիր ներկայացնելու հետ կապված նաև խնդիր է հանդիսանում այն հանգամանքը, թե արդյոք ինչպես է ԿԸՀ-ն ճշտելու այդ տվյալների համապատասխանության իրականությունը, քանի որ նման տվյալների ԿԸՀ-ն չի տիրապետում:

Այդպիսի տվյալների կարող են տիրապետել համապատասխան հարկային կամ պետական այլ մարմինները: Ուստի ԿԸՀ-ն նման խնդրանքով պետք է դիմի այդ մարմիններին: Սակայն, օրենքից պարզ չէ, թե արդյոք այդ տվյալները ճշտելու համար ԿԸՀ-ն իրականացնում է արդյոք որոշ քայլեր:

Վերոնշյալ կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ կեղծ տեղեկություններ ներկայացնելը հիմք է թեկնածուի գրանցումը անվավեր ճանաչելու համար: Ուստի անհրաժեշտ է հստակ սահմանել, որ ԿԸՀ-ն բոլոր դեպքերում ստուգում է այդ տվյալների ճշտությունը, որպեսզի տարբերակված մոտեցում չլինի:

Վերոնշյալ պարտադիր պահանջները բավարարելու դեպքում միայն անձը կարող է ձեռք բերել համապատասխան թեկնածուի կարգավիճակ՝ դրանով իսկ ձեռք բերելով որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ:

«Պատգամավորության թեկնածուի կարգավիճակը՝ դա նրա իրավունքների, պարտականությունների և գործունեության երաշխիքների ամբողջությունն է»¹⁹:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում թեկնածուներին ներկայացվող պահանջների առումով դեռևս առկա են շատ խնդիրներ, որոնց արդյունավետ լուծումը կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ դրանից է մեծապես կախված անձանց պասիվ ընտրական իրավունքի անարգել իրացման հնարավորությունը:

Օգտագործված գրականություն

1. ՀՀ Սահմանադրություն (05.07.1995թ.):
2. ՀՀ ընտրական օրենսգրք, օրենք N ՀՕ-284, ընդունվել է՝ 05.02.1999թ., ուժի մեջ է մտել՝ 28.02.1999թ., ՀՀ ՊՏ 1999.02.18/2(68):
3. «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենք, N ՀՕ-419-Ն, ընդունվել է՝ 24.09.2002թ., ուժի մեջ է մտել՝ 31.10.2002թ. (ՀՀ ՊՏ 2002.10.30/46 (221) հոդ. 1062):
4. «Բնակչության պետական ռեգիստրի համակարգ ներդնելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում, N 1231-Ն, ընդունվել է՝ 14.07.2005թ., ուժի մեջ է մտել՝ 14.09.2005թ. (ՀՀ ՊՏ 2005.09.07/57(429) հոդ. 1112):
5. «Հայաստանի Հանրապետությունում անձնագրային համակարգի կանոնադրությունը և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու անձնագրի նկարագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում, N 821, ընդունվել է՝ 25.12.1998թ., ուժի մեջ է մտել՝ 25.12.1998թ. (ՀՀ ՊՏ 1998.12.31/33(66)):
6. Постников А. Е. Избирательное право России. М.: ИНФРА:М-НОРМА, 1996.
7. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն, Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական ընտրություններ (12 մայիսի, 2007թ.), Միջանկյալ հաշվետվություն 1, 21-28 մարտի, 2007:
8. Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԵԱՀԿ-ԺՀՄԻԳ) և Վենետիկյան հանձնաժողով: Համատեղ առաջարկություններ Հայաստանի ընտրական օրենսդրության և ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման կարգի մասին, Ստրասբուրգ, 17 դեկտեմբերի, 2003թ.:
9. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, Ընտրությունների դիտորդական առաքելության վերջնական զեկույց, Հայաստանի Հանրապետության նախագահական ընտրություններ (19 փետրվարի, 2008թ.), Վարչավա, 30 մայիսի, 2008թ.:
10. Document of the Copenhagen meeting of the conference on the human dimension of the CSCE, Copenhagen, 1990.
11. “Report on electoral law and electoral administration in Europe”, Synthesis study on recurrent challenges and problematic issues; European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission); Adopted by the Council for Democratic Elections at its 17th meeting (Venice, 8-9 June 2006) and the Venice Commission at its 67th plenary session (Venice, 9-10 June 2006), Strasbourg, 12 June, 2006.
12. Venice Commission and OSCE/ODIHR; Joint opinion on the Electoral Code of the Republic of Armenia as amended up to December 2007, Adopted by the Venice Commission at its 76th plenary session (Venice, 17-18 October, 2008), Strasbourg, 22 October, 2008.

13. Venice Commission and OSCE/ODIHR; Joint opinion on the draft amendments to the Electoral Code of Armenia, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 10th meeting (Venice, 9 October 2004) and the Venice Commission at its 61st plenary session (Venice, 3-4 December 2004), Strasbourg/Warsaw, 6 January, 2005.
14. Venice Commission and OSCE/ODIHR; Preliminary joint opinion on the revised draft amendments to the Electoral Code of Armenia, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 12th meeting (Venice, 10 March 2005) and the Venice Commission at its 62nd plenary session (Venice, 11-12 March 2005), Strasbourg/Warsaw, 30 March, 2005.
15. “Guidelines for reviewing a legal framework for elections”; OSCE/ODIHR, Warsaw, January, 2001.

¹ Տե՛ս “Report on electoral law and electoral administration in Europe”, Synthesis study on recurrent challenges and problematic issues; European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission); Adopted by the Council for Democratic Elections at its 17th meeting (Venice, 8-9 June 2006) and the Venice Commission at its 67th plenary session (Venice, 9-10 June 2006), Strasbourg, 12 June, 2006, կետ 76:

² Տե՛ս ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, օրենք N ՀՕ-284, ընդունվել է՝ 05.02.1999թ., ուժի մեջ է մտել՝ 28.02.1999թ., ՀՀՊՏ 1999.02.18/2(68):

³ Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, Ընտրությունների դիտորդական առաքելության վերջնական զեկույց, Հայաստանի Հանրապետության նախագահական ընտրություններ (19 փետրվարի, 2008թ.), Վարչակա, 30 մայիսի, 2008թ., էջ 9, գլուխ «VII»:

⁴ Տե՛ս Document of the Copenhagen meeting of the conference on the human dimension of the CSCE, Copenhagen, 1990, կետ 7.3:

⁵ Տե՛ս Venice Commission and OSCE/ODIHR; Joint opinion on the Electoral Code of the Republic of Armenia as amended up to December 2007, Adopted by the Venice Commission at its 76th plenary session (Venice, 17-18 October, 2008), Strasbourg, 22 October, 2008, էջ 8, կետ 29:

⁶ Տե՛ս ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ; Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն, Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական ընտրություններ (12 մայիսի, 2007թ.), Միջանկյալ հաշվետվություն 1, 21-28 մարտի, 2007, էջ 4, գլուխ «Գ»:

⁷ Տե՛ս Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԵԱՀԿ-ԺՀՄԻԳ) և Վենետիկյան հանձնաժողով; Համատեղ առաջարկություններ Հայաստանի ընտրական օրենսդրության և ընտրությունների կազմակերպման և անցկացման կարգի մասին, Ստրասբուրգ, 17 դեկտեմբերի, 2003թ., էջ 7, կետ 17:

⁸ Տե՛ս «Բնակչության պետական ռեգիստրի մասին» ՀՀ օրենք, N ՀՕ-419-Ն, ընդունվել է՝ 24.09.2002թ., ուժի մեջ է մտել՝ 31.10.2002թ., (ՀՀՊՏ 2002.10.30/46(221) հոդ.1062):

⁹ Տե՛ս «Բնակչության պետական ռեգիստրի համակարգ ներդնելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում, N 1231-Ն, ընդունվել է՝ 14.07.2005թ., ուժի մեջ է մտել՝ 14.09.2005թ., (ՀՀՊՏ 2005.09.07/57(429) հոդ. 1112):

¹⁰ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետությունում անձնագրային համակարգի կանոնադրությունը և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու անձնագրի նկարագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշում, N 821, ընդունվել է՝ 25.12.1998թ., ուժի մեջ է մտել՝ 25.12.1998թ., (ՀՀՊՏ 1998.12.31/33(66)):

¹¹ Տե՛ս Venice Commission and OSCE/ODIHR; Joint opinion on the draft amendments to the Electoral Code of Armenia, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 10th meeting (Venice, 9 October 2004) and the Venice Commission at its 61st plenary session (Venice, 3-4 December 2004), Strasbourg/Warsaw, 6 January, 2005, էջ 4, կետ 15:

¹² Տե՛ս Venice Commission and OSCE/ODIHR; Joint opinion on the Electoral Code of the Republic of Armenia as amended up to December 2007, Adopted by the Venice Commission at its 76th plenary session (Venice, 17-18 October, 2008), Strasbourg, 22 October, 2008, էջ 7, կետ 28:

¹³ Տե՛ս “Report on electoral law and electoral administration in Europe”, Synthesis study on recurrent challenges and problematic issues; European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission); Adopted by the Council for Democratic Elections at its 17th meeting (Venice, 8-9 June 2006) and the Venice Commission at its 67th plenary session (Venice, 9-10 June 2006), Strasbourg, 12 June, 2006, կետ 85:

¹⁴ Տե՛ս “Guidelines for reviewing a legal framework for elections”; OSCE/ODIHR, Warsaw, January, 2001, էջ 16, գլուխ «B»:

¹⁵ Տե՛ս Venice Commission and OSCE/ODIHR; Preliminary joint opinion on the revised draft amendments to the Electoral Code of Armenia, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 12th meeting (Venice, 10 March 2005) and the Venice Commission at its 62nd plenary session (Venice, 11-12 March 2005), Strasbourg/Warsaw, 30 March, 2005, էջ 6, կետ 17:

¹⁶ Տե՛ս Venice Commission and OSCE/ODIHR; Joint opinion on the draft amendments to the Electoral Code of Armenia, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 10th meeting (Venice, 9 October 2004) and the Venice Commission at its 61st plenary session (Venice, 3-4 December 2004), Strasbourg/Warsaw, 6 January, 2005, էջ 4, կետ 15 :

¹⁷ Տե՛ս “Guidelines for reviewing a legal framework for elections”; OSCE/ODIHR, Warsaw, January, 2001, էջ 16, գլուխ «B»:

¹⁸ Տե՛ս Venice Commission and OSCE/ODIHR; Preliminary joint opinion on the revised draft amendments to the Electoral Code of Armenia, Adopted by the Council for Democratic Elections at its 12th meeting (Venice, 10 March 2005) and the Venice Commission at its 62nd plenary session (Venice, 11-12 March 2005), Strasbourg/Warsaw, 30 March, 2005, էջ 6, կետ 19:

¹⁹ Տե՛ս Постников А. Е. Избирательное право России. М.: ИНФРА:М-НОРМА, 1996. С. 65.

ՇՈՒՇԱՆ ՉԱՏՈՒՆՑ

«Գլաճոր» համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի մամուլի ու տեսության ամբիոնի ասպիրանտ

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ՉՆՀԱԼԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻ «ԱՎԱՆԳԱՐԴՈՒՄ»

1950-60-ական թվականներին մեծ վերելք ապրեց հանրապետության ժողովրդական կրթությունը: Արդեն 1965-ին դպրոցների թիվը հասնում էր 1500-ի, ուր սովորում էին 593 հազար աշակերտներ: 1956-60-ական թթ. կրթության կարևորագույն ուղղություն դարձավ պոլիտեխնիկական կրթության իրագործումը հանրակրթական դպրոցներում, իսկ նոր առարկաները, ինչպիսիք էին՝ հանրօգուտ աշխատանքը, տնարարությունը, ձեռքի աշխատանքը, որոնք աշակերտներին հնարավորություն էին տալիս տիրապետելու տարբեր մասնագիտությունների նորություններին, աշխատանքային և մասնագիտական փորձ ձեռք բերելու դեռ դպրոցական նստարանից սկսած:

Մեծ ուշադրություն դարձվեց միջնակարգ մասնագիտական կրթությանը և արդեն, 1965-ին՝ Հայաստանում տեխնիկումների թիվը հասավ 42-ի, ուր սովորում էին 23 հազար պատանիներ ու աղջիկներ: Ընդլայնվեց երեկոյան ուսուցման ցանցը միջնակարգ մասնագիտական ուսումնարաններում, որտեղ բացվեցին նաև երեկոյան բաժիններ:

Նոր ուսումնական մասնաշենքեր կառուցվեցին Երևանի պետական համալսարանի, պոլիտեխնիկական, գյուղատնտեսական ինստիտուտների համար: Վեր բարձրացան նաև ուսանողական հանրակացարանների մասնաշենքերը: Արդեն 1959-ին Լենինականում և Կիրովականում բացվեցին Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի մասնաճյուղերը:

1967-ին հանրապետության բուհերում դասախոսում էին 2865 մասնագետներ, որից 190-ը դոկտոր-պրոֆեսորներ, 1120-ը գիտության թեկնածուներ: Նույն թվականին հանրապետության բուհերում սովորում էին 44 հազար ուսանող՝ 134 մասնագիտությունների գծով¹:

Հայաստանում դպրոցների ընդլայնված ցանցը ամենաբարձր ցուցանիշը ուներ ողջ ՍՍՀՄ-ում: Օրինակ, մեր հանրակրթական դպրոցների 70 տոկոսը արդեն 1980-ին միջնակարգ էր, շարունակ-

վում էր ընդլայնվել երեկոյան դպրոցների ցանցը, որը, սակայն, եթե հայրենական պատերազմից հետո անհրաժեշտություն էր, ապա դրա կարիքն արդեն չկար այս շրջանում, որովհետև դրանցում ուսուցումը մեծ մասամբ ձևական բնույթ էր կրում: Դեռևս անբավարար էր բարձրորակ մանկավարժական կադրերի պատրաստման գործը, հատկապես գյուղական դպրոցներում, որտեղ մասնագետների կարիքը շատ էր զգացվում: Միայլ էին կազմվում ուսումնական ծրագրերը, որոնք պարունակում էին կուսակցական ու պետական օրգանների հրահանգները, որտեղ հաշվի չէին առնվում տեղական, ազգային առանձնահատկությունները: Մեծ աշխատանք տարվեց բուհերում գիտության խրախուսման ուղղությամբ: Նոր լաբորատորիաներ բացվեցին Երևանի պետական համալսարանում, բժշկական, պոլիտեխնիկական ինստիտուտներում, բացվեցին նաև գիտահետազոտական նոր բաժիններ: Չավեշտական էր, որ բոլոր բուհերում, անկախ նրա ուղղվածությունից, պետք է անպայմանորեն անցնեին ԽՍՀՄ պատմությունը, Մարքս-Լենինյան փիլիսոփայությունը, գիտական կոմունիզմ և աթեիզմը: Ավելին, գիտական կոմունիզմը պետական քննություն էր բոլոր բուհերում:

«Չարգացած սոցիալիզմի սոցիալական կարևոր առանձնահատկություններից մեկը, - գրում էր Ռ. Մովսիսյանը, - ՍՍՀՄ ազգերի, ազգությունների և ազգային խմբերի ներդաշնակ, բարեկամության ու համագործակցության հարաբերություններն էին: Իսկ սրան, ըստ հեղինակի՝ կուսակցությունը հասել էր հետևողականորեն կենսագործելով լենինյան ազգային ծրագիրը, ապահովելով բոլոր ազգերի տնտեսական, կուլտուրական, սոցիալ-քաղաքական և գաղափարական ներդաշնակ զարգացումը ստեղծելով նրանց միջև իրական հավասարություն»²:

Ժողովրդական կրթության վիթխարի ծավալի մասին է գրում նաև Լ. Բրեժնևը, ըստ որի հանրակրթական դպրոցներում, միջնակարգ մասնագի-

www.lawinstitute.am

տական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում այդ թվականներին սովորում էին 60 միլիոն մարդ³։

Կուսակցության առաջադրանքներն անշեղորեն կատարելագործելով միշտ էլ աչքի են ընկել Երևանի պետական համալսարանի կոմերիտականները։ Նրանք միշտ էլ հանդես էին գալիս նոր նախաձեռնություններով, ձեռք բերում մասնագիտական հարուստ գիտելիքներ։ Ահա ինչու համալսարանի կոմերիտականներից շատերը հետագայում դարձան հմուտ կոմերիտական և կուսակցական աշխատողներ։ Այս առիթով ահա, ինչ է գրում ակադեմիկոս Հրաչիկ Միմոնյանը. «Գաղափարական-քաղաքական աշխատանքի և կոմունիստական գիտակցության ձևավորման հարցերը կուսակցությունը համարել է սոցիալիստական հասարակարգի նոր էտապի կարևորագույն հարցեր, նշելով, որ կոմունիզմի կառուցման գործը անկարելի է առաջ տանել առանց իրեն՝ նոր, բազմակողմանի զարգացման, առանց մարդկանց կուլտուրայի, կրթության, հասարակական գիտակցության բարձրացման»⁴։

Նոր մարդու աշխարհայացքի ձևավորման գործում առաջնակարգ դեր ունեին մանկապարտեզները, պիոներական կազմակերպությունները, դպրոցները, միջնակարգ մասնագիտական հաստատությունները, բուհերը։ Մամուլը հետևողականորեն անդրադարձել է այս բոլոր հասարակությանը հուզող հարցերին, սրտացավ վերաբերմունք դրսևորել այս բոլորի նկատմամբ։ Նման վերաբերմունքի արգասիք է Մանդալյանի «Մայրական հոգատար ձեռքերում» հոդվածը՝ մայրաքաղաքի Դիմիտրովի անվան մտորման կապարտեզի մասին, որի աշխատողները մայրական սիրով ու հոգատարությամբ են շրջապատել բոլոր 300 սաներին⁵։

«Ավանգարդը» բազմաթիվ այցեր է կատարել դեպի հանրապետության պիոներական ճամբարներ, խոսել կատարված լավ գործերի, հոգսերի ու թերությունների մասին, որոնք շուտափույթ լուծում են պահանջել։ Մասնավորապես «Ծաղկածորի ծաղիկները» Մ. Գալշոյանի ակնարկը նվիրվել է պիոներական ամռանը։ Մարդկության «ծաղիկները»՝ մեր հրաշք մանուկները իրենց անհոգ հանգիստն են անցկացնում ծաղիկների գրկում։ Նրանք իսկապես շրջապատված են հոգատարությամբ։

Պիոներիայի ծննդյան օրվա կապակցությամբ «Պիոներների հյուրն էր ՀԿԿ Կենտկոմի

առաջին քարտուղար Յա. Չարուբյանը» հոդվածն էր, որին ջերմորեն են ընդունել մեր երեխաները, հետաքրքրվել հանրապետության առաջնահերթ խնդիրների մասին, նաև ներկայացրել իրենց պահանջները⁶։ Իսկ մի քանի համարներ անց «Պիոներ կանչը» քառասուն տարեկան է» հոդվածն է, և ՀՍՄՀ Գերագույն խորհրդի հրամանագիրը՝ թերթը պատվոգրով պարգևատրելու մասին՝ երեխաների կոմունիստական դաստիարակության գործին ակտիվորեն մասնակցելու համար։

Թերթն ուշադրության կենտրոնում է պահել հանրակրթական դպրոցների առօրյան՝ տեղ տալով նաև այնպիսի կարևոր հարցերի, ինչպիսին էր դպրոցականի օրվա ռեժիմը։ Այս թեմային է անդրադարձել բժիշկ Ռ. Փարսադանյանը իր բժշկական գրույցում, որն օգտակար էր ինչպես մանկավարժական կոլեկտիվներին, այնպես էլ ծնողների համար⁷։

«Մոտենում են քնությունները» հոդվածն անդրադարձել է տարեվերջի ավարտական, փոխադրական և հասունության վկայականների քնություններին, այսինքն, երբ դպրոցները թևակոխում են ուսումնական տարվա ամենապատասխանատու շրջան, երբ հաշիվ են տալիս ոչ միայն աշակերտները, այլ նաև ուսուցչական կոլեկտիվը, ամբողջ դպրոցը⁸։

Ս. Անթոյանի «Աշակերտներին զինել կայուն գիտելիքներով» հոդվածը պատվիրված է։ Բանն այն է, որ հեղինակը բուհերի ընդունելության քնությունների հայոց լեզվի և գրականության հանձնաժողովի անդամ է, և այն եզրակացությանն է հանգել, որ հանրապետության որոշ դպրոցներում անհանդուրժելիորեն վատ են մայրենի լեզվի և գրականության ուսուցումը։ Յուրաքանչյուր ուսուցիչ պետք է լուրջ հետևություն անի այս հոդվածի փաստերից և անպայմանորեն ձգտի իրեն վստահված աշակերտներին զինել բարձր գիտելիքներով⁹։

«Կանաչ ճանապարհ երկարօրյա դպրոցներին» հոդվածն այն կարծիքն է արտահայտում, թե դրանք դրական արդյունք են տալիս, համախմբվում են երեխաների կոլեկտիվները, բարելավվում են առաջադիմությունը ու կարգապահությունը, ծնողներին օգնում են իրենց երեխաներին դաստիարակելու և խնամելու գործում։

Թերթն ուշադրության կենտրոնում է պահել նաև բաների դպրոցների հարցը։ Այս թեմային է անդրադարձել Ս. Գևորգյանը «Ինչ է կատարվում

համար 20 երեկոյան դպրոցում» հողվածում, ուր հեղինակը սրտի ցավով է արձանագրում, որ դասերին չեն ներկայանում աշակերտների կեսից ավելին, այնինչ բոլորը ներկաներ են ստանում: Միջանցքներում ծխում են, աղտոտում, դաս չեն պատասխանում ոչ մեկը, չեն օգտագործվում դիտակտիկ պարագաներ, լաբորատորիաներ ոչ ոք չի հաճախում¹⁰:

Լուսավորության մինիստրության դպրոցների վարչության տեսուչ Վ. Գրիգորյանի «Լուրջ ուշադրություն երեկոյան դպրոցներին» հողվածը նույնպես այդ դպրոցների բարձրագույն փիճակի մասին է, իսկ հողվածագրի եզրակացությունը մեկն է՝ ձեռք ձեռքի պիտի տան կոմերիտական կազմակերպությունները, հիմնարկ-ձեռնարկությունների կոլեկտիվները և դպրոցների մանկավարժները, այլապես դրական արդյունք սպասելն անհնարին է¹¹:

Հանրապետության տեխնիկումների, պրոֆտեխնիկական ուսումնարանների հոգսերի և առօրյայի մասին «Ավանգարդը» ընդարձակ տեղ է հատկացրել: Համարյա բոլոր համարներում թերթը շոշափում է դպրոցների պոլիտեխնիկացման հարցեր՝ երկրի տնտեսությանը երիտասարդ ու բանիմաց կադրեր տալու ակնկալիքով: Թերթը չի մոռացել դպրոցների արհեստանոցների խնդիրները, որոնք պետք է կահավորել գիտության վերջին խոսքով, որպեսզի դպրոցական կամ տեխնիկումի ուսանողը մասնագիտական հմտություն ստանա հենց դպրոցում կամ տեխնիկումում:

Մ. Մուրադյանի «Նրանք հրավերի չեն սպասում» ակնարկը Հոկտեմբերյանի գյուղատնտեսական տեխնիկումի շրջանավարտ Անուշավան Վարդանյանի մասին է, որը 24 տարեկանում արդեն դարձել է Ապարանի շրջանի Թբուջուր գյուղի կոլտնտեսության կոմպլեքսային բրիգադի բրիգադավար, որի բոլոր 75 անդամները վստահում են երիտասարդ մասնագետին¹²:

Թերթը հայտնում է, որ Քաջարանի համար 16 պրոֆտեխնուսումնարանը սովել է իր 1000-երորդ շրջանավարտը: Ուսումնարանը արտադրություն է ուղարկում որակյալ հյուսներ, ներկարարներ, քարտաշ-որմնադիրներ, փականագործներ, էլեկտրաեռակցողներ, որոնք բոլորն էլ իրենց արտադրական պրակտիկական անցել են Ագարակի պղնձամոլիբդենային կոմբինատում:

Թերթի 1964 թ. 130-րդ համարը ամբողջությամբ նվիրվել է հանրապետության պրոֆտեխնի-

կական ուսումնարանների առօրյային, հոգսերին ու նվաճումներին:

Վլադիմիր Մուրադյանի «Իսկ ու՞ր է այդ կոլեկտիվը» հողվածը Երևանի գյուղմեխանիզացիայի տեխնիկումի ուսանող Ֆրիկ Մարտիրոսյանի մասին է, որին խուլիզանության համար վտարել են տեխնիկումից, սակայն նա բողոքում է տարբեր ատյաններ, թե վտարելու փոխարեն կոլեկտիվը պիտի վերադաստիարակեր, այնինչ կոմերիտական կազմակերպությունը, տեխնիկումի ղեկավարությունն ընտրել են հեշտ ճանապարհը¹³:

«Մի նամակի հետքերով» թերթը տպագրել է Հենրիկ Աբրահամյանի «Որտե՞ղ է ձեր խիղճը» հողվածը, ուր նա խոսում է Գագարին ավանի համար 21 գիշերօթիկ դպրոցի ուսուցչուհի Էվելինա Սարգսյանի նամակի մասին: Նա ավարտել է Բաքվի մանկավարժական ինստիտուտը, եկել է Հայաստան, սակայն նրա նկատմամբ անմարդկային վերաբերմունք են ցուցաբերում դպրոցի տնօրեն Սուրեն Անտոնյանը և ողջ ուսուցչական կոլեկտիվը¹⁴:

Վ. Շողերյանի «Մոռացության տրված ինստիտուտը» հողվածը ուսուցիչների կատարելագործման ինստիտուտի մասին է, որտեղ չնայած ինչ-ինչ հաջողություններ արձանագրվել են, բայց չափազանց շատ են նաև թերությունները: Օրինակ, նրանց աշխատակիցները շրջաններ են մեկնում 10 – օրյա գործուղման, սակայն այն ավարտում են մեկ օրում, նախ՝ վարձատրվելով 10 օրվա համար, առանց մեթոդական օգնություն տեղերում ցուցաբերելու, առանց բաց դասեր, դասալսումներ կազմակերպելու:

«Ավանգարդը» բուհական հարցերը համարում է առաջնային, քանզի միայն սրանց արժանի շրջանավարտներն են, որ ապահովելու էին երկրի առաջադիմությունը բոլոր բնագավառներում: Թերթը տպագրել է Ռաֆայել Արամյանի «Ուսանողների մոտ» հողվածը Երևանի պետական համալսարանի երկրորդ հանրակացարանի ուսանողական թաղամասի առօրյայի մասին, անդրադարձել ուսանողներին հուզող բազմաթիվ հարցերի:

Ջերմ ու սրտառու է Լյուդվիգ Կարապետյանի «Քննությունները բուհերում» հողվածը, ուր նա խոսում է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի հայոց լեզվի և գրականության բաժնի ուսանողներ Հենրիկ Ավետիսյանի, Ռոբերտ Արզումանյանի, Ժենյա Քալանթարյանի, Ալբերտ Խառատյանի և այլոց գերա-

www.lawinstitute.am

զանց գնահատականների մասին:

«Կապը արտասահմանի հետ» վերտառության տակ թերթը հաղորդում է, որ Երևանի բժշկական ինստիտուտի հյուրն էր ԱՄՆ-ի Տեխաս նահանգի համալսարանի պրոֆեսոր Ա. Փախչանյանը, որը ծանոթանում էր ինստիտուտի կյանքին ու նվաճումներին: Նա դասախոսություն է կարդացել «Էքսպերիմենտալ բժշկության և բիոլոգիայի մի քանի արդի հարցերի շուրջ» թեմայով, ցուցադրել գիտական մի քանի կարճամետրաժ կինոնկարներ¹⁵:

Եվ չնայած կուսակցության ջանքերին երիտասարդության ու աշխատավորության կուլտուրկենցադային սպասարկման աշխատանքի պայմանները բարելավելու, նրանց հանգիստը լավագույն ձևով կազմակերպելու ուղղությամբ, բայց

դեռևս բավարար չէին երիտասարդության շրջանում կատարվող դաստիարակչական աշխատանքները, շրջանավարտներից շատերը խուսափում էին գյուղ աշխատանքի մեկնել, որովհետև գյուղերում նրանց համար անհրաժեշտ պայմաններ չկային, ցածր էր վարձատրությունը:

Չնայած ձնհալի տարիներին բացախոսության տարրեր նկատվում էին, սակայն չէր մոռացվել նաև հին ավանդույթը՝ խորհրդային գրաքննությունը, որի պատճառով էլ շատ հաճախ թերթի աշխատակիցները չէին կարողանում բացորոշ արտահայտվել, սակայն ի պատիվ նրանց և թերթի գլխավոր խմբագիր Լորիս Կրոյանի կարողանում էին ընթերցողներին ներկայացնել նաև օբյեկտիվ փաստեր, որը, թեև մեծ դժվարությունների հետ էր կապված:

¹ Տե՛ս Կարապետյան Մ., Գևորգյան Հ. «Խորհրդային Հայաստանը 1920-1991 թվականներին», Եր., 2007թ., էջ 409:

² Տե՛ս Մովսիսյան Լ. «Կուսակցության ղեկավարների աճը կոմունիստական շինարարության արդի էտապում», Երևան, 1972թ., էջ 237-238:

³ Տե՛ս Բրեժնև Լ. «Սոցիալիզմի մեծ հաղթանակի 50 տարին», Եր., 1967թ., էջ 40:

⁴ Տե՛ս Սիմոնյան Հր. «Կոմունիստական դաստիարակչության մի քանի հարցեր», Եր., 1967թ., էջ 40:

⁵ Տե՛ս «Ավանգարդ», 1965թ. համար 9:

⁶ Տե՛ս Նույն տեղում, 1965, համար 60:

⁷ Տե՛ս «Ավանգարդ», 1956, համար 23:

⁸ Տե՛ս «Ավանգարդ», 1956, համար 50:

⁹ Տե՛ս Նույն տեղում, համար 99:

¹⁰ Տե՛ս Նույն տեղում, 1957, համար 44:

¹¹ Տե՛ս Նույն տեղում, 1965, համար 22:

¹² Տե՛ս «Ավանգարդ», 1961, համար 68:

¹³ Տե՛ս Նույն տեղում, 1960, համար 60:

¹⁴ Տե՛ս Նույն տեղում, 1964, համար 46:

¹⁵ Տե՛ս «Ավանգարդ», 1961, համար 28:

МАРИНА ГАСПАРЯН

Соискатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета.

ОТДЕЛЬНЫЕ КРИТЕРИИ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА (анализ УК РФ и УК РА)

Продолжая анализ проблемы отграничения преступлений против жизни человека по законодательству РА и РФ, остановимся на отдельных критериях.

Первый отдельный критерий - характер общественных отношений, позволяет разграничить:

с одной стороны, основные составы преступлений умышленного причинения смерти человеку, а также их квалифицированные и особо квалифицированные составы, которые посягают на одни общественные отношения и являются общими нормами;

с другой стороны, составы преступлений умышленного причинения смерти человеку, ответственность за которые установлена в ст. 277, 295, 317 УК РФ и ст. 305 УК РА, жизнь как дополнительный объект. Данные нормы являются специальными по отношению к основной п. «б» ч. 2 ст. 105 УК РФ и п. 2 ч. 2 ст. 104 УК РА. Непосредственным объектом являются основы политической системы, интересы правосудия, нормальная управленческая деятельность правоохранительных органов по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности РФ и РА соответственно указанным статьям.

В составах преступлений, ответственность за которые установлена ст. 357 УК РФ и ст. 393 УК РА – видовым объектом преступления против мира и безопасности человечества.

По второму отдельному критерию - признаком, характеризующим потерпевшего, в том числе его действия и поведение, - разграничиваются:

а) во-первых, умышленное лишение жизни в состоянии аффекта, умышленное лишение жизни при превышении пределов необходимой обороны, умышленное лишение жизни при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление (ст. 107, 108 УК РФ и ст. 105, 107-108 УК РА), когда виктимность потерпевших обуславли-

вается проявленной с их стороны активной (пассивная также возможна, но скорее гипотетически) провокацией, выражающейся в совершении противоправных или аморальных действий, либо характеризуется систематическим противоправным или аморальным поведением; лицо совершило общественно опасное деяние, признаваемое преступным; лицо, совершившее преступление;

во-вторых, умышленное лишение жизни при отсутствующих привилегированных признаков, ответственность за которые предусмотрена ст. 105, п. «б» ч. 3 ст. 205, ч. 4 ст. 206, ст. 277, ч.3 ст. 281, ст. 295, 317, 357 УК РФ и ст. 104, ч. 3 ст. 225, 305, ч. 2 ст. 388, ст. 389, 390, 393 УК РА и все составы с причинением смерти по неосторожности, в составах которых поведение потерпевших не носит девиантного характера;

в-третьих, особое место занимает ст. 110 УК РФ и ст. 110-111 УК РА, где потерпевший сам лишает себя жизни, в результате деяний субъекта преступления;

в-четвертых, отдельно выделяется незаконное производство аборта, предусмотренное ч. 3 ст. 123 УК РФ и ч. 3 ст. 122 УК РА, где потерпевшая добровольно обращается за соответствующей медицинской услугой. Поведение потерпевшей нельзя отнести к отклоняющемуся, в полном смысле данного термина, но имеет значение интеллектуальный и волевой момент ее действия.

б) в составе преступления, отнесенного законодателями РФ и РА к привилегированным, ответственность, за которое наступает по ст. 106 РФ и РА, имеется характеристика потерпевшего по возрастному критерию – новорожденный ребенок.

Все иные составы преступлений, которым не присущ вышеуказанный признак.

в) с одной стороны, незаконное производство аборта, предусмотренное ч. 3 ст. 123 УК РФ (ч. 3 ст. 122 УК РА), потерпевшей от которого является беременная женщина; неоказание помощи больному,

ответственность за которое установлена ст. 124 УК РФ (129 УК РА), неисполнение или ненадлежащее исполнение профессиональных обязанностей лицами, осуществляющими медицинскую помощь и медицинское обслуживание, предусмотренное ч. 2 ст. 130 УК РА, потерпевшими от которых признается больной, нарушение правил проведения операции по трансплантации, предусмотренное ст. 125 УК РА, где потерпевшим может быть пациент, как донор, так и реципиент;

с другой стороны, причинение смерти по неосторожности, ответственность за которое предусмотрена по ст. 109 УК РФ и УК РА, потерпевшим от которой может быть любое лицо;

г) по кругу потерпевших, с одной стороны составы преступлений, ответственность за которые установлена п. «б» ч. 2 ст. 105 УК РФ и п. 2 ч. 2 ст. 104 УК РА, в качестве потерпевших указывает на лица, в связи с осуществлением данным лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга, так и на его близких;

с другой стороны, составы преступлений, ответственность за которые установлена ст. 277, 295, 317 УК РФ и ст. 305 УК РА, в круг потерпевших включает только лицо, осуществляющее соответствующую государственную, общественную, политическую деятельность.

По третьему отдельному критерию – форме деяния – размежевываются составы преступлений, в которых:

а) во-первых, объективная сторона характеризуется только действием – незаконное производство аборт, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшей, предусмотренное ч. 3 ст. 123 УК РФ (ч. 3 ст. 129 УК РА), нарушение правил проведения операции по трансплантации, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшего, предусмотренное ч. 2 ст. 125 УК РА;

во-вторых, преступление, совершаемое лишь в форме бездействия – неоказание помощи больному, повлекшее по неосторожности смерть больного, предусмотренное ч. 2 ст. 124 УК РФ (ч. 2 ст. 129 УК РА), оставление в опасности, повлекшее смерть, предусмотренное ч. 4 ст. 128 УК РА;

в-третьих, наиболее обширная группа это составы, в которых объективная сторона может выражаться как в форме действия, так и бездействия – убийства (привилегированные и квалифицированные), причинение смерти по неосторожности, ответственность за

которые установлены соответствующими статьями.

Четвертый отдельный критерий – обстановка (условия) совершения преступления – позволяет разграничить умышленное причинение смерти в состоянии аффекта; умышленное причинение смерти при превышении пределов необходимой обороны; умышленное причинение смерти при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление (ст. 107-108 УК РФ и ст. 105, 107, 108 УК РА), в составах которых исходя из аморальных, противоправных действий потерпевшего, а равно-длительная психотравмирующая ситуация, возникшая в связи с систематическим противоправным или аморальным поведением потерпевшего, обуславливает возникновение у виновного состояние аффекта, т.е. сильного душевного волнения, девиантное поведение потерпевшего, носящее общественно опасный характер, создает обстановку необходимости у виновного прибегнуть к обороне; обстановка совершения потерпевшим преступления понудило виновного осуществить задержание с превышением необходимых мер; умышленное убийство матерью новорожденного ребенка во время родов или сразу же после родов, в условиях психотравмирующей ситуации, в состоянии психического расстройства, не исключающего вменяемости (ст. 105 УК РФ, ст. 106 УК РА), психотравмирующая ситуация может быть вызвана различными обстоятельствами, обусловившими деяние матери.

По другую грань данного критерия находятся составы преступлений, в которых отсутствуют обстоятельства, относящие деяния к привилегированным составам, ответственность за которые установлена ст. 106-108 УК РФ (ст. 105-108 УК РА).

Пятый отдельный критерий – место совершения преступления – служит для отграничения:

- завладение чужим имуществом, совершенное с применением насилия или угрозой насилия, повлекшее по неосторожности смерть человека, совершенное на морском или речном судне, ответственность за которые установлена ч. 3 ст. 227 УК РФ (ч. 2 ст. 220 УК РА);

- завладение чужим имуществом, совершенное с применением насилия или угрозой насилия, совершенными на суше, ответственность за которые предусмотрены соответствующими статьями, исходя из фактических обстоятельств дела.

Шестой отдельный критерий – момент возникновения умысла – посредством данного признака разграничиваются деяния, которые характеризуются:

а) умышленным причинением смерти, когда

умысел на совершения деяния возник внезапно вследствие противоправных и/или аморальных действий потерпевшего, носивших единичный либо систематический характер (ст. 107-108 УК РФ и с. 105, 107-108 УК РА);

б) умышленным причинением смерти, в которых отсутствует момент внезапности возникновения умысла, присущий вышеперечисленным составам преступлений.

Седьмой отдельный критерий – критерий специального субъекта, который разграничивает:

а) умышленное причинение смерти и причинение смерти по неосторожности, субъект, которых не обладает признаками специального субъекта, ответственность за которые предусмотрены статьями не приведенными ниже;

б) умышленное причинение смерти и причинение смерти по неосторожности специальным субъектом, имеющим дополнительные разграничительные признаки, помимо возраста и вменяемости, отделяющего общий и специальные составы:

- убийство матерью новорожденного ребенка, ответственность за которое установлено ст. 106 УК РФ (ст. 106 УК РА) - мать новорожденного ребенка;

- причинение смерти по неосторожности вследствие ненадлежащего исполнения лицом своих профессиональных обязанностей, ответственность за которое установлено ч. 2 ст. 109 УК РФ – лицо, наделенное определенными профессиональными обязанностями (данный квалифицированный состав отсутствует в УК РА);

а) производство аборта лицом, не имеющим высшего медицинского образования соответствующего профиля, если оно повлекло по неосторожности смерть потерпевшей (ч. 3 ст. 123 УК РФ)²;

б) неоказание помощи больному без уважительных причин лицом, обязанным ее оказывать в соответствии с законом или по специальным правилам, если это повлекло по неосторожности смерть больного (ч.2 ст. 124 УК РФ, ч. 2 ст. 129 УК РА);

в) нарушение правил проведения операций по трансплантации, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшего, где субъектом выступает медицинский работник соответствующей квалификации (ч. 2 ст. 125 УК РА);

г) неисполнение или ненадлежащее исполнение профессиональных обязанностей лицами, осуществляющими медицинскую помощь и медицинское обслуживание, повлекшее по неосторожности смерть пациента

(ч. 2 ст. 130 УК РА);

д) незаконное занятие частной медицинской практикой или частной фармацевтической деятельностью, повлекшее по неосторожности причинение смерти человеку (ч. 2 ст. 235 УК РФ и ч. 3 ст. 280 УК РА) - соответственно, а) лицо, обязанное иметь высшее медицинское образование, помимо этого имеющее соответствующую специализацию, б) лицо, обязанное оказывать помощь больному, согласно закону или специальным правилам, в) любой медицинский и фармацевтический работник, входящий в систему частного здравоохранения: физические лица, осуществляющие предпринимательскую деятельность в виде оказания медицинских и фармацевтических услуг без образования юридического лица, руководители лечебно-профилактических и фармацевтических учреждений, основанных на частной форме собственности, в чьи обязанности входит получение лицензии на право осуществления медицинской и фармацевтической деятельности;

- незаконное лишение человека свободы, не связанное с его похищением, если оно повлекло по неосторожности смерть потерпевшего, ответственность за которое установлено ч. 3 ст. 127 УК РФ (п. 2 ч. 3 ст. 131 УК РА) – частное лицо, должностное лицо, ответственность за незаконное лишение свободы при наличии соответствующих обстоятельств, за превышение должностных полномочий несет ответственность по соответствующей части ст. 286 УК РФ и ч. 2 ст. 109 УК РФ или за преступления против правосудия - незаконное задержание, заключение под стражу или содержание под стражей (соответствующая часть ст. 301 УК и ч. 2 ст. 109 УК РФ), вынесение незаконного приговора суда к лишению свободы (ч. 2 ст. 305 и ч. 2 ст. 109 УК РФ (соответствующей ч. ст. 348 и ст. 109 УК РА)) по совокупности;

- оставление в беспомощном состоянии лица, находящегося в опасном для жизни и здоровья состоянии и лишенного возможности принять меры к самосохранению, если виновный имел реальную возможность оказать помощь этому лицу и был обязан его опекать или сам поставил его в опасное для жизни состояние, повлекшее причинение смерти по неосторожности - лицо, на котором лежат обязанности по опеке либо субъект сам поставил потерпевшего в опасное для жизни состояние (ч.3 ст. 128 УК РА);

- незаконное помещение лица в психиатрический стационар, если оно совершено лицом с использованием своего служебного положения либо повлекло по неосторожности смерть потерпевшего (ч. 2

ст. 128 УК РФ и пп. 2 и 3 ч. 2 ст. 134 УК РА) - лица, в служебные обязанности которых входит принятие решения о недобровольном помещении человека в психиатрический стационар, госпитализировать больных, обращаться по этому поводу с заявлением в суд: дежурный врач, врач приемного отделения, врач-психиатр, заведующий и др., поместившие незаконно человека в психиатрический стационар³;

- изнасилование, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшей, ответственность за которое установлено п. «а» ч. 4 ст. 131 УК РФ (п. 4 ч. 2 ст. 138 УК РА) - субъект изнасилования специальный, гендерного типа - лицо мужского пола;

- нарушение правил техники безопасности или иных правил охраны труда, совершенное лицом, на котором лежали обязанности по соблюдению этих правил, если это повлекло по неосторожности смерть человека (ч. 2 ст. 143 УК РФ и ч. 2 ст. 157 УК РА) - лицо, работающее на предприятии, в учреждении, организации независимо от форм собственности, на котором лежала обязанность по соблюдению правил техники безопасности и других правил охраны труда;

- группа статей, устанавливающая ответственность за преступления, связанные с нарушением правил производства различного рода работ (деятельности), повлекшие по неосторожности причинение смерти человека или смерть двух и более лиц, где специальный субъект определен самим родом работ:

- нарушение правил безопасности на объектах атомной энергетики (ч. 2 и ч. 3 ст. 215 УК РФ и ч. 2 ст. 227 УК РА) - лицо, на котором лежала обязанность соблюдать правила безопасности при размещении, проектировании, строительстве и эксплуатации объектов атомной энергетики;

- прекращение или ограничение подачи электрической энергии, либо отключение от других источников жизнеобеспечения (ч. 3 ст. 215.1 УК РФ) - должностное лицо или лицо, выполняющее управленческие функции в коммерческой или иной организации, в компетенцию которого входит принятие решений об отключении источников жизнеобеспечения;

- нарушение правил безопасности при ведении горных, строительных или иных работ (ч. 2 и ч. 3 ст. 216 УК РФ и ч. 2 ст. 230 УК РА) - лицо, на которое возложена обязанность по соблюдению правил производства горных, строительных и

иных работ, либо иные работники, постоянная или временная деятельность которых связана с данным производством;

- нарушение правил безопасности на взрывоопасных объектах (ч. 2 и ч. 3 ст. 217 УК РФ и ч. 2 ст. 271 УК РА) - должностные и недолжностные лица, которые по долгу службы или по роду деятельности связаны с работой на взрывоопасных предприятиях или во взрывоопасных цехах;

- нарушение правил пожарной безопасности (ч.2 и ч. 3 ст. 219 УК РФ и ч. 2 ст. 232 УК РА) - лицо, на которое была возложена обязанность исполнять (постоянно или временно) утвержденные и зарегистрированные в установленном порядке правила пожарной безопасности;

- производство, хранение или перевозка в целях сбыта, либо сбыт товаров и продукции, выполнение работ или оказание услуг, не отвечающих требованиям безопасности жизни или здоровья потребителей, а равно неправомерные выдача или использование официального документа, удостоверяющего соответствие указанных товаров, работ или услуг требованиям безопасности (п. «г» ч. 2 и ч. 3 ст. 238 УК РФ и п. 2 ч. 3 ст. 279 УК РА) - лицо, являющееся собственником или руководителем коммерческой организации, индивидуальным предпринимателем; за неправомерную выдачу официального документа, удостоверяющего соответствие указанных товаров, работ или услуг требованиям безопасности, ответственность несет сотрудник органа, осуществляющего сертификацию этих товаров, работ или услуг;

- сокрытие от населения сведений о загрязнении окружающей среды радиоактивными, химическими, бактериологическими или иными биологическими веществами, опасными для жизни и здоровья людей, или иных сведений об этой опасности, либо умышленное сообщение заведомо ложных сведений о таком загрязнении

- должностное лицо, в обязанности которого входит информирование о происшедшем экологическом загрязнении (ч. 2 ст. 282 УК РА);

- уклонение от осуществления в местах, подвергшихся загрязнению окружающей среды, дезактивирующих или иных восстановительных мер или ненадлежащее осуществление других мер - лицо, обязанное принять эти меры (ст.

283);

- производство запрещенных видов опасных отходов, транспортировка, хранение, захоронение, использование или иное обращение радиоактивных, бактериологических, химических веществ и отходов с нарушением установленных правил (ч. 3 ст. 247 УК РФ и ст. 281 УК РА) - лицо, в обязанности которого входит соблюдение правил работы с опасными отходами;
- нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими либо другими биологическими агентами или токсинами (ч. 2 ст. 248 УК РФ и ч. 2 ст. 285 УК РА) - лицо, допущенное к обращению с указанными выше предметами;
- нарушение правил выброса в атмосферу загрязняющих веществ или нарушение эксплуатации установок, сооружений и иных объектов, если эти деяния повлекли загрязнение или иное изменение природных свойств воздуха (ч. 3 ст. 251 УК РФ и ч. 3 ст. 289 УК РА) - лицо, на которое соответствующими актами возложены обязанности по соблюдению порядка и контролю за выбросами загрязняющих веществ в атмосферу, за эксплуатацией стационарных и передвижных установок, сооружений и иных объектов;
- загрязнение морской среды из находящихся на суше источников, либо вследствие нарушения правил захоронения или сброса с транспортных средств или возведенных в море искусственных островов, установок или сооружений веществ и материалов, вредных для здоровья человека и водных биологических ресурсов, либо препятствующих правомерному использованию морской среды (ч. 3 ст. 252 УК РФ и ч. 3 ст. 288 УК РА) - лицо, на которое возложена обязанность по осуществлению контроля за сбросом в море вредных веществ: директора предприятий, капитаны судов, командиры воздушных судов, должностные лица платформ, работники платформ или члены экипажей, обязанные согласно должностным инструкциям сообщать соответствующим организациям о готовящемся или произведенном сбросе, члены команды судна;
- нарушение правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного, воздушного,

- морского или речного транспорта (ч. 2 и ч. 3 ст. 263 УК РФ и ч. 2 и 3 ст. 241 УК РА) - лицо, непосредственно управляющее железнодорожным, воздушным, водным транспортом, а также лицо, которое в силу занимаемой должности или выполняемой работы, обязано соблюдать правила безопасности движения или эксплуатации указанных видов транспорта (механик, диспетчер, наземный руководитель полетов и др.);
- нарушение лицом, управляющим автомобилем, трамваем либо другим механическим транспортным средством, правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств (ч.3-6 ст. 264 УК РФ и ч. 2 и 3 ст. 242 УК РА) - лицо, управляющее транспортным средством;
- недоброкачественный ремонт транспортных средств, путей сообщения, средств сигнализации или связи, либо иного транспортного оборудования, а равно выпуск в эксплуатацию технически неисправных транспортных средств (ч. 2 и ч. 3 ст. 266 УК РФ и ч. 2 и 3 ст. 245 УК РА) – а) лицо, служебная деятельность которого непосредственно связана с ремонтом транспорта; б) лицо, ответственное за техническое состояние транспортного средства и имеющее полномочия по выпуску их в эксплуатацию; в) владелец либо водитель индивидуального транспортного средства, разрешивший другому лицу эксплуатацию заведомо технически неисправного транспортного средства;
- нарушение пассажиром, пешеходом или другим участником движения правил безопасности движения или эксплуатации транспортных средств (ч. 2 и ч. 3 ст. 268 УК РФ и ч. 2 и 3 ст. 247 УК РА) - пассажир, пешеход или иной участник движения, за исключением лиц, указанных в ст.263 и 264 УК РФ;
- нарушение правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте магистральных трубопроводов (ч. 2 и ч. 3 ст. 269 УК РФ и . 2 и 3 ст. 248 УК РА) - лицо, которое осуществляет работы, связанные со строительством, ремонтом и эксплуатацией магистрального трубопровода;
- халатность, то есть неисполнение или ненадлежащее исполнение должностным лицом своих обязанностей вследствие недобросовестного или небрежного отношения к службе, если это повлекло

причинение крупного ущерба или существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций, либо охраняемых законом интересов общества или государства (ч. 2 и ч. 3 ст. 293 УК РФ и ч. 2. ст. 315 УК РА) - должностное лицо;

• составы преступлений, в которых субъектом выступает лицо, наделенное воинскими обязанностями:

- нарушение правил обращения с оружием, боеприпасами, радиоактивными материалами, взрывчатыми или иными веществами и предметами, представляющими повышенную опасность для окружающих (ч. 2 и ч. 3 ст. 349 УК РФ и ч. 3 и ч. 4 ст. 373 УК РА) - военнослужащий, нарушивший правила обращения с оружием или предметами, представляющими повышенную опасность для окружающих;
- нарушение правил вождения или эксплуатации боевой, специальной или транспортной машины (ч. 2 и ч. 3 ст. 350 УК РФ и ч. 2 и ч. 3 ст. 377 УК РА) - любой военнослужащий, а также гражданин, пребывающий в запасе и призванный на военные сборы, управляющий машиной или ответственный за ее эксплуатацию;
- нарушение правил полетов или подготовки к ним, либо иных правил эксплуатации военных летательных аппаратов (ст. 351 УК РФ и ст. 378 УК РА) - военнослужащий, а также гражданин, пребывающий в запасе и призванный на военные сборы, управляющий военным летательным аппаратом, отвечающий за его подготовку к полету или ответственный за его эксплуатацию;
- нарушение правил вождения или эксплуатации военных кораблей (ст. 352) - военнослужащий, а также гражданин, пребывающий в запасе и призванный на военные сборы, управляющий военным кораблем или ответственный за его эксплуатацию.

в) умышленное причинение смерти и причинение смерти по неосторожности, субъект которого может как обладать, так и не обладать признаками специального субъекта, ответственность за которые предусмотрены ч. 2 ст. 218 УК РФ и ч. 2 ст. 240 УК РА - нарушение правил учета, хранения, перевозки и использования взрывчатых, легко-воспламеняющихся веществ и пиротехнических изделий, а также незаконная пересылка этих веществ по почте или багажом, если эти деяния повлекли по неосторожности смерть человека - при незаконной пересылке - общий субъект, при нарушении правил - специальный: лицо, на которое по роду его деятельности возложены обязанности по соблюдению правил, ч. 2 ст. 236 УК РФ и ч. 2 ст. 277 УК РА - нарушение санитарно-эпидемиологических правил, повлекшее по неосторожности смерть человека.

Рассмотрев отдельные критерии разграничения преступлений против жизни, можно сделать вывод, что исследуемые составы преступлений разграничиваются по одному или нескольким признакам. Например, убийство матерью новорожденного ребенка, по армянскому законодательству и простое или квалифицированное убийство лишь по одному критерию (специальный субъект), по российскому законодательству, сфера отношений разграничивающая эти два состава та же – субъект преступления, но здесь имеет место и разграничение по общему критерию (возраст); умышленное причинение смерти в состоянии аффекта и умышленное причинение смерти - по трем критериям по армянскому законодательству (признакам, характеризующим потерпевшего, обстановке (условиям) совершения преступления и особенностям умысла) и четырем по российскому (добавляется возраст субъекта).

Вопросы, связанные с рассмотрением единичных критериев будут нами исследованы отдельно в следующей статье.

¹ Армянский законодатель отказался от использования термина «аффект», обратившись непосредственно к детерминации психологического состояния субъекта преступления, а именно - убийство, совершенное в состоянии сильного душевного волнения (ст. 105 УК РА).

² Соответствующая ст. 123 УК РФ. ст. 122 УК РА имеет отличную структуру, также как и в ст. 123 УК РФ, ее ч. 3 излагает особо квалифицированный состав преступления незаконного производства аборта, повлекшее смерть потерпевшей, но в отличие от российской нормы, армянский основной состав данного преступления устанавливает ответственность перед лицом, имеющим соответствующее высшее медицинское образование, а уже квалифицированный состав привлекает к ответственности за то же деяние лицо, не имеющее соответствующее высшее медицинское образование.

³ Уголовное право РФ. Особенная часть / Под ред. Иногамовой-Хегай, Рагога, Чучаева. 2004. С. 36.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ 20 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

Սույն թվականի հոկտեմբերի 15-ին «Կոնգրես» հյուրանոցի մեծ շքասրահում տեղի ունեցավ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության իրավաբանական ինստիտուտի 20 ամյակին նվիրված հանդիսավոր արարողությունը: Արարողությանը ներկա էին Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարար Գևորգ Դանիելյանը, նախարարի տեղակալներ՝ Նիկոլայ Առուստամյանը, Գևորգ Մախասյանը, Էմիլ Բաբայանը, ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նախագահ Մանվել Բաղալյանը, ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի անդամ Մարգարիտա Ազարյանը, ՀՀ գլխավոր դատախազության կոռուպցիոն և կազմակերպված հանցագործությունների գործերով վարչության պետ Արմեն Աշրաֆյանը, ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի ղեկավար Սերգեյ Կապինոսը, Ռուսաստանի Դաշնության պատիժների կատարման դաշնային ծառայության ակադեմիայի պետ Ալեքսանդր Գրիշկոն, Վրաստանի Հանրապետության ուղղիչ և իրավական օժանդակության նախարարության քրեակատարողական և փորձարարական վերապատրաստման կենտրոնի տնօրեն Նատո Գուգավան և այլ հյուրեր:

Բացման խոսքում ՀՀ արդարադատության նախարար Գևորգ Դանիելյանը նշեց, որ ինստիտուտի հիմնադրման գործընթացը սկսվել է դեռևս խորհրդային տարիներին ու ավարտվել արդեն վերանկախությանը հաջորդած առաջին ամիսներին, ինչպես նաև կարևորեց այդ տարիներին ՀՀ արդարադատության նախարար Արմեն Աշրաֆյանի՝ ինստիտուտի հիմնադրման գործում ունեցած մեծ ավանդը:

Խոսելով ինստիտուտի ներկայիս գործառնությունների մասին՝ նախարարը անդրադարձավ ինստիտուտի համագործակցությանը ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի հետ՝ քաղաքացիական ծառայողների վերապատրաստման շրջանակներում, ինչպես նաև միջազգային այն կառույցների, որոնք տարիներ շարունակ համագործակցում են ինստիտուտի հետ:

Ավարտելով ելույթը՝ նախարարը ցանկություն հայտնեց մոտ ապագայում ինստիտուտը տեսնել ակադեմիայի կարգավիճակում:

Նախարարի ելույթին հաջորդեցին ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի ղեկավար Սերգեյ Կապինոսի և Ռուսաստանի Դաշնության պատիժների կատարման դաշնային ծառայության ակադեմիայի պետ Ալեքսանդր Գրիշկոյի ելույթները:

Միջոցառման ընթացքում ներկայացվեց ինստիտուտի նորաստեղծ կայքէջը որտեղ զետեղված են տեղեկություններ ինստիտուտի գործունեության ու իրականացված աշխատանքների մասին:

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ Նիկոլայ Առուստամյանը, որպես համահեղինակ, ներկայացնելով «Բանտարկյալների հետ վարվեցողության միջազգային կառուցակարգերը»

www.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ուսումնական ձեռնարկը, որը հրատարակվել է ինստիտուտի նախաձեռնությամբ, նշեց, որ բազմաթիվ

միջազգային կառուցակարգերից զատվում և առանձին շեշտադրմամբ ներկայացվում են Միավորված ազգերի կազմակերպությունը և Եվրոպայի խորհրդին վերաբերող բանտարկյալների հետ վարվեցողության պայմանագրային և արտապայմանագրային կառուցակարգերը, հատկապես նկատի առնելով վերջիններիս դերակատարումը, ինչպես նաև Հայաստանի՝ տվյալ կազմակերպություններում ինտեգրման մակարդակը: Նշվեց նաև, որ ձեռնարկը օգտակար կլինի ոչ միայն քրեակատարողական ծառայողների, քրեակատարողական ծառայության

քաղաքացիական հատուկ ծառայողների և իրավակիրառ մյուս ոլորտների աշխատողների մասնագիտական ունակությունների ու գիտելիքների բարձրացման համար, այլ նաև՝ իրավակիրառ ոլորտների գործունեությունն ուսումնասիրողների և հասարակության լայն շրջանակների համար:

Միջոցառման ավարտին շնորհակալական խոսքով ելույթ ունեցավ ինստիտուտի տնօրեն Աշոտ Հայրապետյանը: Նա շնորհակալություն հայտնեց բոլոր շնորհավորանքների համար և ընթերցեց ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշումը, որի համաձայն՝ Արմեն Աշրաֆյանին ինստիտուտի հիմնադրման գործում ունեցած մեծ վաստակի համար շնորհվեց ինստիտուտի պատվավոր դոկտորի կոչում, ինչպես նաև՝ շնորհակալագիր: Ինստիտուտի հետ բազմամյա ու արդյունավետ համագործակցության և օժանդակություն ցուցաբերելու համար շնորհակալագիր շնորհվեց նաև ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակին, որը հանձնվեց կազմակերպության ղեկավար Սերգեյ Կապինոսին:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2010
ՄԱՐՏ 3 (1)

ՊԱՏԺԻՑ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՄԿԵՏ ԱԶԱՏԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՆԻԿՈԼԱՅ ԱՌՈՒՍՏԱՄՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի տեղակալ

ՀՀ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՈՐՊԵՄ ՆՐԱՆՑ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ

ԵՐՎԱՆԴ ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ՀՀ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՍԱՄՎԵԼ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ՀՀ կենտրոնական բանկի իրավաբանական վարչության աշխատակից, Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարանի հիմնադրամի մագիստրոս

ՏԵՍԱԶԱՅՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԼՈՒՄԱՆԿԱՐԱՀԱՆՈՒՄՆԵՐԸ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

ԼԻԼԻԹ ՔԱՄԱԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի երկրորդ տարվա ասպիրանտ (քաղաքացիական իրավունքի ամբիոն, միջազգային մասնավոր իրավունքի գծով)

ՄԱՐԴՈՒՆ ԱՌԵՎԱՆԳԵԼՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏՈՒՄԸ ՊԱՏԱՆԴ ՎԵՐՑՆԵԼՈՒՑ

ԳՈՒՐԳԵՆ ՔՈԹԱՆՁՅԱՆ

Իրավաբան

ԳՈՐԾԸ ՄԵՂԱԴՐՈՂԻՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՈՐՊԵՄ ԳՈՐԾԸ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂԱՐԿԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՎԵՐԱԿԵՆԴԱՆԱՑՈՒՄ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԴԱՎԻԹ ՀՈՒՆԱՆՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի, քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԱՆՆԱ ԴԱՆԻԲԵԿՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի, քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՓՈՂԵՐԻ
ԼՎԱՑՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՍՏԱՆԴԱՐՏՆԵՐԻՆ**

ԼԻԼԻԹ ԱԶԱՏՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի, քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, դասախոս

**ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԾԻՔԻ ՉԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ
ՄԱՍՈՒԼԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ**

ՍՈՆԱ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

**АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ПРИСОЕДИНЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО
СОЮЗА К ЕВРОПЕЙСКОЙ КОНВЕНЦИИ О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
И ЛИССАБОНСКИЙ ПРОЦЕСС**

АНИ АКОПЯН

Ведущий специалист управления европейской интеграции аппарата министерства юстиции РА, соискатель кафедры конституционного и муниципального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

**ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ИНТЕРЕС КАК ДЕТЕРМИНАНТ СОВРЕМЕННОГО
ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА: МЕЖДУНАРОДНЫЙ АСПЕКТ**

МЕРУЖАН СТАМБОЛЦЯН

Аспирант кафедры мировой политики и международных отношений Российско-Армянского (Славянского) университета

THE BASIC CRITERIA OF ANTICORRUPTION POLICY

STEPAN TSAGHIKYAN

Grand Doctor of Philosophy, Full Professor
Head of the Chair of «Criminal Law and
Criminal Procedure Law» Faculty of Law
Russian-Armenian (Slavonic) University

A. ALEKYAN

The Graduate of «Criminal Law and
Criminal Procedure Law» Faculty of Law
Russian-Armenian (Slavonic) University

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2010
ՀՈՒՆԻՍ 3 (2)

**ՊԱՏԺԻՑ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՂԱԺԱՍԿԵՑ ԱԶԱՏՄԱՆ ԱՐԴԻ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

ՆԻԿՈԼԱՅ ԱՌՈՒՍՏԱՍՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի տեղակալ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ»
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՔԻ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

«Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության իրավաբանական ինստիտուտ» ՊՈԱԿ տնօրեն, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

**ՀԱՆՑԱԳՈՐԾ ՎԱՐՔԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ
ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԱՐԴԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ԳԱՅԱՆԵ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆ

ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչության գլխավոր մասնագետ, արդարադատության մայրը, ԵՊՀ սոցիոլոգիայի ֆակուլտետի սոցիալական աշխատանքի և սոցիալական տեխնոլոգիաների ամբիոնի հայցորդ

ԱԶԳԵՐԻ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ԵՎ ԳԼՈՔԱԼ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՎԱՀՐԱՄ ԹԱՄԱԶՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի, միջազգային և եվրոպական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

**ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ՀԱՅ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՍՈՆԱ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՓՇՏԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ՕՐՅԵԿՏԻՎ ԿՈՂՄԸ

ԱՐԱՅԻԿ ԱՍԼԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության ՓՔ վարչության ավագ փորձագետ, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

**ԱՆՁԻ ԿԱՄ ՄԵՐՉԱՎՈՐԻ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԿԱՊՎԱԾ ԱՅԴ ԱՆՁԻ
ԿՈՂՄԻՑ ԻՐ ԾԱՌԱՅՈՂԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄ
ՀԱՄԱՐԱԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏՔԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԵՏ
(ՀՀ ՔՕ 104-րդ ՀՈԳՎԱԾԻ 2-րդ ՄԱՍԻ 2-րդ ԿԵՏ)**

ԳԵՎՈՐԳ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի, քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԱՏՅԱՆԻ՝ ՎԵՐԱՀՄԿԻՉ ՊԱԼԱՏԻ ԿՈՂՄԻՑ**

ԱՐՄԵՆ ԴՈՒԲԱՍԱՐՅԱՆ

Երևանի «Գլաձոր» համալսարանի հայցորդ,
«ՄՅՈՒԴ» իրավաբանական ինստիտուտի դասախոս

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
ПОСРЕДСТВОМ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР
ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА**

СУМБАТ СУМБАТЯН

Соискатель кафедры уголовного права и криминологии юридического факультета
Российско-Армянского (Славянского) университета

COMPARISON OF PRECEDENT IN ARMENIA AND UNITED KINGDOM

DIANA GHAZARYAN

Senior specialist of the Department of Eurointegration of the Ministry of Justice of RA, PhD
student in International Law at the Yerevan State University

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2010

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 3 (3)

**ԴԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՆՈՒՄՆԵՐԻ ԴԵՐԸ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՆՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՆՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՐՅՈՒՄ**

ԷԼՄԻՐԱ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԹՐԱՖԻԿԻՆԳԻ ՄԵՆԱՆԻՉՄԸ

ԱՐԱ ԵՐԵՄՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի վերահսկողության
վարչության պետ, Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի քրեական
իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

**ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԱՌՆՉՈՒԹՅԱՄԲ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ
ԿԱՅԱՑՄԱՆԸ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ՕԼԻՄՊԻԱ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դասախոս

**ՉԼՄ - ՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ**

ՔՐԻՍՏԻՆԱ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի տեսության և
պատմության ամբիոնի հայցորդ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ՀԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ
ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԲԱՅԱՍՏԱԿԱՆ
ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ ԴԵՄ ՊԱՅԶԱՐԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ
ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆ
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՍՈՆԱ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

**ՄԱՐԴՈՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ
ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՉԱՆՆԵՐՈՒՄ**

ՄԱՐԱՏ ԱՏՈՎՄՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի իրավագիտության ֆակուլտետի դասախոս

**ՎԱՐՉԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼԻ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ԳՆԵԼ ՍՈՒՂՆԵՑՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ-փաստաբան, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԱԿԱՆ
ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

ԳԱՐԻԿ ՍՏԱՄԲՈԼՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՓՇՏԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ԿՈՂՄԸ

ԱՐԱՅԻԿ ԱՍԼԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության ՓՔ վարչության ավագ փորձագետ, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ВЛИЯНИЕ СУДА ЕС НА ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЧАСТНЫХ ЛИЦ

МИКАЕЛ МИНАСЯН

Аспирант кафедры международного и европейского права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) университета

**ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԶԱՂԱԶԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՏԵԳՈՐԻԱ ԵՎ ԴՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԵՈՔԲԵՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ**

ՏԱՐԻԵԼ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

**ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ
ԴՐԱՆՑ ԻՐԱՎԱԿԱՆ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ**

ԱՐԹՈՒՐ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

**ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՍՈՑԻԱԼ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

ԳԱԳԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, արդարադատության խորհրդի անդամ

**ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆԸ ԵՆԹԱԿԱ ՎԵՃԵՐԻ
ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ**

ԳՆԵԼ ՍՈՒՂՆԵՑՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ-փաստաբան, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱԴԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՎԵԼ
ԱՌԱՋՆԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆ Է**

ԱՆՆԱ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի ժուռնալիստիկայի տեսության և պատմության ամբիոնի հայցորդ

**ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՀՈՂԻ ՆԿԱՍՍԱՄԲ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱՀԱՍԵՍԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ՊԵՐՃ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

**ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՍԻՌՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԱՆՁԱՆՑ ԱԶԱՏ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

ՀԱՅԿ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ

**ԹԵԿՆԱԾՈՒՆԵՐԻՆ ԱՌԱՋԱԴՐՎՈՂ ՊԱՀԱՆՁՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՍԱՐԳԻՍ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ

**ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ՉՆՀԱԼԻ
ՏԱՐԻՆԵՐԻ «ԱՎԱՆԳԱՐԴՈՒՄ»**

ՇՈՒՇԱՆ ՉԱՏՈՒՆՑ

«Գլաճոր» համալսարանի ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի մամուլի ու տեսուքյան ամբիոնի ասպիրանտ

**ОТДЕЛЬНЫЕ КРИТЕРИИ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ
ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА (анализ УК РФ и УК РА)**

МАРИНА ГАСПАРЯН

Соискатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права юридического факультета Российско-Армянского (Славянского) Университета.